

**Vlada Crne Gore
Kabinet predsjednika
Kancelarija za evropske integracije**

INFORMACIJA

**o Dopuni Finansijskog sporazuma između Vlade Crne Gore i Evropske komisije za
Sektorski operativni program za zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike za
period 2015-2017, s Predlogom dopune sporazuma**

**Sektorski operativni program za zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike za
period 2015-2017**

Implementacionom odlukom Evropske Komisije C(2015)9051 usvojen je višegodišnji Sektorski operativni program za Crnu Goru za Zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike za period 2015-2017. Ukupna vrijednost programa iznosi **18 miliona eura**, od čega su **15,3 miliona eura** sredstava EU, uz dodatnih **2,7 miliona eura** sredstava nacionalnog kofinansiranja.

Glavni cilj programa je osiguranje razvijenog i povezanog društva kroz osiguranje boljih uslova za podizanje nivoa zapošljivosti stanovništva, unapređenje kvaliteta formalnog, neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, uz socijalnu inkluziju osoba u nepovoljnom položaju i smanjenje rizika od siromaštva. Opredijeljena sredstva su planirana za sprovođenje 4 akcije (ose prioriteta):

1. Unapređenje tržišta rada i povećanje zapošljivosti (7,4 miliona eura sredstava EU, sa dodatnih 1,3 miliona eura nacionalnog kofinansiranja);
2. Unapređenje sistema obrazovanja (3,7 miliona eura sredstava EU, sa dodatnih 0,65 miliona eura nacionalnog kofinansiranja);
3. Podsticanje socijalne inkluzije i unapređenje sistema socijalne zaštite (3,5 miliona eura sredstava EU, sa dodatnih 0,62 miliona eura nacionalnog kofinansiranja);
4. Tehnička podrška (0,7 miliona eura sredstava EU, sa dodatnih 0,12 miliona eura nacionalnog kofinansiranja).

**Dopuna Finansijskog sporazuma za Sektorski operativni program za
zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike za period 2015-2017**

Potpisivanje dopune Finansijskog sporazuma, koja je predmet ove Informacije, preduslov je za nastavak uspješnog operativnog sprovođenja Sektorskog operativnog programa za zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike za period 2015-2017. Predlog dopune je, nakon usaglašavanja predmeta dopune sa Operativnom strukturom za sprovođenje programa, Evropska komisija dostavila početkom avgusta 2020. godine.

Također, važno je napomenuti da se višegodišnji Operativni programi sprovode na osnovu dokumenata koji se nazivaju Operacioni identifikacioni obrasci. Ovim obrascima se definiše način sprovođenja budućih projekata, aktivnosti koje će se sprovoditi, njihovo trajanje, rezultati koje će projekti postići, ciljne grupe kojima su planirane aktivnosti namjenjenje, kao i institucije odgovorne za njihovo sprovođenje.

Tokom sprovođenja aktivnosti ukazala se potreba za prilagođavanjem operacionih identifikacionih obrazaca (promjenama u ekonomskom i društvenom okruženju), koja su u nadležnosti resornih ministarstava uključenih u upravljanje programom, što je glavni uzrok potrebe za dopunom Finansijskog sporazuma. Treba istaći da će se ažurirani obrasci smatrati finalnim tek nakon njihovog odobravanja od strane Evropske komisije, što se očekuje nakon što Dopunu Finansijskog sporazuma potpišu obje strane potpisnice.

Prilog 2:

DOPUNA 1

FINANSIJSKOG SPORAZUMA

Višegodišnji akcioni program za Crnu Goru u oblasti politike zapošljavanja, obrazovanja i socijalne politike za period 2015-2017 - CRIS broj 2015/037-895

Orginal je zaključen 12. jula 2018. godine

Evropska komisija, u daljem tekstu "**Komisija**", koja djeluje u ime Evropske unije, u daljem tekstu "**Unija**",

sa jedne strane, i

Vlada Crne Gore koja djeluje u ime Crne Gore, u daljem tekstu "**korisnik IPA II**", koju zastupa Kancelarija za evropske integracije,

sa druge strane,

dogovorile su se kako slijedi:

gore navedeni Finansijski sporazum, u daljem tekstu "**Finansijski sporazum**", je modifikovan kako slijedi:

Član 1

- Prilog I:** Višegodišnji akcioni program sadržan u Finansijskom sporazumu je zamijenjen revidiranim Prilogom I, priloženom u Dodatku.
- Prilog IA** Sektorski operativni program sadržan u Finansijskom sporazumu je zamijenjen revidiranim Prilogom IA, priloženom u Dodatku.

Član 2

Svi ostali uslovi Finansijskog sporazuma ostaju nepromijenjeni.

Ovaj Dodatak stupa na snagu danom kada ga potpiše posljednja (ugovorna) strana.

Sastavljeno u dva originala, od kojih se jedan dostavlja Komisiji, a drugi korisniku IPA II.

Sastavljeno u Podgorici

Sastavljeno u Briselu

ZA KORISNIKA IPA II:

Za KOMISIJU:

G-din Aleksandar Drljević

Glavni pregovorač i
nacionalni IPA koordinator
Vlada Crne Gore
Kancelarija za evropske integracije

Gđa Genoveva Ruiz Kalavera

Direktor D, Zapadni Balkan
Evropska komisija
Generalni direktorat za susjedstvo i pregovore o
proširenju

Datum:

Datum: 31/7/2020

PRILOG I

Višegodišnji akcioni program za Crnu Goru u oblasti politike zapošljavanja, obrazovanja i socijalne politike 2015-2017

1 *Identifikacija*

Korisnik	<i>Crna Gora</i>
CRIS broj	2015/037-895
CRIS/ABAC referentna obaveza	2015/037-895
Ukupni trošak Doprinos EU Budžetske linije	2015 EUR 5,882,352.93 2016 EUR 5,823,529.42 2017 EUR 6,294,117.65 2015 EUR 5,000,000 na 22.02 01 02 2016 EUR 4,950,000 na 22.02 01 02 2017 EUR 5,350,000 na 22.02 01 02 Procjene za 2016 i 2017 shodno raspoloživosti fondova nakon usvajanja godišnjeg budžeta.
Način upravljanja/ Subjekti	Indirektno upravljanje od strane navedenih subjekata: Za indirektno upravljanje sa Crnom Gorom operativna struktura odgovorna za izvršenje akcija, je: Nacionalni koordinator za pretpristupnu podršku (Ipa) - Kancelarija nipa odgovorna je za Operativni program; Ministarstvo finansija, Direktorat za upravljačku strukturu, nadležan za indirektno upravljanje u Crnoj Gori; Ministarstvo finansija, Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava pomoći EU (CFCU), kao implementaciona agencija 1, i Uprava javnih radova, kao implementaciona agencija 2 za infrastrukturne projekte u okviru SOP-a; Jedinica za implementaciju programa - PIU u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, kao tijela odgovorna za Akcije 1, 3 i 4, PIU u Ministarstvu prosvjete, kao tijelo nadležno za Akciju 2 (osim aktivnosti 2.4); PIU u Ministarstvu nauke, kao tijelo odgovorno za Aktivnost 2.4 u okviru Akcije 2; PIU u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, kao organ odgovoran za aktivnost 3.3 u okviru akcije 3.
Raspored raspodjele sredstava svake budžetske obaveze	Budžetska obaveza 2015 mora biti potrošena do 31.12.2020 Budžetska obaveza 2016. godine mora biti potrošena do 31.12.2021 Budžetska obaveza 2017. godine mora biti potrošena do 31.12.2022
Jedinica za programiranje	<i>DG NEAR jedinica D1</i>
Jedinica za sprovođenje/ Delegacija EU	<i>Delegacija EU u Podgorici</i>

2 Opis Akcionog programa

2.1 SEKTORI ODABRANI U OKVIRU OVOG AKCIONOG PROGRAMA

- Objašnjenje za odabir određenih sektora u okviru ovog programa:

Obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika su tri oblasti koje sadrže ključne elemente neophodne za postizanje održivog, pametnog i inkluzivnog rasta u Crnoj Gori. Ove oblasti su značajno međusobno povezane, a intervencije, posebno reforme, u ovim oblastima treba paralelno sprovoditi i imaće dubok uticaj ne samo na crnogorsko tržište rada, već i na dostignuća u ukupnoj ekonomiji, u skladu sa Programom ekonomskih reformi (ERP) i Programom reforme zapošljavanja i socijalne politike (ESRP).

Ovaj sektorski operativni program dopriniće implementaciji Programa reforme zapošljavanja i socijalne politike (ESRP) koji je Vlada usvojila 26. juna 2015. godine. Podržaće učešće na tržištu rada i poboljšati mogućnosti za ugrožene grupe u društvu kroz implementaciju politike socijalne inkluzije i riješiti neusaglašenost između potrebnih vještina na tržištu rada i onih koje nudi sistem obrazovanja i obuke. Tako će sektorski operativni program doprinijeti povećanju stope zaposlenosti crnogorskog stanovništva od 15-64 godine sa 47,4% (2013) na 53% -56% (2020)¹.

Najznačajniji problem tržišta rada u Crnoj Gori je niska stopa zaposlenosti. Što se tiče stope zaposlenosti za stanovništvo starosne dobi od 15 do 64 godine, Crna Gora zaostaje za prosjekom EU za oko 17 procentnih poena, tj. stopa EU približno iznosi 65%, dok je u Crnoj Gori približno 48%.

Jedan od izazova koji karakteriše tržište rada u Crnoj Gori je neravnomjeran razvoj njegova tri geografska područja: Sjeverni, Centralni i Primorski. Ovo je prvenstveno zbog činjenice da su raspoloživi razvojni resursi u proteklih nekoliko decenija bili neadekvatno sprovedeni, što je dovelo do kretanja stanovništva u ovim regionima i do značajne regionalne razlike u zaposlenosti i nezaposlenosti.

U periodu između posljednja dva popisa, sjeverni region Crne Gore karakteriše pad broja stanovnika za 7,2%, dok je u centralnom i priobalnom regionu zabilježen rast stanovništva (5,9% i 3,7%). Ove promjene su prouzrokovane prirodnim kretanjem stanovništva, kao i posebnim migracionim tokovima usmjerenim od sjevera do centralnog i priobalnog dijela zemlje, koji se uglavnom određuju ekonomskim razmatranjima. Pored ovog kretanja zabilježene su promjene u strukturama stanovništva, prvenstveno starosne strukture, što može biti važan faktor uticaja na dalji ekonomski razvoj regija.

Važno je naglasiti da osobe sa invaliditetom takođe spadaju u kategoriju osoba koje se suočavaju sa barijerama u zapošljavanju i što je jedan od najvažnijih izazova u oblasti zapošljavanja i integracije ove grupe u društvo, uključujući integraciju u obrazovne aktivnosti, posebno kada je riječ o uklanjanju arhitektonskih barijera (u obrazovnom, ali i u drugim javnim objektima). Međutim, važno je napomenuti da, iako je fokus na poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom i RE populacije u okviru SOP-a, članovi ugroženih grupa su uključeni u ovaj SOP.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2013. godinu, samo 14,8% zaposlenih u Crnoj Gori dalo je status samozaposlenih. Štaviše, rodna nejednakost karakteriše potencijal preduzetništva u Crnoj Gori. Muško stanovništvo karakteriše znatno viši stepen

¹ U Indikativnom strateškom dokumentu, cilj za 2020 za stopu zaposlenosti je 52-53%.

samozapošljavanja, tj. sopstveni biznis obavlja 19,2% zaposlenih muškaraca, a ovaj oblik zapošljavanja karakteriše samo 9,3% žena. Razvoj preduzetništva kao ključne kompetencije trebalo bi da se sprovede na svim nivoima obrazovanja i obuke (nastavni plan i program, obuka nastavnika i procjena), uključujući okvir za rezultate preduzetničkog učenja sa posebnim naglaskom na "zelene" ključne kompetencije.

Broj mladih koji su registrovani kao nezaposleni, posebno mladi sa visokom stručnom spremom, brzo raste. Prema podacima Zavoda za statistiku Crne Gore - MONSTAT, stopa aktivnosti i stopa zapošljavanja mladih u dobi od 15 do 24 godine ostala je na približno istom nivou u 2013. u odnosu na 2012. godinu (23,2%; 24,5% i 13,5%), dok je stopa nezaposlenosti opala sa 43,7% na 41,6%.

Važan izazov za Crnu Goru je značajna neusklađenost između rezultata obrazovnog sistema i tržišne potražnje za radom. To rezultira niskim nivoom učešća na tržištu rada i visokoj zvaničnoj stopi nezaposlenosti, posebno među ženama i ugroženim grupama.

Sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori je i dalje visoko centralizovan, iako je decentralizacija definisana kao jedan od glavnih pravaca u nizu strateških dokumenata. Raspoloživa sredstva su trenutno stabilna, ali nisu dovoljna da bi se održao kvalitet postojećih usluga i razvoj novih.

Postojeća mreža institucija i razvoj usluga u lokalnim zajednicama u Crnoj Gori ne dozvoljavaju korisnicima u sistemu socijalne i dječje zaštite da koriste ove usluge u neposrednom okruženju: dnevne sobe i klubovi za starije, skloništa, sigurne kuće za žrtve zlostavljanja, podržano stanovanje za odrasle sa invaliditetom i djecu i mlade bez roditeljskog staranja, briga za djecu sa smetnjama u razvoju i druge.

- Pregled prošlih i tekućih aktivnosti korisnika EU, drugih donatora i / ili IPA II u relevantnim sektorima:

U okviru Ipe I IV komponente Operativni program za razvoj ljudskih resursa (OPRLJR 2012-2013) utvrđena je osnova za dobijanje podrške EU u razvoju ljudskih resursa, sa zapošljavanjem i zapošljavanjem kao osnovnim pitanjem za sve prioritete. Trenutno je program u fazi sprovođenja i ima za cilj promociju održivog razvoja ljudskih resursa kroz modernizaciju i razvoj sistema obrazovanja, obuke i istraživanja u Crnoj Gori, u skladu sa politikama i standardima EU, sa posebnim fokusom na zapošljavanje mladih.

Podrška EU i drugih međunarodnih donatora u dva aspekta: uspostavljanje nedostatka sredstava i uvođenje evropske prakse i iskustava u procesu pomenute reforme sektora.

Do 2006. godine, pomoć EU je bila u okviru CARDS programa, a kasnije kroz IPU - Instrument pretprijetne podrške, koja se uglavnom odnosila na razvoj administrativnih kapaciteta u tri oblasti, takođe obuhvaćenim ovim Operativnim programom.

S obzirom na gore pomenuto, važno je istaći najznačajnije projekte koji se primjenjuju u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije, koji su u velikoj mjeri doprinijeli većem nivou harmonizacije sa praksom EU:

U kontekstu poboljšanja institucionalnog okvira i politike zapošljavanja, veliki doprinos je ostvario CARDS projekat 2006-2008 „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage I“. Projekat je implementiran od 2006. godine do 2008. godine. Pristup koji je definisan kroz ovaj projekat predstavlja međusektorsku definiciju politike zapošljavanja,

konkurentnosti i socijalne kohezije, gdje se ekonomske i socijalne politike zapošljavanja međusobno podržavaju.

Projekat „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage II” sproveden u okviru I komponente Ipe 2008 predstavlja stalnu podršku u skladu sa prethodnim projektom. Ovaj projekat je implementiran u okviru Ipa 2008 Programa. Osnovna svrha ovog projekta bila je pružanje podrške u poboljšanju administrativnih kapaciteta, tržišta rada i obrazovnih institucija, doprinoseći razvoju aktivnih mjera na tržištu rada, naročito putem partnerstava na lokalnom nivou, kao i razvijanja i uspostavljanja okvira za pružanje usluga cjeloživotnih karijernih smjernica i savjetovanja.

Projekat „Nacionalni okvir kvalifikacija i osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju”, sproveden u okviru I komponente Ipe 2007, pružio je osnovu za uspostavljanje crnogorskog kvalifikacionog okvira (CKO) i podizanje nivoa kvaliteta visokog obrazovanja kroz kreiranje Nacionalne strategije razvoja i finansiranja Visokog obrazovanja.

Projekat „Razmjena prakse u cilju boljeg upravljanja politikom zapošljavanja u prekograničnom regionu”, koji se sprovodi u okviru II komponente Ipe 2010, je projekat koji je Zavodu za zapošljavanje Crne Gore pružio blisku i kontinuiranu saradnju sa Zavodom za zapošljavanje Republike Srpske, kao i drugim kancelarijama iz regiona. Ovaj projekat je pružio mnoge ključne zaključke i preporuke za poboljšanje rada svih službi za zapošljavanje, kao i zajedničko ulaganje u mogućnosti za smanjenje nezaposlenosti u regionu.

„Bolje mogućnosti za zapošljavanje mladih” je projekat koji ima za cilj da razvije svijest među mladima da se odluče za profesije koje ispunjavaju zahtjeve tržišta rada.

“SLID” - Socijalna i radna integracija invalida je IPA Jadranski projekat koji ima za cilj da doprinese kvalitetu života više od 250.000 osoba sa invaliditetom koji žive u jadranskom području, uključujući Hrvatsku, Italiju, BiH, Crnu Goru i Albaniju, kroz razvoj efikasne, inovativne i integrisane prekogranične saradnje i aktivnosti za njihovu socijalnu i radnu integraciju.

Pored toga, obrazovni sistem i obuka o stručnom obrazovanju (VET), kao njegov sastavni dio, poboljšani su kroz različite projekte implementirane u prethodnom periodu u Crnoj Gori i finansirani su od strane međunarodnih finansijskih institucija i međunarodnih donatora (GTZ (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit) /GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), KulturKontakt, Lux Razvoj, Britanski savjet, projekti podržani od strane Evropske fondacije za obuku, VET 2, Ipa 2007, Ipa 2008).

Projekat Lux razvoj pružio je, između ostalog, podršku u izradi programa razvoja škola u šest škola na sjeveroistoku Crne Gore, pilot informacioni sistem MEIS-a u svim školama, renoviranje školskih zgrada, razvoj resursa zaposlenih u SOO Centru.

GTZ/GIZ je pružio podršku u izradi Priručnika za trenere i modela profesionalnog usmjeravanja u pet faza „Pet koraka ka donošenju odluke o školi i zanimanju”, dok su aktivnosti u integraciji stručnog usmjeravanja u obrazovanje nastavljene u okviru Ipa 2008 projekta. Školski timovi za karijerno / stručno usavršavanje osnovani su i osposobljeni u osam škola. Pored toga, GIZ/GTZ je omogućio izradu obrazovnih programa i opremanje škola za njihovu implementaciju.

Britanski savjet je pružio podršku Nacionalnom istraživanju tržišta rada u sektoru turizma i ugostiteljstva. Modernizovani priručnik za internu evaluaciju je dizajniran u saradnji sa ETF-om.

Projekat Ipa 2007 pružio je podršku u implementaciji Strategije za uspostavljanje Nacionalnog okvira kvalifikacija, omogućio izradu Zakona o nacionalnim okvirima kvalifikacija, kao i pregled rješenja propisanih Zakonom (uspostavljanje i rad sektorskih komisija u oblasti izgradnje i turizma).

Kroz HERIC projekat - Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost, koji će se finansirati kroz kredit Svjetske banke u periodu 2012-2017, biće sprovedene ključne reforme u visokom obrazovanju, posebno u oblasti finansiranja, unapređenje sistema kvaliteta, standardno poboljšanje studenata, uspostavljanje nacionalnog okvira kvalifikacija, kao i poboljšanje sistema visokog obrazovanja. Pored toga, to će dovesti do sakupljanja sveobuhvatnih informacija o efektima uvođenja principa Bolonjske deklaracije u naš obrazovni sistem, podataka o zapošljavanju diplomaca u njihovom sistemu kvalifikacija koji će obuhvatiti i podatke o nedostatku znanja i vještina nakon završenih studija i koji su neophodni za uspješnu integraciju na tržištu rada. Projekat će obuhvatiti i mjere za promovisanje internacionalizacije visokog obrazovanja i istraživanja.

Crna Gora je počela razvijati veću tehnološko-inovacionu infrastrukturu. U 2011. godini razvijene su dvije studije izvodljivosti za Centar izvrsnosti i za Naučno-tehnološki park.

Ministarstvo nauke i Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća učestvuju u međunarodnom FP7 (Sedmom okvirnom programu) projektu pod nazivom "VBC-INCO.NET", u kojem će biti identifikovane najefikasnije politike za podsticanje inovacija u regionu Zapadnog Balkana.

Osim gore navedenih projekata, kako bi se na optimalan način primijenile pretpristupne obaveze Crne Gore, važno je pomenuti pomoć drugih međunarodnih organizacija koje rade u Crnoj Gori, kao što su: IOM (Međunarodna organizacija za migracije), ILO (Međunarodna organizacija rada), UNICEF (Dječji fond Ujedinjenih nacija), UNDP (Program Ujedinjenih nacija za razvoj) itd.

Listu aktivnosti predviđenih u okviru odabranih sektora:

INDIREKTNO UPRAVLJANJE U OKVIRU Ipa II korisnika	
Aktivnost 1 – Unapređenje tržišta rada i povećanje zapošljivosti	EUR 7,400,000
Aktivnost 2 – Unapređenje Sistema obrazovanja	EUR 3,700,000
Aktivnost 3 – Unapređenje socijalne inkluzije	EUR 3,500,000
Aktivnost 4 – Tehnička podrška	EUR 700,000
UKUPNO	EUR 15,300,000

2.2 OPIS I IMPLEMENTACIJA AKTIVNOSTI

Aktivnost 1	<i>Unapređenje tržišta rada i povećanje zapošljivosti</i>	<i>7,400,000 EUR</i>
--------------------	--	-----------------------------

(1) Opis aktivnosti, cilj, očekivani rezultati i ključni indikatori učinka

Ova aktivnost fokusira se na rješavanje izazova koji se odnose na visoku nezaposlenost mladih (posebno sa univerzitetskim diplomama), regionalne disparitete u stopi zaposlenosti, povećanje konkurentnosti radne snage kroz obuke za deficitarna

zanimanja, podsticanje preduzetništva, poboljšanje lokalnih partnerstava za zapošljavanje i osiguranje boljeg pristupa tržištu rada za socijalno ugrožene grupe.

Cilj ove aktivnosti je poboljšanje uslova za stvaranje novih radnih mjesta za nezaposlene i neaktivne osobe, povećavajući njihovu zaposlenost, imajući u vidu regionalne potrebe i razlike, kao i jednake mogućnosti, kao i promociju lokalnih inicijativa za zapošljavanje.

Ova akcija će doprinijeti Programu zapošljavanja i socijalne reforme 2015-2020: Cilj 1.1 Povećanje ukupne stope aktivnosti i stope zaposlenosti obezbjeđujući povećanje zaposlenosti crnogorske radne snage kako bi se doprinijelo povećanju stope zaposlenosti za populaciju od 15 do 64 godine do nivoa 53% -56% do 2020. godine.

Od aktivnosti se očekuje da:

- Podstakne preduzetništvo u cilju dugoročnog obezbjeđivanja novih radnih mesta i podrške će biti data poslodavcima za nova zapošljavanja u manje razvijenim opštinama Crne Gore (aktivnost 1.1.1 i aktivnost 1.1.3);
- Nezaposleni će biti obučeni kako bi povećali svoje ključne kompetencije i vještine, a samim tim će biti podržana njihova konkurentnost na tržištu rada i za deficitarna zanimanja, a socijalna inkluzija će biti podržana i zapošljivost socijalno ugroženih grupa uvećana (aktivnost 1.1. 2);
- Lokalne inicijative za zapošljavanje će biti promovisane obezbjeđivanjem uključivanja svih relevantnih lokalnih zainteresovanih strana na tržištu rada (aktivnost 1.2).

Implementiraće se sljedeće aktivnosti:

Aktivnost 1.1 Sprovođenje mjera politike aktivnog tržišta rada

1.1.1. Podrška samozapošljavanju

1.1.2. Aktivnosti obuke:

1.1.2.1. Održivi razvoj vještina za deficitarna zanimanja;

1.1.2.2. Poboljšanje pristupa tržištu rad, unapređujući zapošljavanje i obezbjeđujući podršku u sticanju preduzetničkog znanja i vještina kroz programe obuke za pripadnike romske populacije.

1.1.3. Podrška zapošljavanju u manje razvijenim opštinama Crne Gore

Aktivnost 1.2 Razvoj lokalnih inicijativa za zapošljavanje

Napredak će se mjeriti shodno broju ključnih indikatora, uključujući:

- Nivo zapošljavanja nezaposlenih kroz njihovo uključivanje u aktivne mere tržišta rada;
- Udio samozapošljavanja u ukupnoj zaposlenosti;
- Procenat nezaposlenih lica koji su imali koristi od razvoja vještina u deficitarnim zanimanjima;
- Broj nezaposlenih osoba u u manje razvijenim opštinama Crne Gore smanjen kroz samozapošljavanje;
- Broj lokalnih strategija razvoja ljudskih resursa pripremljenih na nivou opštine;
- Procenat aktivnog stanovništva obuhvaćenog lokalnim partnerstvima.

(2) Pretpostavke i uslovi

Vlada će nastaviti sa primjenom drugih aktivnih mjera tržišta rada, u skladu sa važećim strategijama. Novu strategiju za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa 2016-2020 treba razviti na osnovu Programa zapošljavanja i socijalne reforme 2015-2020.

Nacionalno kofinansiranje od 1,3 miliona eura biće obezbijedeno za postizanje gore navedenih rezultata.

(3) Kratak opis zadataka koji se povjeravaju subjektu

Ovom aktivnošću će upravljati zemlja korisnica pod indirektnim upravljanjem. Operativna struktura za ovaj sektorski operativni program sastoji se od sljedećih organa:

- Nipak kancelarija odgovorna za Operativni program;
- Ministarstvo finansija, Direktor za upravljačku strukturu, nadležan za indirektno upravljanje u Crnoj Gori;
- Ministarstvo finansija, Direktor za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (CFCU), kao implementaciona agencija 1, i
- PIU u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, kao tijelo odgovorno za Akcije 1, 3 i 4.

Subjekti će biti odgovorni za obavljanje svih zadataka koji se odnose na sprovođenje akcije. Posebno, subjekti su odgovorni za ugovaranje, implementaciju, informisanje i vidljivost, praćenje i izvještavanje o aktivnostima Ipe II, kao i njihovo procjenjivanje kad god je to relevantno, u skladu sa principom valjanog finansijskog upravljanja, kao i za osiguranje zakonitosti i regularnosti troškova nastalih u implementaciji programa.

Aktivnost 2	<i>Unapređenje Sistema obrazovanja</i>	3,700,000 EUR
--------------------	---	----------------------

(1) Opis aktivnosti, ciljevi, očekivani rezultati

Cilj ove akcije je poboljšanje ljudskih resursa kroz formalno obrazovanje na svim nivoima, sa fokusom na osnovni nivo obrazovanja, visoko obrazovanje, istraživanje i razvoj, uključujući i marginalizovane grupe.

Očekivanja od ove aktivnosti:

- Kvalitet obrazovanja na svim nivoima će se povećati kroz podršku i razvoj inicijalnih programa obrazovanja nastavnika;
- Obrazovni programi će biti modernizovani na osnovu ishoda učenja usmjerene na studente i vještine potrebne za dalje učenje i promjenljivo tržište rada;
- Sprovođenje aktivnosti usmjerenih na poboljšanje kvaliteta i uvođenje praktične nastave u stručno i visoko obrazovanje;
- 8 ključnih kompetencija će se izučavati uključujući osnovne i transverzalne vještine sa fokusom na poboljšanje učenja i rezultata PISA;
- Poboljšanje pristupa obrazovanju i stručnom osposobljavanju marginalizovanih grupa;
- Saradnja akademske i naučne zajednice sa industrijom i preduzećima biće poboljšana kroz stvaranje novih radnih mesta, prenošenju znanja, kroz postizanje pozitivnih efekata na akademskom i ekonomskom sektoru.

Implementiraće se sljedeće aktivnosti:

Aktivnost 2.1 Poboljšanje kvaliteta rada i nastave u obrazovnim institucijama, uključujući sistem osiguranja kvaliteta, razvoj profesionalnih kompetencija nastavnika, kako u

Inicijalnom obrazovanju nastavnika tako i stalnom profesionalnom razvoju sa posebnim naglaskom na ključne kompetencije;

Aktivnost 2.2 Razvoj i implementacija obrazovnih programa u skladu sa NOK, sa fokusom na učenje usmjereno na učenike, osnovne i transverzalne vještine;

Aktivnost 2.3 Razvijanje i prilagođavanje obrazovnih programa i obezbjeđivanje materijalnih sredstava za realizaciju programa za djecu s posebnim potrebama, osoba sa invaliditetom i pripadnika marginalizovanih grupa, posebno članove RE populacije i razvijanje i implementacija akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera u institucijama na svim nivoima obrazovanja;

Aktivnost 2.4 Podrška zapošljavanju naučnika u akademskom i/ili poslovnom sektoru.

Napredak će se mjeriti prema više indikatora, uključujući:

- Unapređenje PISA programa za međunarodne procjene učenika za sva tri područja (matematika, čitanje i nauka);
- Procenat obrazovnih programa sa razvijenim/poboljšanim segmentom praktične nastave;
- Procenat djece sa posebnim potrebama za obrazovanjem, osobama sa invaliditetom i pripadnicima RE populacije koji učestvuju u obrazovnim programima;
- Procenat start-up i spin-off kompanija uključenih u istraživanje i razvoj, koje su osnovali doktori.

(2) Pretpostavke i uslovi

Implementacija aktivnosti zahtjeva uspostavljanje efikasnog koordinacionog mehanizma između operativnih struktura.

Nacionalno sufinansiranje od 0,65 miliona eura biće obezbijeđeno za postizanje gore navedenih rezultata.

(3) Kratak opis zadataka koji se povjeravaju subjektu

Ovom aktivnošću će upravljati zemlja korisnica pod indirektnim upravljanjem. Operativna struktura za ovaj sektorski operativni program sastoji se od sljedećih organa:

- Nipak kancelarija odgovorna za Operativni program;
- Miinistarstvo finansija, Direktor za upravljačku strukturu, nadležan za indirektno upravljanje u Crnoj Gori;
- Ministarstvo finansija, Direktor za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (CFCU), kao implementaciona agencija 1, i
- Direkcija javnih radova, kao implementaciona agencija 2 za infrastrukturne projekte u okviru SOP-a;
- PIU u Ministarstvu prosvjete, kao tijelo nadležno za Akciju 2 (osim aktivnosti 2.4);
- PIU u Ministarstvu nauke, kao tijelo odgovorno za Aktivnost 2.4 u okviru Akcije 2.

Subjekti će biti odgovorni za obavljanje svih zadataka koji se odnose na sprovođenje akcije. Posebno, subjekti su odgovorni za ugovaranje, implementaciju, informisanje i vidljivost, praćenje i izvještavanje o aktivnostima Ipe II, kao i njihovo procjenjivanje kad

god je to relevantno, u skladu sa principom valjanog finansijskog upravljanja, kao i za osiguranje zakonitosti i regularnosti troškova nastalih u implementaciji programa.

Aktivnost 3	<i>Unapređenje socijalne inkluzije i socijalni i sistem zaštite djece</i>	<i>3,500,000 EUR</i>
--------------------	--	-----------------------------

(1) Opis aktivnosti, ciljevi, očekivani rezultati

Cilj ove akcije je poboljšanje socijalne uključenosti i socijalne i dječje zaštite kroz sprovođenje reforme sistema socijalne i dječje zaštite, poboljšanje kvaliteta socijalnih usluga, sa naglaskom na uslugama na lokalnom nivou, kao i uključivanje članova marginalizovanih grupa u zajednicu, sa fokusom na RE populaciju.

Od aktivnosti se očekuje:

- Poboljšani su administrativni kapaciteti za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite;
- Usluge socijalne i dječje zaštite se dalje razvijaju na lokalnom nivou;
- Član RE populacije integrisan je u zajednicu, naročito u smislu većeg učešća u javnom životu, višeg nivoa obrazovanja u vezi sa pitanjima kao što su brak, nasilje u porodici, prisilni brakovi i druge specifičnosti RE populacije.

Sprovođenje se sljedeće aktivnosti:

Aktivnost 3.1 – Unapređenje administrativnih kapaciteta za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite;

Aktivnost 3.2 - Razvoj i promocija usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou;

Aktivnost 3.3 - Uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu, sa posebnim naglaskom na RE populaciju.

Napredak će se mjeriti prema više ključnih indikatora koji uključuju:

- Procenat profesionalnih radnika u centrima za socijalni rad koji imaju licencu za obavljanje stručnih poslova;
- Broj inicijativa koje promovišu održivo učešće marginalizovanih grupa, posebno RE populacije u akcijama socijalne inkluzije upućene njima.

(2) Pretpostavke i uslovi

Implementacija Akcije zahteva uspostavljanje efikasnog koordinacionog mehanizma između operativnih struktura.

Nacionalno sufinansiranje od 0,62 miliona eura biće obezbijeđeno za postizanje gore navedenih rezultata.

(3) Kratki opis zadatka povjerenih subjektu

Ovom aktivnošću će upravljati zemlja korisnica pod indirektnim upravljanjem. Operativna struktura za ovaj sektorski operativni program sastoji se od sljedećih organa:

- Nipak kancelarija odgovorna za Operativni program;
- Ministarstvo finansija, Direktor za upravljačku strukturu, nadležan za indirektno upravljanje u Crnoj Gori;
- Ministarstvo finansija, Direktor za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (CFCU), kao implementaciona agencija 1, i

- PIU u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, kao tijelo odgovorno za Akcije 1, 3 i 4;
- PIU u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, kao organ odgovoran za aktivnost 3.3 u okviru akcije 3.

Subjekti će biti odgovorni za obavljanje svih zadataka koji se odnose na sprovođenje akcije. Posebno, subjekti su odgovorni za ugovaranje, implementaciju, informisanje i vidljivost, praćenje i izvještavanje o aktivnostima Ipe II, kao i njihovo procjenjivanje kad god je to relevantno, u skladu sa principom valjanog finansijskog upravljanja, kao i za osiguranje zakonitosti i regularnosti troškova nastalih u implementaciji programa.

Aktivnost 4	Tehnička podrška	700,000 EUR
--------------------	-------------------------	--------------------

(1) Opis aktivnosti, ciljeva i očekivani rezultati

Cilj Tehničke podrške (TA) je podrška upravljanju i implementaciji Sektora Operativnog programa - SOP pružanjem podrške Operativnoj strukturi.

Specifični ciljevi ove akcije su:

- Povećati kapacitete svih zaposlenih u okviru Operativne strukture za upravljanje i implementaciju SOP-a;
- Obezbijediti primjenu mjera informisanja, publiciteta i vidljivosti;
- Procjeniti i pratiti SOP;
- Podržati razvoj projektne strukture;
- Podržati potencijalne i stvarne korisnike;
- Podržati harmonizaciju pravne tekovine u svim sektorima od značaja za SOP.

Podrška tehničke podrške je navedena kroz dvije aktivnosti:

Aktivnost 4.1 Podrška upravljanju i implementaciji SOP-a

Aktivnost 4.2 Podrška potencijalnim korisnicima/stvarnim korisnicima.

Napredak će se mjeriti prema više ključnih indikatora, uključujući:

- Procenat zaposlenih u organima koji su uključeni u upravljanje i implementaciju SOP-a, a koji imaju koristi se od operacija za izgradnju kapaciteta ovog SOP-a;
- Broj komunikacionih / informativnih i publicističkih aktivnosti SOP-a;
- Broj potencijalnih i dodijeljenih stipendista koji učestvuju u aktivnostima vezanim za pripremu i implementaciju projekata u okviru ovog SOP-a.

(2) Pretpostavke i zaključci

Nacionalno sufinansiranje od 0,12 miliona eura biće obezbijeđeno za postizanje gore navedenih rezultata.

(3) Kratki opis zadataka povjerenih tijelu

Ovom aktivnošću će upravljati zemlja korisnica pod indirektnim upravljanjem. Operativna struktura za ovaj sektorski operativni program sastoji se od sljedećih organa:

- Nipak kancelarija odgovorna za Operativni program;
- Ministarstvo finansija, Direktorat za upravljačku strukturu, nadležan za indirektno upravljanje u Crnoj Gori;

- Ministarstvo finansija, Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (CFCU), kao implementaciona agencija 1, i
- PIU u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, kao tijelo odgovorno za Akcije 1, 3 i 4.

Subjekti će biti odgovorni za obavljanje svih zadataka koji se odnose na sprovođenje akcije. Posebno, subjekti su odgovorni za ugovaranje, implementaciju, informisanje i vidljivost, praćenje i izvještavanje o aktivnostima Ipe II, kao i njihovo procjenjivanje kad god je to relevantno, u skladu sa principom valjanog finansijskog upravljanja, kao i za osiguranje zakonitosti i regularnosti troškova nastalih u implementaciji programa.

3 Budžet

Višegodišnja indikativna budžetska tabela za Višegodišnji akcijski program za Crnu Goru u oblasti politike zapošljavanja, obrazovanja i socijalne politike za period 2015-2017

		2015			2016			2017			Ukupno
		Ukoliko je primjenljivo	Ukoliko je primjenljivo	Ukupno troškova	Ukoliko je primjenljivo	Ukoliko je primjenljivo	Ukupno troškova	Ukoliko je primjenljivo	Ukoliko je primjenljivo	Ukupno troškova	
		Kontribucija EU	Sufinansiranje Ipa II korisnice		Kontribucija EU	Sufinansiranje Ipa II korisnice		Doprinos EU	Sufinansiranje Ipa II korisnice		
Cilj 2 Konkurentnost i rast IPA/2015/37895	Aktivnost 1 Unapređenje tržišta rada i povećanje zapošljivosti	2.300.000	405.882,35	2.705.882,35	1.600.000	282.352,94	1.882.352,94	3.500.000	617.647,06	4.117.647,06	7.400.000
	Aktivnost 2 Unapređenje Sistema obrazovanja	1.200.000	211.764,70	1.411.764,70	950.000	167.647,06	1.117.647,06	1.550.000	273.529,41	1.823.529,41	3.700.000
	Aktivnost 3 Unapređenje socijalne inkluzije i socijalni i sistem zaštite djece	1.200.000	211.764,70	1.411.764,70	2.000.000	352.941,18	2.352.941,18	300.000	52.941,18	352.941,18	3.500.000
	Aktivnost 4 Tehnička podrška	300.000	52.941,18	352.941,18	400.000	70.588,24	470.588,24	0	0	0	700.000
	Ukupno	5.000.000	882.352,93	5.882.352,93	4.950.000	873.529,42	5.823.529,42	5.350.000	944.117,65	6.294.117,65	15.300.000

U svrhu razvoja programa za razvoj ljudskih resursa, dodati još jednu kolonu za indikativno sufinansiranje od strane korisnica grantu ukoliko je primjenljivo.

4 Modaliteti za sprovođenje i Opšta pravila za procedure javnih nabavki i dodjeljivanje granta

INDIREKTNO UPRAVLJANJE:

Ovaj program se sprovodi kroz indirektno upravljanje Crne Gore u skladu sa članom 58 (1) (c) Finansijske uredbe i odgovarajućim odredbama Pravilnika o primjeni.

Ovaj program se sprovodi indirektnim upravljanjem sa povjerenim subjektima, osim korisnika Ipe II u skladu sa članom 58 (1) (c) Finansijske uredbe i odgovarajućim odredbama Pravilnika o primjeni.

Opšta pravila za procedure nabavki i dodjelu bespovratnih sredstava će biti definisana u Finansijskom sporazumu i relevantnim sporazumima o delegiranju između Komisije i povjerenog entiteta koji će sprovođiti takvu akciju.

5 NAČINI ZA PRAĆENJE UČINKA

Kao dio svog okvira za mjerenje učinka, Komisija će pratiti i procijeniti napredak ka postizanju specifičnih ciljeva utvrđenih u Uredbi Ipa II na osnovu unaprijed definisanih, jasnih i transparentnih mjerljivih pokazatelja. Izveštaji o napretku iz člana 4 Uredbe Ipa II uzimaju se kao referentna tačka u procjeni rezultata pomoći Ipa II.

Komisija će prikupljati podatke o učinku (procesne, izlazne i ishodne pokazatelje) iz svih izvora, koji će biti sakupljeni i analizirani u smislu praćenja napretka u odnosu na ciljeve i prekretnice utvrđene za svaku od aktivnosti ovog programa, kao Strategijski dokument za zemlju.

U specifičnom kontekstu indirektnog upravljanja od strane korisnika Ipa II, Nacionalni koordinator za Ipu (nipak) prikuplja informacije o učinku akcija i programa (indikatori procesa, rezultata i rezultata) i koordinira u prikupljanju i izradi indikatora koji dolaze iz nacionalnih izvora.

Ukupan napredak će se pratiti na sljedeće načine: a) Sistem praćenja usmjerenog na rezultate (ROM); b) sopstveni monitoring Ipa II korisnika; c) samo-praćenje koje vrši Delegacija EU; d) zajednički nadzor od DG NEAR-a i korisnika Ipa II, pri čemu će nadzorni odbor Ipa II, koji podržavaju Sektorski nadzorni odbori, redovno nadgledati usklađenost, koherentnost, efektivnost, efikasnost i koordinaciju u sprovođenju finansijske podrške, što će osigurati proces monitoringa na nivou sektora.

Prilog IA: Sektorski operativni program

Sektorski operativni program za Crnu Goru u oblasti politike zapošljavanja, obrazovanja i socijalne politike za period 2015-2017

oktobar 2015. godine

Sadržaj

1. Sektorska analiza	22
1.1. Nacionalne politike i socio-ekonomski kontekst	22
2. Oblast za sektorski pristup	31
2.1. Nacionalna(e) sektorska(e) politika(e)/Strategija(e)	31
2.2. Institucionalno okruženje, vođstvo i kapaciteti	40
2.3. Sektorska i koordinacija donatora	41
2.4. Srednjoročne budžetske perspektive	45
2.5. Okvir za ocjenu učinka	46
2.6. Upravljanje javnim finansijama	47
2.7. Makroekonomski okvir	48
2.8. Ukupna ocjena	49
3. Ciljevi Ipa sektorske podrške	47
4. Operativne karakteristike programa	52
4.1. Geografska i tematska koncentracija	52
4.2. Interakcija programa sa drugim programima Ipa II u drugim sektorima	53
4.3. Komplementarnost pomoći Ipe u sektoru sa drugim donatorima	55
4.4. Jednake mogućnosti i integracija načela rodne ravnopravnosti	55
4.5. Klimatske akcije i održivi razvoj (ako je relevantno)	56
4.6. Strategija programa - akcije i i aktivnosti	56
4.6.1. Akcija 1 - Poboljšanje tržišta rada i povećanje zapošljivosti	57
4.6.1.1. Aktivnost 1.1. Mjere aktivnog tržišta rada	60
4.6.1.2. Aktivnost 1.2. Lokalne inicijative za zapošljavanje	68
4.6.1.3. Pregledna tabela	70
4.6.2. Akcija 2 - Unapređenje obrazovnog sistema	71
4.6.2.1. Aktivnost 2.1. Unapređenje kvaliteta obrazovanja	73
4.6.2.2. Aktivnost 2.2. Razvoj obrazovnih programa u skladu sa Nacionalnim okvirom kvalifikacija	77
4.6.2.3. Aktivnost 2.3. Uključivanje marginalizovanih grupa u obrazovni sistem	79
4.6.2.4. Aktivnost 2.4. Zapošljavanje doktora nauka u akademskom i ekonomskom sektoru	83
4.6.3. Akcija 3 - Poboljšanje socijalne uključenosti i sistema socijalne i dječje zaštite	85
4.6.3.1. Aktivnost 3.1. Dodatne reforme socijalne i dječje zaštite	90
4.6.3.2. Aktivnost 3.2. Razvijanje i promocija usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou	93
4.6.3.3. Aktivnost 3.3. Uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu	96
4.6.3.4. Pregledna tabela	98
4.6.4. Akcija 4 - Tehnička pomoć	99
4.6.4.1. Pregledna tabela	101
5. Finansijska tabela po akciji i godini, uključujući stope sufinansiranja, ako je primjenljivo	102

5.1. Finansijske tabele po akciji i godini	102
6. Pregled procesa	
konsultacija.....	103
7. Aranžmani za	
spvođenje.....	104
8. Komunikacija i vidljivost.....	108

Sektorska analiza

1.1. Nacionalna politika i socio-ekonomski kontekst

Obrazovanje (uključujući napore za povećanje istraživačkog kapaciteta), zapošljavanje i socijalna politika su tri oblasti koja sadrže ključne elemente neophodne za postizanje održivog, pametnog i inkluzivnog rasta u Crnoj Gori. Ove oblasti su značajno međusobno povezane i intervencije, posebno reforme, u ovim oblastima treba paralelno sprovoditi i imaće dubok uticaj ne samo na crnogorsko tržište rada, već i na dostignuća u ukupnoj ekonomiji, u skladu sa odredbama Programa ekonomskih reformi (PER) i Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike (PRPZSP).

Posebno je važno ponovno uspostaviti pozitivne trendove iz perioda prije krize², unutar ovog sektora. Postoji jaka potreba za nastavkom reformskih procesa u oblasti zapošljavanja i tržišta rada, kao i u oblastima obrazovanja i istraživanja, profesionalnog razvoja i obuke, socijalne i dječje zaštite i socijalne uključenosti. Jasno je da samo značajan napredak u ovim oblastima može obezbijediti kvalifikovanu i prilagodljivu radnu snagu koja će doprinijeti ukupnom ekonomskom rastu.³

Uprkos blagom oporavku tržišta rada u posljednje dvije godine, ostaju značajni izazovi u pogledu tržišta rada. Jedan od glavnih problema tržišta rada u Crnoj Gori je niska stopa zaposlenosti među stanovništvom od 15 do 64 godine, dok zemlja zaostaje za prosjekom Evropske unije za oko 17% (dok je stopa u EU oko 65%, u Crnoj Gori to je oko 48%). Što se tiče cilja EU 2020 za stopu zaposlenosti (starosti 20-64 godina), Crna Gora zaostaje za svim zemljama članicama EU sa 50,5% u 2013. godini. Važno je naglasiti razliku između žena i muškaraca u pogledu stope zaposlenosti (stopa zaposlenosti za 2014. godinu bila je 55% za muškarce i 45% za žene) što je rezultat činjenice da je ženama i dalje teško usklađivati porodični i profesionalni život, kao i činjenica da se žene uglavnom staraju o zavisnim članovima porodice (posebno djeci, starijim i bolesnim članovima porodice).

Od svih nepovoljnih karakteristika tržišta rada u Crnoj Gori, važno je naglasiti dugoročnu nezaposlenost i značajan karakter sezonskog zapošljavanja. Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZCG), udio dugoročno nezaposlenih lica u ukupnom broju nezaposlenih varirao je od skoro 58% u 2011. do 55,7% u 2013. godini. U 2011. godini udio žena u broju dugoročno nezaposlenih lica iznosio je 44,6%, u 2012. godini 44,4% i u 2013. godini 46,3%. Sezonski karakter zapošljavanja rezultat je promjena u ekonomskoj strukturi tokom procesa tranzicije i visokog oslanjanja na sezonske ekonomske djelatnosti, kao što su turizam i građevinarstvo.

U ovoj oblasti Crna Gora se suočava sa značajnim deficitom u određenim zanimanjima, posebno u pomenutim sektorima (građevinarstvo, turizam i ugostiteljstvo), što je posebno vidljivo tokom najintenzivnijeg obavljanja ovih ekonomskih djelatnosti. Situaciju dalje pogoršava činjenica da se

² Prema podacima MONSTAT-a (Anketa o radnoj snazi - ARS), stopa nezaposlenosti u 2008. godini iznosila je 16,7%, porasla je na 19,5% u 2013. i pala na 18% u 2014. godini. Stopa siromaštva porasla je sa 4,9% u 2008. na 8,6% u 2013. godini.

³ Indikativni strateški dokument za Crnu Goru (2014-2020) usvojen 18. avgusta 2014. godine.

susedne zemlje suočavaju sa visokom nezaposlenošću (oko 1 milion nezaposlenih lica u Albaniji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu⁴, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji i Srbiji), što neizbježno povećava pritisak relativno velikog priliva radne snage iz drugih zemalja na crnogorskom tržištu rada. Kao posljedica toga, obim, struktura i dinamika potreba poslodavaca obično se zadovoljavaju jeftinijom radnom snagom iz regiona. Da bi to predstavili u brojkama, 2013. godine na sezonskim poslovima zaposleno je 10.542 domaćih radnika, uglavnom u turističkoj i ugostiteljskoj industriji, trgovini i poljoprivredi, dok je zaposlenost lokalne radne snage iznosila 9.537 u 2012. godini, i 8.492 u 2011. godini. Zavod za zapošljavanje Crne Gore izdao je 23.061 dozvola za rad i zapošljavanje strancima u 2014. godini, 22.492 u 2013. godini, 20.712 u 2012. i 19.469 u 2011. godini.

Regionalni dispariteti značajno utiču na produbljivanje nepovoljnih trendova između sjevernog regiona i drugih područja zemlje⁵ kada je riječ o zapošljavanju, kao i kada je u pitanju nivo kvaliteta obrazovanja i određeni izazovi u socijalnoj inkluziji. Sjeverni region Crne Gore je u periodu između dva posljednja popisa (2003. i 2011. godine) karakterisao smanjenje broja stanovnika za 7,2%, dok je u centralnom i priobalnom regionu zabilježen rast od 5,9% i 3,7%. Sjeverni region karakteriše i smanjenje koeficijenta radnog doba za 4,7%, dok su centralni i priobalni region zabilježili rast za 8,4% i 14% respektivno. Pored toga, dugoročna stopa nezaposlenosti iznosila je 36,3% u 2013. godini u sjevernom regionu, 11,5% u centralnom regionu i 5,5% u primorskom regionu.

Važno je naglasiti da se lica sa invaliditetom i kategorija lica koja se suočavaju sa barijerama u zapošljavanju smatraju jednim od najvažnijih izazova u oblasti zapošljavanja i integracije ove grupe u društvo, uključujući integraciju u obrazovne aktivnosti, posebno kada je riječ o uklanjanju arhitektonskih barijera (u obrazovnim, ali i u drugim javnim objektima).

Na kraju 2014. godine, u Zavodu za zapošljavanje Crne Gore registrovana su 1.942 lica sa invaliditetom, od čega je 1.364 radnika sa invaliditetom. Pored toga, do kraja 2014. godine, 71 poslodavac imao je pravo na subvenciju za plate za 89 nezaposlenih osoba sa invaliditetom (od kojih su 43 žene). Ovdje treba naglasiti i izazov visoke nezaposlenosti stanovništva Roma i Egipćana (RE). U Zavodu za zapošljavanje Crne Gore registrovano je oko 1.000 osoba koje se izjašnjavaju kao pripadnici RE populacije, dok je udio žena RE-a oko 40%. U ukupnom broju nezaposlenih, populacija osoba sa invaliditetom iznosi 3-4%, a više od 90% registrovanih pripadnika ove populacije su lica bez stručnih kvalifikacija.

Međutim, važno je istaći da, iako je fokus na poboljšanju položaja osoba sa invaliditetom i RE populacije na aktivnostima vezanim za podsektor socijalne inkluzije ovog Sektora operativnog programa (SOP), pripadnici ugroženih grupa biće uključeni i u druge akcije i aktivnosti (u okviru podsektora za zapošljavanje i obrazovanje).

⁴ Ova oznaka ne utiče na stavove o statusu i usklađena je sa Rezolucijom SBUN 1244 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Kosovskoj deklaraciji o nezavisnosti.

⁵ Podjela zemlje u tri geografska regiona: sjeverni, centralni i primorski, uspostavljena je sa Prostornim planom Crne Gore do 2020. godine, Strategijom regionalnog razvoja 2010-2014 i Zakonom o regionalnom razvoju.

Prema Anketi o radnoj snazi (ARS) za 2014. godinu, samo 16,8% zaposlenih lica bilo je samozaposleno. Postoji istaknuta razlika između polova u samozapošljavanju, gdje je jedno od tri samozaposlena lica žena. Opšti razvoj preduzetništva u Crnoj Gori otežava ograničeni pristup podršci finansijskih institucija i poslovnih banaka, kao i institucijama koje se bave preduzetničkim obrazovanjem (posebno za učenje odraslih). Ove prepreke uglavnom su vidljive u ograničenom pristupu proizvodnim, finansijskim i naučnim resursima. Žene pristupaju tim resursima u još manjoj mjeri nego muškarci, uglavnom zbog toga što su žene vlasnici samo 9% imovine u Crnoj Gori, a vlasništvo je jedna od glavnih pretpostavki kada je u pitanju pristup finansijskim sredstvima. Uprkos aktivnostima u vezi sa uvođenjem preduzetništva kao predmeta u formalnom obrazovanju, neophodni su dodatni napor. Razvoj preduzetništva kao ključne kompetencije trebalo bi da se sprovede na svim nivoima obrazovanja i obuke (nastavni plan i program, obuka nastavnika i procjena), uključujući okvir za rezultate preduzetničkog učenja sa posebnim naglaskom na „zelene“ ključne kompetencije. Iako Ministarstvo prosvjete ima ključnu ulogu u razvoju preduzetničkog učenja, stvarni napredak moguć je samo uz podršku svih relevantnih aktera na nacionalnom i lokalnom nivou.

Prema ARS-u iz 2014. godine, vidljivo je da od ukupnog broja zaposlenih 28,4% ima visok stepen obrazovanja, dok 47,6% zaposlenih lica ima srednje obrazovanje (opšte i stručno obrazovanje i obuku). Jedan od najvećih izazova tržišta rada u Crnoj Gori je nezaposlenost mladih. Udio mladih u ukupnom broju nezaposlenih na kraju 2014. godine iznosio je 20,87%, što je za 0,4% više nego u istom periodu 2013. godine (20,49%). Što se tiče stanovništva starosne dobi 15-30 godina, udio u 2014. godini iznosio je 39,7%, i 39,8% 2013. godine (izvedeni podaci). Udio žena u populaciji nezaposlenih mladih (15-24) iznosio je 49,26% u 2014. i 50,28% u 2013.6 godini. Takođe je vidljivo da je veliki porast broja nezaposlenih diplomiranih studenata u posljednjih nekoliko godina rezultat značajnog porasta broja učenika srednjih škola koji se upisuju u visokoškolske ustanove (skoro 80%). To potvrđuje i smanjenje broja srednjoškolaca koji su registrovani kao nezaposleni i povećanje broja nezaposlenih diplomiranih studenata. Udio nezaposlenih diplomiranih studenata na kraju 2014. godine iznosio je 31,38% u ukupnom broju nezaposlenih (dok je u 2013. godini bio 31,7%). Udio žena u ukupnom broju nezaposlenih diplomiranih studenata u 2014. godini iznosio je 58,9%, dok je u 2013. godini bio 59,6%. Trenutni položaj nezaposlenih diplomiranih studenata rezultat je dugotrajnih tranzicionih procesa koji su doveli do prekida tradicionalnog fokusa na stručno obrazovanje, praćeno sa skoro 20 godina ekspanzije visokoškolskih ustanova (javnih i privatnih), uključujući i jako tradicionalno uvjerenje da će univerzitetska diploma omogućiti brži i bolji pristup radnim mjestima. Kako crnogorska ekonomija nema nova i kvalitetna radna mjesta sa jedne strane i sistematske intervencije u politici upisa sa druge strane, suočava se sa sve većim brojem nezaposlenih diplomiranih studenata.

Pored toga, jedna od najvećih prepreka nezaposlenim univerzitetskim studentima na tržištu rada jeste nedostatak radnog iskustva koje poslodavci najčešće traže kao preduslov za zapošljavanje, a mladi ljudi nisu mogli da ga steknu tokom obrazovanja, s obzirom na to da je saradnja između

⁶ Izvještaj o radu Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za 2013. godinu i Izvještaj o radu Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za 2014. godinu

ključnih aktera, obrazovnih institucija, ministarstava, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, poslodavaca i drugih relevantnih institucija na niskom nivou, a sistem stažiranja je nerazvijen.

Kao što je već pomenuto, postojeća saradnja između tržišta rada i obrazovnih institucija je više formalne prirode. Takođe, ne postoji sistem predviđanja budućih potreba tržišta rada i zahtjeva koji bi bili podržani visokokvalitetnim obrazovnim programima i koji bi, na kraju, rezultirali boljom povezanošću tržišta rada i obrazovanja.

Principi nediskriminacije i jednakosti pred zakonom suštinski su preduslovi za uživanje svih ljudskih i manjinskih prava, ali nisu dovoljni za potpunu primjenu de facto jednakosti. Postoji očigledan porast u uključivanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, kao i djece RE populacije u obrazovni sistem. Iz zvaničnih podataka vidi se da je u Crnoj Gori 2009. godine bilo 245 djece sa posebnim obrazovnim potrebama upisanim na svim obrazovnim nivoima, a 2013. godine broj se povećao na 1.375. Što se tiče broja RE populacije, u 2002. godini učestvovalo je 626 učenika i studenata, a 2012. godine broj se povećao na 1.853. U okviru visokog obrazovanja u 2014. godini bilo je samo 74 studenata sa invaliditetom.

Učešće crnogorskih građana starosne dobi 25-64 godine u programima cjeloživotnog učenja u 2013. godini iznosilo je 3,10%, što jasno ukazuje na potrebu za daljnjim radom na jačanju cjeloživotnog učenja, u smislu unapređenja i praktične primjene, u cilju povećanja učešća odraslih u programima cjeloživotnog učenja.

U cilju podrške cjeloživotnom učenju, programe stručnog obrazovanja treba u većoj meri modularizovati, što bi spriječilo napuštanje sistema na svim nivoima kako bi se postigao određeni nivo kvalifikacije, pod uslovom da su uspješno završili kurseve propisane programom (takozvani programi druge šanse).

Što se tiče ključnih ciljeva obrazovanja EU 2020, Crna Gora je zabilježila pozitivne trendove u smanjenju ranog napuštanja školovanja (samo 5,7% u 2013. godini). Ipak, sasvim loši rezultati 15-godišnjaka (rezultati PISA 2012) pokazuju da je potrebno više učiniti na pružanju kvalitetnog obrazovanja. Procenat crnogorskih učenika sa niskim dostignućima u čitanju, matematici i nauci premašio je najgore rezultate EU (praktično pola crnogorskih učenika ima loše rezultate u matematici i nauci).

Pružanje kvalitetnog obrazovanja i njegov kontinuirani monitoring primarni je cilj na svim nivoima obrazovanja od predškolskog obrazovanja do tercijarnog obrazovanja ili obrazovanja odraslih. Poslodavci u Crnoj Gori vide nedostatak praktičnih znanja i nedovoljno razvijen sistem praktične obuke kao glavnu manu sistema visokog obrazovanja. Ovo je očigledno zbog nedostatka kvalifikovane ponude na tržištu rada na nivou stručnog obrazovanja u oblastima građevinarstva, poljoprivrede, turizma i ugostiteljstva, posebno u odnosu na zanimanje za stručno obrazovanje trećeg stepena. Vlada i institucije u obrazovnom sistemu su godinama pokušavale da privuku mlade ljude da se upišu na ove obrazovne profile promovišući stručno obrazovanje, ukazujući na povećanu potražnju i nedostatak ovih zanimanja na tržištu rada.

Ministarstvo prosvjete je, uz pomoć projekta „Jačanje stručnog usavršavanja na sjeveroistoku Crne Gore“, realizovalo dvogodišnju kampanju „STRUČNO JE KLJUČNO“ koja je trajala do 2012. godine. Glavni akteri kampanje bili su učenici srednjih stručnih škola. Ciljna grupa obuhvatila je učenike osmog i devetog razreda osnovnih škola i njihove roditelje. Kampanja „Stručno je ključno“ dizajnirana je da podigne svijest o mogućnostima stručnog obrazovanja u poljoprivredi i turizmu, na sjeveroistoku Crne Gore, i postigla je očekivano. Rezultati evaluacije kampanje pokazuju da je čitava kampanja pozitivno uticala na 43% učenika osnovnih škola koji su zainteresovani za stručno obrazovanje. Sa druge strane, 36% anketiranih srednjoškolaca i učenika srednjih stručnih škola i mješovitih škola navelo je da ih je inspirisala kampanja prilikom odlučivanja o upisu.

Kao što je već pomenuto, Crna Gora nema zadovoljavajući nivo stanovništva sa završenom tercijarnom školom.⁷ U oblasti visokog obrazovanja (VO)⁸, ulažu se napor u cilju definisanja ishoda učenja za studijske programe, usklađivanja Nacionalnog okvira kvalifikacija (NOK) sa Evropskim okvirom kvalifikacija (EOK) i uspostavljanja novog modela finansiranja za visoko obrazovanje. Potrebno je prilagoditi studijske programe i metode nastave potrebama tržišta rada i razviti praksu i pripravništvo, kao i aktivno uključiti poslodavce kao mentore mladim ljudima tokom i nakon školovanja.

Što se tiče istraživanja i razvoja, prioritetna aktivnost Crne Gore u ovoj oblasti, koji je u skladu sa Crnogorskim programom pristupa EU 2015-2018, odnosi se na pozicioniranje crnogorske istraživačke zajednice u okviru Evropskog istraživačkog prostora (EIP) i dalje učešće u međunarodnim naučnim programima. Imajući u vidu da je Crna Gora ispunila sve kriterijume Evropske komisije, Poglavlje 25 „Nauka i istraživanje“ otvoreno je i privremeno zatvoreno 18. decembra 2012. godine na međuvladinoj konferenciji u Briselu.

Pored toga, Pravcima razvoja Crne Gore (2015-2018), kao jednim od najvažnijih strateških dokumenata za Crnu Goru, identifikovana su četiri prioritetna razvojna sektora: turizam, energetika, poljoprivreda i ruralni razvoj i prerađivačka industrija. U okviru osnovnih pravaca razvoja (pametnog, održivog i inkluzivnog razvoja), identifikovane su i oblasti politike, ključne mjere, projekti i način njihovog finansiranja, dok je nauka jedan od prioriteta pametnog rasta.

Što se tiče istraživanja i razvoja, prioritetne aktivnost Crne Gore u ovoj oblasti, koja je u skladu sa Programom pristupanja Crne Gore EU 2015-2018, odnose se na pozicioniranje crnogorske istraživačke zajednice u Evropskom istraživačkom prostoru (EIP) i dalje učešće u međunarodnim naučnim programima. Imajući u vidu da je Crna Gora ispunila sve kriterijume Evropske komisije, Poglavlje 25 „Nauka i istraživanje“ otvoreno je i privremeno zatvoreno 18. decembra 2012. godine na međuvladinoj konferenciji u Briselu.

⁷ Prema podacima MONSTAT-a za 2011. godinu, 24% stanovništva od 30-34 godine ima univerzitetsko obrazovanje. Najviši stepen obrazovanja je među starosnim grupama 25-29 sa 28% stanovništva sa univerzitetskim obrazovanjem

⁸ Prema podacima MONSTAT-a, od ukupno nezaposlenih lica u Crnoj Gori, procenat stanovništva sa univerzitetskim obrazovanjem iznosio je 21,26% u 2012. i 29% u 2013. godini. Prema podacima EUROSTAT-a taj procenat u EU28 iznosi 5,9% u 2013. godini. U EU28 i Crnoj Gori, ovaj procenat se povećava u posljednjih nekoliko godina.

Pored toga, Pravcima razvoja Crne Gore (2015-2018), jednim od najvažnijih strateških dokumenata za Crnu Goru, identifikovana su četiri prioriteta razvojnog sektora: turizam, energetika, poljoprivreda i ruralni razvoj i prerađivačka industrija. U okviru osnovnih pravaca razvoja (pametnog, održivog i inkluzivnog rasta) i oblasti politike identifikovane su ključne mjere, projekti i način njihovog finansiranja, dok je nauka jedan od prioriteta pametnog rasta.

Crna Gora sprovodi značajne aktivnosti u vezi sa povezivanjem nauke i ekonomije (uspostavljanje tehnoloških parkova, centara izvrsnosti, investiranje u istraživanje, velika bespovratna sredstva za istraživanja).

Pored toga, Strategija Jugoistočne Evrope 2020: Dimenzija E „Istraživanje i razvoj i inovacije“ ima za cilj poboljšanje naučne izvrsnosti i produktivnosti ulaganjem u ljudski kapital za istraživanje, bolje korišćenje raspoložive infrastrukture, podršku podsticajima u istraživanju, poboljšanje „Bolonjskog procesa“ i dalje integrisanje u evropski istraživački prostor.

U okviru projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje inovacija i konkurentnosti“ (HERIC), Ministarstvo nauke i Ministarstvo prosvjete sprovode Nacionalni program stipendija za izvrsnost. Cilj Nacionalnog programa stipendiranja je izgradnja istraživačkih kapaciteta dodjeljivanjem stipendija za magistarske, doktorske i postdoktorske studije u priznatim visokoškolskim ustanovama u inostranstvu. Za ovaj program stipendiranja Crna Gora je izdvojila 1,2 miliona eura. Imajući ovo na umu, postoji potreba za podrškom zapošljavanju u akademskom i privrednom sektoru za postdiplomske studente (magistar, doktor nauka i postdoktori) koji su završili studije na prestižnim međunarodnim univerzitetima.

Socijalna i dječija zaštita i socijalna uključenost važna su područja u socio-ekonomskom razvoju Crne Gore. Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Službeni list Crne Gore, br. 27/13) propisuje da su prava koja proizilaze iz socijalne i dječje zaštite osnovna finansijska korist i usluge socijalne i dječje zaštite.

Poslove socijalne i dječje zaštite obavljaju javne ustanove i centri za socijalni rad (11 centara koji pokrivaju sve opštine u Crnoj Gori), ustanove za djecu i mlade, ustanove za odrasle i starije osobe i ustanove za odmor i rekreaciju. Pored toga, prema Zakonu, neke usluge mogu pružiti organizacije, preduzetnici, preduzeća i fizička lica.

Prema podacima Ministarstva finansija za 2013. godinu, kada su u pitanju troškovi koji nisu obuhvaćeni doprinosima (porodični dodatak, dječji dodatak, dodatak za ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć), oni čine 14,35% ukupnih troškova (penzije i administrativni troškovi) i 2,05% BDP-a.

Prema podacima Ministarstva rada i socijalnog staranja (MRSS), u aprilu 2015. godine pravo na finansijsku podršku ostvarilo je 11.983 porodica sa 38.593 članova, pravo na ličnu invalidninu ostvarilo je 1.988 korisnika, dodatak za njegu i podršku ostvarilo je 10.325 korisnika. Uslugu porodičnog smještaja i porodičnog smještaja u vidu hraniteljstva koristilo je 415 korisnika. Pravo na naknadu za novorođenčad ostvarilo je 535 korisnika, pravo na dječji dodatak ostvarilo je

9.120 porodica sa 18.099 djece, porodijsko odsustvo ostvarilo je 4.049 korisnika, a uslugu odmora i rekreacije djece koristilo je 3.100 korisnika godišnje.

Broj djece od 0 do 3 godine u Dječjem domu „Mladost“ u Bijeloj smanjio se za 86% od kraja 2010. godine (28 djece) do jula 2014. godine (4 djece). Međutim, ovaj broj se neznatno povećao, a u decembru 2015. bilo je 8 djece. Broj djece starije od tri godine smanjen je za 27% krajem 2010. godine (126 djece) i julu 2014. godine (92 djece). Međutim, broj je ostao isti skoro godinu dana kasnije, zbog nedovoljno razvijenih preventivnih usluga smještaja kao alternative institucionalnoj brizi.

Analiza siromaštva u Crnoj Gori koju je objavio Zavod za statistiku Crne Gore - MONSTAT pokazuje da je apsolutna linija siromaštva za Crnu Goru u 2013. godini iznosila 186,45 eura po odraslom ekvivalentu, što je za 4 eura više nego u 2012. godini. U 2013. godini 8,6% stanovništva imalo je ekvivalentnu potrošnju ispod apsolutne linije siromaštva od 2,7% u odnosu na 2012. godinu (stopa siromaštva od 11,3%). Za Crnu Goru je u tom smislu karakteristično da je incidenca siromaštva značajno veća u sjevernom regionu, siromašni tipično žive u velikim domaćinstvima, siromaštvo je značajno povezano sa statusom na tržištu rada, a status siromaštva pogađa stepen obrazovanja (građani sa nižim stepenom obrazovanja su siromašniji).

Sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori i dalje je visoko centralizovan, iako je decentralizacija definisana kao jedan od glavnih pravaca u nizu strateških dokumenata. Raspoloživa sredstva trenutno su stabilna, ali nisu dovoljna da bi se održao kvalitet postojećih usluga i razvoj novih.

Što se tiče dnevnih centara, u Crnoj Gori posluje devet centara za dnevni boravak (u Bijelom Polju, Nikšiću, Plavu, Herceg Novom, Cetinju, Ulcinju, Mojkovcu, Pljevljima i Beranama). Dnevni centar za djecu sa smetnjama u razvoju u Podgorici je u završnoj fazi pripreme i očekuje se njegovo otvaranje u drugoj polovini 2015. godine. Izgrađena je i opremljena prva mala grupna zajednica za djecu sa smetnjama u razvoju bez roditeljskog staranja u Bijelom Polju.

Postojeća mreža institucija i razvoj usluga u lokalnim zajednicama u Crnoj Gori ne dozvoljavaju korisnicima u sistemu socijalne i dječje zaštite da koriste ove usluge u neposrednom okruženju: dnevne sobe i klubovi za starije, skloništa, sigurne kuće za žrtve zlostavljanja, podržano stanovanje za odrasle sa invaliditetom i djecu i mlade bez roditeljskog staranja, briga za djecu sa smetnjama u razvoju i druge.

Stoga je nedovoljno razvijen sistem usluga na lokalnom nivou značajan izazov, što podrazumijeva potrebu za poboljšanjem i razvojem ovog sistema.

Što se tiče socijalne isključenosti, RE populacija je veoma ranjiva grupa stanovništva u Crnoj Gori sa stopom nezaposlenosti koja više nego dvostruko veća od opšte stope nezaposlenosti.

Ovaj izazov treba riješiti u kontekstu već završenih projekata i projekata koji će biti realizovani. Ovo se prvenstveno odnosi na stambeni program (koji se sprovodi u okviru Sarajevskog procesa), dva projekta vezana za socijalnu inkluziju (kamp Konik), a posebna šema grantova u

okviru IV komponente Ipe, Operativnog programa za razvoj ljudskih resursa 2012-2013 koji je u toku.

SNAGE	SLABOSTI
• Relevantno iskustvo u pripremi i implementaciji nacionalnih i sektorskih strateških dokumenata u oblasti zapošljavanja, socijalne inkluzije i obrazovanja • Izrađen institucionalni okvir za sprovođenje novih politika i aktivnosti u oblastima ovog SOP-a, uključujući intenzivnu međuresornu saradnju. • Rezultati i naučene lekcije iz prethodnih projekata i programa, kao i postojeća institucionalna memorija u okviru IV komponente Ipe • Uspostavljen sistem licenciranja obrazovnih programa i osiguranja kvaliteta na svim obrazovnim nivoima • Uspostavljen Nacionalni okvir kvalifikacija u skladu sa Evropskim okvirom kvalifikacija • Razvijen sistem kvaliteta aktivnih mjera politike tržišta rada uključujući visok institucionalni kapacitet javne službe za zapošljavanje • Povećanje finansijskih ulaganja u nauku i uspostavljanje novih instrumenata koji će posebno promovisati izvrsnost u nauci i inovacije u privrednom sektoru • Intenzivna reforma sistema socijalne i dječje zaštite uključujući uspostavljanje institucionalnog okvira (uspostavljena socijalna karta, reforma centara za socijalni rad, uspostavljena direkcija za razvoj socijalnih usluga u okviru nadležnog Ministarstva i Fond za socijalnu i zaštitu djece, socijalni pregled) • Započet proces deinstitucionalizacije (posebno na lokalnom nivou) • Razvijen socijalni dijalog na državnom nivou	• Strukturalna neusklađenost između obrazovanja i tržišta rada • Nedostatak sredstava za aktivne mjere politike tržišta rada i nedovoljna orijentacija prema ciljnim grupama (dugoročno nezaposleni, mladi, žene, osobe sa invaliditetom, RE) • Nedovoljno razvijen sistem samozapošljavanja i preduzetništva • Nedovoljna usredsrijeđenost obrazovnog sistema na razvoj ključnih kompetencija neophodnih za zapošljavanje • Nedostatak konstruktivnog partnerstva (socijalni partneri, civilno društvo) za ulaganje u obuku i povećanje zapošljivosti nezaposlenih i neaktivnih, kao i prilagodljivost zaposlenih posebno na lokalnom nivou • Nedovoljan broj istraživača u odnosu na ukupnu populaciju i prosjek EU • Nedovoljan broj istraživača u privrednom sektoru • Nedovoljno razvijena mreža socijalnih usluga za ugrožene grupe • Nedovoljan nivo socijalne uključenosti populacije RE • Fragmentacija podsektorskih politika zajedno sa nepotpuno definisanim akcionim planovima u smislu indikatora, zagovornika aktivnosti i izvora finansiranja

PRILIKE	PRIJETNJE
• Povećanje mogućnosti zapošljavanja kroz veći iznos sredstava namijenjenih aktivnim mjerama zapošljavanja • Povećanje inicijativa sa ciljem podrške lokalnom razvoju zapošljavanja • Usaglašavanje obrazovnog sistema na svim nivoima sa Nacionalnim okvirom kvalifikacija, u odnosu na potrebe tržišta rada i specifične potrebe marginalizovanih grupa • Promovisanje bolje povezanost između istraživanja i razvoja zajednica i preduzeća za povećanu konkurentnost nacionalne ekonomije • Multi-sektorski i višegodišnji pristup u procesu programiranja i strateškog planiranja, koji doprinosi efikasnijem sprovođenju javnih politika • Uspostavljanje efikasnog sistema planiranja, praćenja i evaluacije, izvještavanja i revizije sistema socijalne politike • Razvoj odgovarajućih registara, uključujući elektronske registre • Razvoj sistema za podsticanje sistema samozapošljavanja i preduzetništva, uključujući sistem povoljnih finansijskih instrumenata i promociju ženskog preduzetništva	• Eksterni ekonomski šokovi usljed svjetske ekonomske krize, makroekonomskih kretanja i uticaja na tržište rada u Crnoj Gori • Sporo sprovođenje reformskih procesa koji su blisko povezani sa ograničenjima državnog budžeta i nedostatkom finansijskih sredstava • Nedovoljna svijest javnosti i potencijalnih korisnika o mogućnostima korišćenja projekata finansiranih EU sredstvima • Nedovoljan administrativni kapacitet institucija u svjetlu obuka i učešća u aktivnostima za izgradnju kapaciteta • Nedovoljne mogućnosti na državnom i lokalnom nivou za primjenu i implementaciju projekata

2. Oblast za sektorski pristup

2.1. Nacionalna(e) sektorska(e) politika(e)/Strategija(e)

Tokom posljednje decenije, ekonomski i društveni razvoj Crne Gore karakteriše snažan prelazak iz tranzicione faze u moderno evropsko društvo. Ovaj proces uvijek je pratila priprema i sprovođenje različitih strategija i planskih dokumenata. Posljednjih pet godina predstavljaju intenzivnu saradnju sa različitim institucijama EU, pošto Crna Gora ima jasan cilj da uskladi svoje politike sa politikama i principima EU na svom pristupnom putu.

U tom smislu, važno je uočiti akcije i aktivnosti Crne Gore da harmonizuje svoja strateška, nacionalna i sektorska dokumenta sa ciljevima utvrđenim u Strategiji EU 2020 i Strategiji Jugoistočne Evrope 2020. Takođe je bitno naglasiti kompatibilnost važnih sektorskih strateških dokumenata sa Zajedničkim zaključcima ekonomskog i finansijskog dijaloga između EU i zemalja Zapadnog Balkana i Turske (ECOFIN maj 2014), Izvještaja o napretku Crne Gore (oktobar 2014), a posebno sa Indikativnim strateškim dokumentom za Crnu Goru (2014-2020).

Najvažniji nacionalni strateški dokumenti za ovaj Sektorski operativni program su Program ekonomskih reformi za Crnu Goru 2015-2017 i Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike 2015-2020, koji su zasnovani na Pravicima razvoja Crne Gore 2013-2016. U svim ovim dokumentima, inkluzivni rast posmatra se kao podstrek za povećanje zapošljivosti i smanjenje nezaposlenosti, povećanje aktivnosti radno sposobnog stanovništva, poboljšanje kvaliteta obrazovanja, smanjenje broja siromašnih ljudi i ljudi koji su izloženi riziku od siromaštva.

Program ekonomskih reformi za Crnu Goru 2015-2017, usvojen u januaru 2015. godine, predstavlja strateški dokument koji daje pregled okvira srednjoročnih makroekonomskih i fiskalnih politika i strukturnih reformi koje imaju direktan makrofiskalni uticaj, kao i pregled mjera strukturnih reformi koje su sektorske po prirodi, a koje imaju za cilj poboljšanje konkurentnosti Crne Gore i stoga jačanje rasta, prvenstveno u oblastima koje je Crna Gora identifikovala u Pravicima razvoja Crne Gore 2013-2016: turizam, energetika, poljoprivreda i industrija. Kao što je identifikovano u Programu ekonomskih reformi, kvalifikovana i fleksibilna radna snaga ključni je element koji karakteriše poslovno okruženje sklono razvoju domaćih i stranih poslovnih subjekata. Velika disproporcija između rezultata obrazovnog sistema, tj. ponude na tržištu rada i traženih profila na tom tržištu predstavlja značajan izazov za Crnu Goru. Rezultati takve disproporcije i dalje su visoka stopa nezaposlenosti, koja je u velikoj mjeri strukturalna po prirodi i naročito visoka među mladima. Potražnja za radnom snagom dodatno je smanjena zbog negativnih efekata krize na ekonomski rast u posljednjih nekoliko godina.

Konkretno, Program ekonomskih reformi postavlja ciljeve koji se odnose na tržište rada, koji su kompatibilni sa Zajedničkim zaključcima ECOFIN-a iz maja 2014. godine:

- 1) Reforma obrazovanja koja smanjuje nedostatak vještina i neusklađenost između tražnje i ponude radne snage;
- 2) Jačanje aktivnih politika tržišta rada i
- 3) Povećanje fleksibilnosti tržišta rada.

Da bi se ovi ciljevi postigli, mjere vezane za razvoj kvalifikacija koje odgovaraju potrebama tržišta rada; povećanje udjela radne snage u doživotnom učenju i obrazovanju odraslih; poboljšanje kvalifikacija mladih; povećanje sredstava za finansiranje aktivnih politika zapošljavanja i poboljšanje projektovanja i sprovođenja aktivnih mjera putem jačanja metoda za praćenje i procjenu postojećih mjera aktivne politike tržišta rada kontinuirano će se primjenjivati.

Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike 2015-2020 predstavlja ključni dokument za period 2015-2020 koji je rezultat širokog konsenzusa svih zainteresovanih strana, u skladu sa principima partnerstva, koji su u osnovi glavnih izazova na tržištu rada i u zapošljavanju, obrazovanju, socijalnoj inkluziji i socijalnoj i dječijoj zaštiti, definišući procese i ciljeve koji treba postići u okviru reformi u svim tim oblastima i sa jasnom listom indikatora i finansijskih sredstava potrebnih za proces. Vlada Crne Gore usvojila je Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike na sjednici održanoj 25. juna 2015. godine i na taj način izrazila snažnu posvećenost njenoj primjeni i ispunjavanju ambicioznih ciljeva koji bi na kraju poboljšali tržište rada osiguravajući međusektorski pristup u primjeni svih politika koje imaju uticaj na poboljšanje ekonomske i socijalne situacije u Crnoj Gori.

Ovaj Sektorski operativni program, kroz aktivnosti predviđene akcijama, odgovara izdvajanju širokog spektra izazova datih u Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, kao što su: visoka nezaposlenost mladih - posebno diplomaca na univerzitetu, regionalni dispariteti u nezaposlenosti, potreba za većim zapošljavanjem radne snage, nedovoljna podrška preduzetništvu, obrazovni sistem nedovoljno usklađen sa potrebama tržišta rada, nejednake mogućnosti u pristupu obrazovanju marginalizovanih grupa i još uvijek nerazvijen sistem usluga na lokalnom nivou. Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike takođe predstavlja osnovu za izradu Strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020.⁹

Nacionalna strategija za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa 2012-2015 daje strateški okvir za politiku zapošljavanja. Mjere i aktivnosti za sprovođenje definišu se kroz godišnje akcione planove, u okviru utvrđenih prioriteta i ciljeva Strategije koji se odnose na:

- Podsticanje otvaranja novih radnih mjesta kroz unapređenje poslovnog okruženja i upravljanja tržištem rada; ukazivanje na pravu ravnotežu između fleksibilnosti tržišta rada, produktivnosti i sigurnosti; povećanje efikasnosti mjera aktivne politike zapošljavanja sa posebnim naglaskom na integraciji dugoročno nezaposlenih, nezaposlenih mladih i nezaposlenih žena na tržište rada; povećanje samozapošljavanja, podsticanje preduzetništva, posebno u nerazvijenim područjima Crne Gore;
- Promovisanje pristupa odraslih i učestvovanja u cjeloživotnom učenju, podizanje svijesti o značaju cjeloživotnog učenja; povećanje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i prilagođavanje obrazovnog sistema potrebama tržišta rada; unapređivanje znanja, vještina i kompetencija u cilju povećanja mogućnosti zapošljavanja i povećanja konkurentnosti kroz formalno obrazovanje i neformalno učenje i obuku.
- Poboljšanje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga za bolje identifikovanje i pokrivanje ugroženih grupa; integracija osoba sa invaliditetom na tržištu rada; integracija RE populacije, izbjeglica i raseljenih lica na tržištu rada; promovisanje socijalnog uključivanja i smanjenje siromaštva.

Nacionalna Strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa zasnovana je na ukupnoj međusektorskoj definiciji politike zapošljavanja sa tri prioriteta (zapošljavanje, obrazovanje, istraživanje i razvoj i socijalna uključenost) koji obezbjeđuju značajan nivo usklađivanja sa Strategijom Evropa 2020 i Evropskim smjernicama zapošljavanja. S obzirom na to da ova Nacionalna strategija za zapošljavanje obuhvata period do 2015. godine, Akcioni plan predviđa izradu nove strategije koja obuhvata period 2016-2020 do kraja 2015. godine. Uprkos dobro postavljenim prioritetima i ciljevima, kao i predviđenim mjerama, ključni indikatori tržišta rada pokazuju da na tržište rada i dalje utiču posljedice ekonomske i finansijske krize i da ostaju sljedeći izazovi: dugoročna nezaposlenost, nezaposlenost mladih, neslaganje između raspoložive i tražene kvalifikovane radne snage i regionalni dispariteti na nivoima zaposlenosti i nezaposlenosti.

⁹ U toku je izrada nove Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2016-2020. Očekuje se da će se dokument usvojiti do kraja 2015. godine. Pored postojećih, Strategija će uključiti i novi prioritet: efikasnost funkcionisanja tržišta rada.

Stopa aktivnosti za stanovništvo starosne dobi 15-64 godine neznatno je povećana u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu i iznosi 61,6%. Stopa zaposlenosti porasla je za 3 procentna poena i dostigla 50,4% u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu, dok se stopa nezaposlenosti smanjila za 1,4 procentnih poena i iznosi 18,2.¹⁰ Ohrabrujuća činjenica je da je stopa nezaposlenosti žena smanjena za 0,5 procentnih poena i dostigla 18,4% u 2014, u odnosu na 2013. godinu. Stopa nezaposlenosti mladih (15-24) bila je 35,8% u 2014. godini i bila je niža za 5,8 procentnih poena nego u 2013. godini.

Uprkos činjenici da godišnji akcioni planovi koji su u skladu sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa uključuju određene mjere i aktivnosti, glavno pitanje je nedostatak budžetskih sredstava za širi spektar mjera, kao i pojedinačne mjere. Sredstva za aktivne mjere tržišta rada drastično su smanjena sa 12 miliona eura u 2008. na 2,78 miliona eura u 2014. godini. Imajući u vidu blagi ekonomski oporavak tokom 2013. i 2014. godine, za koji se očekuje da će se nastaviti u 2015. godini, budžetom za 2015. godinu nije predviđeno dalje smanjivanje sredstava za aktivne mjere tržišta rada, ali su neznatno povećane u odnosu na 2014. godinu što znači da su sredstva izdvojena za tu svrhu iznosila 2,85 miliona eura. Što se tiče pasivnih mjera, tj. naknada za nezaposlene, iznos sredstava ostao je na prošlogodišnjem nivou, odnosno 12 miliona eura.

Kroz Operativni program razvoj ljudskih resursa 2012-2013, u okviru Prioriteta 1 - Efikasne i inkluzivne mjere aktivne politike zapošljavanja, (kroz šemu grantova) dodijeljeno je 1,3 miliona eura za sprovođenje aktivnih mjera politike tržišta rada sa posebnim naglaskom na obukama, što je i dalje nedovoljno za sprovođenje čitavog spektra aktivnih mjera zapošljavanja.

Borba protiv neprijavljenog rada jedan je od prioriteta crnogorske Vlade, a postoji značajan nedostatak istraživanja i analiza u ovoj oblasti. Prema istraživanju iz 2007. godine koje je sproveo Institut za strateške studije i programe (ISSP), 22,6% zaposlenih radilo je u neregistrovanim društvima ili neprijavljenom društvu. Slični su i rezultati drugih nezvaničnih istraživanja o ovom pitanju. Neprijavljeni rad najčešći je u trgovini, građevinarstvu, turizmu i ugostiteljstvu, zanatskim i industrijskim objektima malih i srednjih preduzeća (MSP), društvima koja se bave zaštitom imovine i lica, tj. na poslovima koji su sezonski po svojoj prirodi.

Mladi ljudi, bez obzira na njihove kvalifikacije i diplomu koju poseduju, spadaju među one koji su najviše podložni neprijavljenom radu, kao i nekvalifikovani radnici, starije nezaposlene osobe koje su izgubile posao u procesu tranzicije, pa čak i penzioneri. Glavni uzroci istaknutog neprijavljenog rada uključuju nefleksibilnost tržišta rada, visoku stopu nezaposlenosti, nisku stopu bruto dobitka, visoka poreska opterećenja poslodavaca, kao i sveobuhvatnu kulturu neformalnog poslovanja razvijenu tokom posljednjih decenija.

Što se tiče nacionalnog zakonodavstva u ovoj oblasti i pravne tekovine EU, neophodno je dalje usklađivanje zakonodavstva u oblasti rada kako bi se osigurala pravilna primjena pravne tekovine EU, posebno u segmentu jačanja administrativnih kapaciteta.

¹⁰ Podaci MONSTAT-a ARS u 2013. i 2014. godini.

U oblasti zaštite i zdravlja na radu, 25. jula 2014. godine usvojen je Zakon o zaštiti i zdravlju na radu. Zakon predviđa da će se podzakonski akti za njegovu primjenu usvojiti u roku od dvije godine od stupanja Zakona na snagu. Nova Strategija za poboljšanje zdravlja zaposlenih i zaštite na radu za period 2015-2020 planirana je za drugu polovinu 2015. godine. Odjeljenje za zaštitu na radu uspostavljeno je u Ministarstvu rada i socijalnog staranja u martu 2013. godine, u okviru Direktorata za rad.

Međutim, Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014. godinu navodi da su kapaciteti Uprave za inspeksijske poslove, uključujući inspekciju rada, i dalje slabi i da je neophodno uložiti dodatne napore kako bi osigurali adekvatni kapaciteti. Jačanje kapaciteta inspektora rada osiguraće efikasniju borbu protiv neprijavljenog rada i borbu protiv svih oblika ilegalnog rada.

U oblasti socijalnog dijaloga, Opšti kolektivni ugovor stupio je na snagu u martu 2014. godine. Usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o socijalnom savjetu, osnovan je Sekretarijat Savjeta sa obezbijeđenim budžetom za tehničko i administrativno funkcionisanje. Međutim, procjenjuje se da je dvostrani socijalni dijalog, posebno u privatnom sektoru i na nivou korporacije i dalje slab, a kapacitete socijalnih partnera treba dodatno ojačati. Poboljšanje i razvoj socijalnog partnerstva na lokalnom nivou veoma je važno.

Sveobuhvatna reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori, koja se kontinuirano sprovodi već nekoliko godina, značajno je pomogla u poboljšanju stanja u smislu uspostavljanja pravnog okvira, uspostavljanja novih institucija i poboljšanja sadržaja i ishoda učenja. Privremeno zatvaranje pregovaračkog poglavlja 26 „Obrazovanje i kultura” i Poglavlje 25 „Nauka i istraživanje” potvrdili su dobar opšti nivo stanja spremnosti Crne Gore u ovim oblastima.

Značajan broj strategija¹¹ pokriva oblast obrazovanja - od strategija za svaki obrazovni¹² nivo do onih koje pokrivaju više horizontalnih pitanja. Vodeći princip Strategije inkluzivnog obrazovanja (2014-2018) je poboljšanje kvaliteta i pristupa obrazovanju za svu djecu i mlade sa posebnim obrazovnim potrebama. Cjeloživotno učenje obuhvata: Strategiju za obrazovanje odraslih (2005-2015), Strategiju za učenje o doživotnom preduzetništvu (2008-2013) i Strategiju za nacionalno usmjeravanje u karijeri (2011-2015). S tim u vezi, između ciljeva Strategije razvoja i finansiranja visokog obrazovanja (2011-2020), uspostavljen je model uspjeha za cjeloživotno učenje zasnovan na dobrom međunarodnom iskustvu, dok Strategija za naučnoistraživačku djelatnost (2012-2016) predviđa kao jedan od tri ključna cilja jačanje naučne i istraživačke zajednice, gdje je jedan od podciljeva povećanje broja mladih istraživača i jačanje njihovih kapaciteta. Ovaj cilj će se postići kreiranjem strategije za doživotno učenje, uspostavljanje centara za cjeloživotno učenje na univerzitetima uz podršku države (Ministarstvo prosvjete, Savjet za visoko obrazovanje, Zavod za zapošljavanje i Savjet za kvalifikacije).

¹¹ Dio 1.3 - Aktuelni prioriteti i inicijative glavnih aktera u FRAME-u ETF-a: Skills 2020 Crna Gora može se koristiti kao referenca

¹² Strategija za rano i predškolsko obrazovanje (2011-2015), Strategija razvoja osnovnog obrazovanja (2011-2017), Strategija razvoja stručnog obrazovanja (2015-2020), Strategija razvoja opšteg srednjeg obrazovanja (2015-2015), Strategija razvoja i finansiranja visokog obrazovanja (2011-2020)

Univerzitet Crne Gore izradio je Strategiju doživotnog učenja 2012-2014 u okviru TEMPUS projekta „Razvoj cjeloživotnog učenja na Univerzitetu Crne Gore" i očekuje se da će biti ažurirana za naredni planski period. Kao rezultat ovog projekta realizuju se moduli „Preventivna fizioterapija" (na Fakultetu primjenjene fizioterapije, Igalo) i „Animator i organizator događaja u turizmu" (Fakultet za turizam i hotelijerstvo Kotor). Novi Zakon o visokom obrazovanju od oktobra 2014. godine po prvi put propisuje da jedna institucija može da sprovede posebne programe specijalizacije u oblasti visokog obrazovanja za potrebe cjeloživotnog učenja sa ciljem sticanja stručne kvalifikacije ili dijela stručne kvalifikacije.

Strategija razvoja osnovnog obrazovanja (2011-2017) među svojim ciljevima obuhvata sljedeće: povećati nivo djece obuhvaćene obrazovanjem, kako bi se poboljšali uslovi i usluge za svu djecu; poboljšati stručna znanja i kompetencije nastavnika i kontinuirano promovisati ulogu nastavnika u razvoju društva budućnosti; da obezbijedi stalni monitoring i poboljšanje kvaliteta vaspitnih i obrazovnih procesa u školama; da bi se poboljšalo postignuće učenika prema ključnim kompetencijama zasnovanim na primjenljivom i praktičnom znanju.

Izrađena je Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Crnoj Gori (2015-2020) u cilju ostvarivanja vizije stručnog obrazovanja u Crnoj Gori do 2020. godine, kako slijedi: stručno obrazovanje usklađeno sa potrebama tržišta rada, omogućavajući doživotno učenje i mobilnost, lični i profesionalni razvoj kako za mlade, tako i za stare, sa ojačanom ulogom nastavnika, uspostavio je sistem osiguranja kvaliteta, u kojem se kvalifikacije zasnivaju na kompetencijama i ishodima učenja, uključenim u regionalne inicijative i programe EU za doživotno učenje. U tom pogledu, ovaj dokument definiše sljedeće nekoliko ključnih prioriteta: implementaciju cjeloživotnog učenja i mobilnost; poboljšanje kvaliteta stručnog obrazovanja i unapređenje njegove efikasnosti i relevantnosti; stvaranje jednakih mogućnosti za sticanje kvalifikacija u stručnom obrazovanju za socijalno uključivanje i koheziju.

Ciljevi Strategije razvoja i finansiranja visokog obrazovanja (2011-2020) su sljedeći: 1) obezbjeđivanje i unapređenje kvaliteta visokog obrazovanja; 2) povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničkog i inovativnog karaktera obrazovanja; 3) učešće stanovništva sa višim obrazovanjem starosti 30-34 godina treba da bude najmanje 40% u 2020; 4) uspostavljanje modela doživotnog učenja zasnovanog na najboljoj međunarodnoj praksi; 5) visoko obrazovanje zasnovano na istraživanju; 6) internacionalizacija visokog obrazovanja. Uprkos svim naporima, Crna Gora nema zadovoljavajući nivo stanovništva sa završenom tercijarnim obrazovanjem. U oblasti visokog obrazovanja ulažu se naponi kako bi se definisali ishodi učenja za studijske programe, usklađivanje NOK-a sa EOF-om i uspostavljanje novog modela finansiranja visokog obrazovanja. Potrebno je prilagoditi studijske programe i nastavne metode potrebama tržišta rada, razviti praksu i pripravnički staž, kao i aktivno uključiti poslodavce kao mentore za mlade tokom i nakon školovanja.

Strategija obrazovanja odraslih (2005-2015) definiše sljedeće prioritetne ciljeve: sticanje barem osnovnog obrazovanja i prvog zanimanja za sve građane; obuka za zapošljavanje odraslih koji nisu završili obrazovanje za prvo zanimanje ili za profesionalnu rehabilitaciju; prekvalifikaciju, dodatnu obuku, obuku i dodatnu obuku nezaposlenih lica i lica zaposlenih u preduzećima i

drugim oblicima organizacije; pružanje obrazovanja i sticanje znanja i vještina srazmjerno ličnim kapacitetima i starosti pojedinaca.

Strategija inkluzivnog obrazovanja (2014-2018) za svoj vodeći princip ima kvalitetno i pristupačno obrazovanje za svu djecu i mlade sa posebnim obrazovnim potrebama u skladu sa njihovim interesima, sposobnostima i potrebama. Ciljevi strategije su: 1) usklađivanje normativnih akata sa domaćim i međunarodnim dokumentima; 2) sistemsku podršku za profesionalni razvoj ljudskih resursa; 3) obezbjeđivanje horizontalnih i vertikalnih veza između obrazovnih institucija koje kombinuju redovne i posebne nastavne planove i programe; 4) organizovanje mreže profesionalne podrške; 5) obezbjeđivanje kvaliteta i praćenja rada u obrazovnom sistemu i 6) jačanje pozitivnih stavova koji se odnose na filozofiju inkluzivnog obrazovanja.

Uprkos aktivnostima uvođenja preduzetništva kao subjekta u formalnom obrazovanju, neophodni su dodatni napor. Razvoj preduzetništva kao ključne kompetencije treba da se vrši na svim nivoima obrazovanja i obuke (nastavni plan i program, obuka nastavnika i procjena), uključujući okvir za rezultate preduzetničkog učenja sa posebnim naglaskom na „zelenu“ ključnu kompetenciju. Ministarstvo obrazovanja ima ključnu ulogu u razvoju učenja u preduzetništvu, ali stvarni napredak je moguć samo uz podršku svih relevantnih aktera na nacionalnom i lokalnom nivou.

U oblasti istraživanja i inovacija, Izveštaj o napretku Crne Gore za 2014. godinu navodi da je Crna Gora preduzela značajne korake u ovoj oblasti. Ukupna stopa uspjeha učešća Crne Gore u Sedmom okvirnom programu EU za istraživanje (FP7) je na nivou od 23,9% u poređenju sa prosjekom EU od 21,6%. Crna Gora je i dalje uspješno učestvovala u akcijama COST i EUREKA, dok je Ministarstvo nauke uspješno doprinijelo Evropskim danima nauke u septembru 2013. godine i organizovalo nekoliko akcija za promovisanje nauke i istraživanja, naročito među mladima. Crna Gora učestvuje u novom okvirnom programu EU za istraživanje i inovacije „Horizont 2020“ (2014-2020), a Ministarstvo nauke je imenovalo strukturu nacionalne kontaktne tačke i članova Programskog odbora za sve oblasti Horizont 2020.

Što se tiče integracije Crne Gore u Evropski istraživački prostor, Crna Gora ima status posmatrača u Odboru za Evropski ekonomski prostor i u svim ostalim tijelima EU zaduženim za politike EU koje se odnose na istraživanje i inovacije. Nivo investicija u istraživanje i inovacije iznosio je 0,38% BDP-a u 2013. godini, što je prilično nisko u poređenju sa prosjekom EU (2,07%). Takođe je i dalje ispod sopstvenog cilja Crne Gore da dostigne 1,4% do 2016. godine. Realno gledano, nivo investicija javnog sektora, pod uticajem Ministarstva nauke, je porastao u protekle dvije godine. Problem se odnosi na nedostatak ulaganja privatnog sektora i potrebu za poboljšanjem statistike. Takođe treba napomenuti da se u naredne četiri godine (vidjeti tabelu u nastavku 2.4 o budžetskoj perspektivi) ne predviđa povećanje državnog budžeta.

U decembru 2012. godine, Strategija o naučno-istraživačkim aktivnostima 2012-2016 bila je značajno izmijenjena, uvođenjem novih instrumenata i približavanjem nacionalnog finansiranja istraživanja u skladu sa prioritetima istraživanja EU. Preduzeto je nekoliko mjera za jačanje

izgradnje ljudskog kapitala i podsticanje mobilnosti istraživača. Centar izvrsnosti (CI) u bioinformatiki (BIO-IKT) osnovan je u julu 2014. godine na Univerzitetu Crne Gore. Centar izvrsnosti, zajedno sa planiranim aktivnostima na uspostavljanju prvog naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori u Nikšiću, olakšaće postizanje cilja od 1,4% BDP-a za istraživački i inovacijski sistem i dalje povećati nivo državnog budžeta. Takođe, veliki doprinos za saradnju, stipendije za izvrsnost (za doktorske i postdoktorske studije), kao i licenciranje novih naučnoistraživačkih institucija (trenutno 57) dopriniće postizanju ovog cilja ulaganja.

Što se tiče Unije inovacija, Ministarstvo nauke je u julu 2014. godine objavilo poziv za sufinansiranje naučnoistraživačke djelatnosti za 2014. godinu, odnosno u martu 2015. za 2015. godinu, dok je na regionalnom nivou Crna Gora potpisala Regionalnu strategiju istraživanja i inovacija za zemlje Zapadnog Balkana u oktobru 2013. godine u Zagrebu.

Cilj socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori je poboljšanje kvaliteta života i osnaživanje pojedinaca i porodica za nezavisan i produktivan život. U cilju stvaranja jednakih uslova za uključivanje u sve sfere života i rada grupa izloženih riziku siromaštva i socijalne isključenosti, Vlada Crne Gore usvojila je brojna strateška dokumenta koja predviđaju mjere i aktivnosti za poboljšanje njihovog položaja: Strategija za Razvoj sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori 2013-2017, Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana 2012-2016, Nacionalni plan akcije za djecu 2013-2017, Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012-2016, Strategija za zaštitu od nasilja u porodici 2011-2015, Strategija za socijalnu zaštitu starijih 2013-2017, Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori 2008-2016.

Akcionni planovi za implementaciju ovih strategija (konkretna mjera/aktivnosti za implementaciju, rokovi i odgovornosti) pripremljeni su za sve relevantne strategije. Evaluacija napretka implementacije vrši se na osnovu izvještaja o sprovođenju akcionih planova koji se godišnje pripremaju na osnovu indikatora uključenih u akcione planove, a usvojena je od strane Vlade.

Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite 2013-2017 ključna je strategija u oblasti socijalne i dječje zaštite i ima za cilj poboljšanje kvaliteta života i osnaživanje pojedinaca i porodica da vode produktivan život. Shodno ovoj strategiji, socijalna i dječja zaštita će se razvijati kroz sljedeće strateške pravce: 1) definisanje razvojne politike socijalne i dječje zaštite povezane sa drugim sistemima i aktivnostima u društvu i usaglašene sa međunarodnim propisima i standardima, sa ciljem sprječavanja socijalnih problema; 2) decentralizacija sistema socijalne i dječje zaštite; 3) učešće građana i korisnika u odlučivanju o načinima i sredstvima za zadovoljenje njihovih potreba; 4) efikasnije finansijske koristi u socijalnoj i dječjoj zaštiti; 5) pružanje kvalitetnih usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite.

Međutim, Strategija prepoznaje da je broj korisnika pokrivenih različitim vrstama socijalnih usluga i dalje neadekvatan u odnosu na potrebe, dok mreža usluga socijalne i dječje zaštite nije dovoljno razvijena, što se prvenstveno odnosi na usluge koje ohrabruju korisnike da ostanu u porodičnom okruženju i da su kapaciteti institucija i nevladinih organizacija još uvijek nedovoljno razvijeni kako bi osigurali kvalitetne usluge socijalne i dječje zaštite.

S obzirom na to, postoji jasna potreba za daljim ulaganjima u razvoj usluga socijalne i dječje zaštite, kako bi se osiguralo da sve zainteresovane strane u sistemu mogu odgovoriti na zahtjeve i ciljeve postavljene novim zakonodavnim i političkim okvirom.

Strategija za socijalnu zaštitu starih lica 2013-2017 usvojena je sa ciljem razvijanja integrisanog sistema socijalne i dječje zaštite starijih kako bi se očuvao i poboljšao kvalitet života u njihovom prirodnom okruženju i kako bi ih pripremili za vođenje produktivnog života u zajednici i sprječavanje zavisnosti od socijalnih usluga, efikasnim korišćenjem postojećih resursa i razvojem novih, visokokvalitetnih i raznovrsnih socijalnih usluga.

Kada je riječ o zaštiti djece, najvažniji dokument u ovoj oblasti je Nacionalni akcioni plan za djecu 2013-2017, čija misija je da osigura integritet i koherentnost javnih politika o djeci i da sprovede koordinirane akcije i mjere u svim oblastima koji se tiču djece. U ovoj oblasti od velikog je značaja i usvajanje Strategije razvoja hraniteljstva 2012-2016, čiji je cilj stvaranje održivog, efikasnog i pristupačnog sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja.

Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom 2008-2016 je dokument koji okuplja sve oblasti vezane za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom u društvu: zdravstvena zaštita, socijalna i dječija zaštita, penzijsko i invalidsko osiguranje, obrazovanje, profesionalna/ stručna obuka i zapošljavanje, pristupačnost, kultura, sport i rekreacija, kao i oblast koja se odnosi na položaj osoba sa invaliditetom u civilnom društvu. Strategija predviđa mjere i aktivnosti koje treba preduzeti za vrijeme njenog trajanja, kako bi se osiguralo da položaj osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori bude u skladu sa standardima propisanim Konvencijom UN o pravima osoba sa invaliditetom.

Kada je u pitanju RE populacija, ključni strateški dokument je Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016, koja se oslanja na Okvir EU za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. godine, uzimajući u obzir četiri cilja integracija. Cjelokupna strategija takođe je postavljena na lokalnom nivou, gdje RE populacija svakodnevno koristi svoja prava, kroz izradu lokalnih akcionih planova za integraciju RE populacije. Tokom 2014. godine, sedam crnogorskih opština usvojilo je četvorogodišnje ili petogodišnje lokalne Akcione planove za integraciju Roma i Egipćana: Nikšić, Herceg Novi, Tivat, Kotor, Ulcinj, Berane, Bijelo Polje, dok se očekuje da će uskoro biti usvojena u Podgorici, Baru, Budvi, Cetinju, Rožajama i Pljevljima.

Nažalost, zbog nedostatka finansijskih sredstava, implementacija gore navedenih planskih dokumenata ne odvija se kako je planirano.

U ostvarivanju ciljeva ovih strateških dokumenata i ciljeva socijalne i dječje zaštite posebna zaštita se pripisuje sljedećem: dijete (bez roditelja, čiji roditelji nisu u stanju da brinu o djetetu, sa invaliditetom i posebnim potrebama, u sukobu sa zakonom, žrtve zlostavljanja, zapostavljena, žrtve nasilja u porodici i eksploatacije, korisnici alkohola, droga i drugih opojnih sredstava, žrtve trgovine ljudima, pronađena izvan mjesta boravka bez nadzora roditelja, usvojitelja ili staratelja), odrasli i starije osobe sa invaliditetom; beskućnici, trudnice bez porodične podrške i adekvatnih

uslova života, samohrani roditelj i svaka druga osoba koja zbog posebnih okolnosti i društvenog rizika zahtijeva odgovarajući oblik socijalne i dječje zaštite.

Takođe, prema Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, javne institucije koje obezbjeđuju smještaj za djecu, mlade, odrasle i starije ljude biće transformisane kako bi razvile usluge podrške za samostalni život, savjetovanja i liječenja, kao i socijalne i obrazovne usluge, u skladu sa planovima za transformaciju koje će usvojiti Ministarstvo rada i socijalnog staranja. U decembru 2013. godine usvojen je plan transformacije Javne ustanove za smještaj odraslih sa intelektualnim smetnjama „Komanski most“, a usvojen je i nacrt plana transformacije Javne ustanove za smještaj djece bez roditeljskog staranja „Mladost“ u Bijeloj. Ovi planovi fokusiraju se na sprječavanje daljeg prijema korisnika i postepenu deinstitucionalizaciju trenutnih korisnika, kroz razvoj vještina za samostalan život i pružanje adekvatnih alternativnih usluga u porodicama i zajednici. Sprovođenje usluga na lokalnom nivou, kako je definisano u Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, sprovodiće se u skladu sa standardima sadržanim u odgovarajućim podzakonskim aktima.

U oblasti borbe protiv diskriminacije, Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014. godinu navodi da su administrativni kapaciteti Savjeta za zaštitu od diskriminacije (osnovan 12. marta 2012. godine) ojačani, ali i dalje nedostaje transparentnost i otvorenost u njegovom radu. U oblasti jednakih mogućnosti zabilježeno je određeno jačanje finansijskih i ljudskih resursa sa ciljem poboljšanja funkcionisanja mehanizama rodne ravnopravnosti, posebno u ruralnim područjima. Međutim, zastupljenost žena na tržištu rada je i dalje na nedovoljnom nivou i dalji napor u ovoj oblasti će biti podržani ovim SOP-om.

U skladu sa gore pomenutim strategijama, SOP se fokusira na aktivnosti koje imaju za cilj rješavanje izazova identifikovanih u Programu ekonomskih reformi i Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, kao i u preporukama ECOFIN-a, u cilju implementacije strukturnih reformi identifikovanih u sektorima obrazovanja, zapošljavanja i socijalne inkluzije. Posebna pažnja posvećena je efikasnosti srednjoročnih i dugoročnih strategija.

2.2. Institucionalno okruženje, vođstvo i kapaciteti

Ministarstvo rada i socijalnog staranja odgovorno je za sve aktivnosti vezane za pripremu i implementaciju strateških dokumenata u oblasti zapošljavanja i socijalne politike. Takođe je odgovorno za upravljanje i implementaciju postojećeg Operativnog programa razvoja ljudskih resursa u okviru IV komponente Ipe i vodećeg tijela operativne strukture.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja rukovodi procesom izrade ovog SOP-a. Nekoliko institucija koordinisano će učestvovati u implementaciji ovog programa i implementaciji predviđenih reformi politika i mjera, sarađujući sa relevantnim zainteresovanim stranama iz civilnog društva i međunarodnim institucijama/organizacijama, prije svega sa EK.

U cilju postizanja gore navedenog razvoja ljudskih potencijala operativnog programa u okviru IV komponente Ipe i u skladu sa relevantnom regulativom Ipe, uspostavljena je Operativna

struktura koja se sastoji od odgovarajućih organa u relevantnim ministarstvima odgovornim za Operativni program i pojedinačne prioritete i mjere. Shodno tome, u Ministarstvu rada i socijalnog staranja uspostavljeno je Odjeljenje za programiranje i implementaciju sredstava EU, koje djeluje kao tijelo odgovorno za Operativni program (BROP) i tijelo odgovorno za prioritet / mjeru (BRPM) u oblastima zapošljavanja, tržišta rada i tehničke pomoći, dok Odjeljenje za zaštitu rizičnih grupa u Direktoratu za socijalnu zaštitu i zaštitu djece u ovom ministarstvu ima ulogu tijela odgovornog za prioritet/mjeru (BRPM) u oblasti socijalne inkluzije. U okviru Ministarstva rada i socijalnog staranja izabran je šef operativne strukture (HOS), koji je pomoćnik ministra. Osim toga, u Ministarstvu prosvjete i Ministarstvu nauke osnovana su tijela odgovorna za prioritet/mjeru (BRPM) u oblasti obrazovanja i nauke. U okviru ove Operativne strukture, Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći u Ministarstvu finansija ima ulogu Implementacionog tijela za sve prioritete i mjere u okviru Operativnog programa i odgovorno je za dobro finansijsko upravljanje u okviru Operativnog programa, naročito za nabavku, ugovaranje i računovodstvo. Za sve organe Operativne strukture razvijeni su Priručnici o procedurama u kojim su opisane funkcije, uključujući odgovornosti i procedure upravljanja, implementaciju, monitoring, evaluaciju i kontrolu rada, mjere i prioritete unutar OP. U cilju rješavanja administrativnih i tehničkih nedostataka u oblasti uvođenja decentralizovanog sistema upravljanja fondovima Ipe, Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 27. juna 2013. godine usvojila zaključke kojim su obavezali sva ministarstva uključena u I - IV komponente Ipe da zaključe dugoročne ugovore o zapošljavanju sa osobljem angažovanim u aktivnostima Ipe i u skladu sa stvarnim potrebama da obezbijede dodatna zapošljavanja u skladu sa preporukama i nalazima revizijske misije Evropske komisije. U skladu sa navedenim, u svim organima operativne strukture zapošljavanje je sprovedeno na dugoročnoj osnovi i zaposleno je dodatno osoblje.

Što se tiče procesa upravljanja i implementacije SOP-a 2015-2017, uključice se sljedeće organizacione jedinice Ministarstva rada i socijalnog staranja: Direktorat za tržište rada i zapošljavanje, Direktorat za rad i Direktorat za socijalno staranje i dječiju zaštitu, kao i Direktorat za evropske integracije, programiranje i implementaciju fondova EU.

Najvažnije je naglasiti da su određeni direktorati unutar MRSS-a odgovorni i za upravljanje i implementaciju nacionalnih politika i programa koji se odnose na tržište rada i radno pravo, socijalnu zaštitu i socijalnu uključenost uopšte, penzionu reformu i sve ostale aspekte zapošljavanja.

Što se tiče administrativnih kapaciteta, Zavod za zapošljavanje Crne Gore (ZZCG), koji sprovodi aktivne mjere zapošljavanja u Crnoj Gori, ima sedam regionalnih biroa i 14 kancelarija za zapošljavanje, pored centralne službe, i ima ukupno 318 zaposlenih. Centri za oblasti informisanja i stručnog savjetovanja (u osam crnogorskih gradova koji pokrivaju 73% crnogorskih državljana) djeluju unutar Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

Kada je reč o institucionalnom okviru u oblasti socijalne inkluzije, pored Ministarstva rada i socijalnog staranja kao nadležnog organa u ovoj oblasti, od posebnog su značaja i centri za socijalni rad koji postoje u svim opštinama u Crnoj Gori, kao i dva doma za starije osobe, jedna

ustanova za djecu bez roditeljskog staranja i jedna ustanova za smještaj odraslih sa intelektualnim smetnjama. Pored toga, u 2014. godini osnovan je Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu.

Ministarstvo prosvjete odgovorno je za planiranje, implementaciju i revidiranje obrazovnih politika na svim nivoima. Podršku Ministarstvu pruža niz savjetodavnih tijela i izvršnih institucija. U cilju donošenja odluka o stručnim pitanjima i stručnoj pomoći u donošenju odluka i izradi propisa iz oblasti obrazovanja, Vlada je osnovala Nacionalni savjet za obrazovanje, Savjet za kvalifikacije i Savjet za visoko obrazovanje.

Ministarstvo nauke odgovorno je za nauku i istraživanje, a Savjet za naučno-istraživačku djelatnost odgovoran je za zadatke koji se odnose na unapređenje naučno-istraživačke djelatnosti. Njegove članove imenuje Vlada. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, koje se uglavnom bavi ljudskim pravima, manjinskim pravima, antidiskriminacijom i rodnom ravnopravnošću, biće odgovorno za sprovođenje aktivnosti iz Akcije 3 koje se odnose na RE populaciju.

Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći Ministarstva finansija i Direkcija javnih radova odgovorni su kao ugovorni organ za sprovođenje tenderskih procedura, procedura ugovaranja i izvršenja plaćanja po ovom SOP-u.

Trenutno postoje adekvatni administrativni kapaciteti unutar institucija koji će raditi na implementaciji SOP-a. Međutim, postoji prostor za stalno poboljšanje.

2.3. Sektorska i donatorska koordinacija

Na nivou Vlade uspostavljeno je nekoliko mehanizama za sveukupnu koordinaciju sektora zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije, od kojih je ključna Vladina komisija za ekonomsku politiku i finansijski sistem, koja elaborira sve relevantne pravne i strateške dokumente. Osim toga, formirane su i radne grupe za izradu svih zakonskih i strateških dokumenata sa svim relevantnim akterima iz vlade i javne uprave, kao i socijalnim partnerima i nevladinim organizacijama.

Što se tiče koordinacije cjelokupnog procesa programiranja, upravljanja i implementacije Ipe II, ona je u nadležnosti Nacionalnog koordinatora za Ipu i Kancelarije nipaka u okviru Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja je institucija odgovorna za vođenje procesa pripreme i implementacije ovog Sektorskog operativnog programa. U procesu pripreme SOP-a, Ministarstvo rada i socijalnog staranja ima ulogu koordinacionog tijela odgovornog za konsultativni proces.

Radna grupa za izradu Sektorskog operativnog programa za sektor obrazovanja, zapošljavanja i socijalne politike u okviru Instrumenta pretpriprustupne pomoći - Ipa II (2014-2020) sastoji se od

predstavnik državnih i javnih institucija, socijalnih partnera i civilnog društva (Aneks 1 - Spisak članova radne grupe).

Pored Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo nauke i Ministarstvo finansija ključni su akteri aktivnosti definisanih u SOP-u. Proces implementacije SOP-a obuhvatiće i: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Centar za stručno obrazovanje i Direkciju javnih radova.

Koordinacija donatora u Crnoj Gori vrši se centralno u Ministarstvu vanjskih poslova i evropskih integracija, u Generalnom direktoratu za ekonomsku diplomatiju i kulturnu saradnju. Koristeći iskustvo baze podataka za koordinaciju donatora koja je već pripremljena u okviru kabineta Predsjednika Vlade, novouspostavljeni Generalni direktorat za ekonomsku diplomatiju i kulturnu saradnju nastaviće proces korišćenjem centralno prikupljenih informacija i njihovim prenošenjem vodećoj instituciji koja je nadležna za sektor.

Generalni direktorat za koordinaciju programa pomoći EU u okviru istog ministarstva koordinira sve aktivnosti vezane za Instrument za pretpristupnu pomoć (Ipa) u Crnoj Gori. Ključne aktivnosti Generalnog direktorata za koordinaciju programa pomoći EU vezane su za proces planiranja i praćenja korišćenja pretpristupne pomoći, pružanjem podrške Nacionalnom koordinatoru u Ipu.

Takođe, Generalni direktorat za koordinaciju programa pomoći EU odgovoran je za praćenje aktivnosti jedinica za sprovođenje akcija Ipe u resornim ministarstvima.

U vezi sa praćenjem implementacije Ipe I (IV komponenta) i Ipe II, Sektorski nadgledni odbor za Operativni program razvoja ljudskih resursa - IV komponenta Ipe, osnovan 2013. godine, se generalno sastaje dva puta godišnje i predviđeno je da isti Odbor (sa manjim promjenama u svom sastavu) bude odgovoran za praćenje sprovođenja ovog SOP-a.

2.4. Srednjoročne budžetske perspektive

U skladu sa Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, usvojenim 2014. godine, proces utvrđivanja državnog budžeta zasnovan je na ekonomskoj ili fiskalnoj politici, definisanoj u Fiskalnoj strategiji i smjernicama za makroekonomsku i fiskalnu politiku. Kao strateški instrument u ovoj oblasti, Fiskalnu strategiju predlaže Vlada, na početku mandata za period trajanja mandata (4 godine), i podnosi je Skupštini na usvajanje. Ovaj dokument definiše strateške ciljeve fiskalne politike koji predstavljaju osnovu za planiranje godišnjih i srednjoročnih fiskalnih ciljeva.

Planiranje fiskalne politike zahtijeva usaglašavanje sa određenim kriterijumima koji se odnose na realizaciju primarnog budžetskog suficita, nivo tekućih troškova i transfere koji bi trebali biti niži od tekućih prihoda i donacija, politiku duga koja bi trebalo da ima za cilj osiguranje fiskalne održivosti.

Istovremeno, u planiranju i izvršenju budžeta, fokus treba usmjeriti na zadržavanje nivoa budžetskog deficita ispod 3% BDP-a i javnog duga ispod 60% BDP-a.

U skladu sa Fiskalnom strategijom i definisanim srednjoročnim ciljevima, Vlada na godišnjem nivou usvaja Smjernice za makroekonomsku i fiskalnu politiku, koje se odnose na period od 3 godine i sadrže srednjoročne strateške ciljeve ekonomske i fiskalne politike, osnovne makroekonomske i fiskalne indikatore i prognoze, gornju granicu potrošnje, bruto zarade i ostale lične zarade, troškove penzijskog i invalidskog osiguranja i druge troškove socijalne i dječje zaštite. U ovom trenutku, Smjernice predstavljaju strateški dokument, koji uspostavlja glavne fiskalne ciljeve. Takođe, ovaj dokument predstavlja osnovu za planiranje budžeta na godišnjem nivou.

Gornja granica potrošnje (ograničenje potrošnje) određuje maksimalni iznos budžetskih troškova, što je obavezno za Zakon o budžetu za prvu godinu i indikativno za drugu i treću fiskalnu godinu. Gornja granica potrošnje obračunava se kao zbir potrošnje za tekući budžet, budžet državnih fondova, kapitalni budžet i budžetske rezerve. Povećanje gornje granice potrošnje za tekući budžet i budžet državnih fondova mora biti manji od planirane stope rasta realnog BDP-a, a ne može premašiti nominalni rast BDP-a u slučaju kapitalnog budžeta i budžetske rezerve.

U pogledu srednjoročne budžetske perspektive, sljedeća tabela ilustruje indikativni budžet glavnih institucija zaduženih za sprovođenje sektorskih politika relevantnih za ovaj SOP¹³:

		2015. (mil €)	2016. (mil €)	2017.(mil €)	2018. (mil €)
1	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	70.60	70.15	69.93	69.44
2.	Ministarstvo prosvjete	159.55	161.79	161.27	160.15
3.	Ministarstvo nauke	2.68	2.68	2.67	2.65
4	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava	2.44	2.43	2.42	2.40
5.	Zavod za zapošljavanje Crne Gore	20.88	20.14	20.08	19.94

2.5. Okvir za ocjenu učinka

Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti predstavlja osnovu za planiranje i praćenje potrošnje svih javnih fondova u Crnoj Gori, prema kojem svaka institucija na državnom i/ili lokalnom nivou koja je korisnica državnog budžeta mora da planira, troši i izvještava o napretku. Prema principu zdravog finansijskog upravljanja, sve institucije državnog budžeta odgovorne su za stalno

¹³ Ministarstvo finansija: Makroekonomske smjernice za Crnu Goru 2015-2018.

Napomena: zapažena smanjenja budžeta nisu ograničena samo na sektore od značaja za socijalne politike, već ona čine dio opštih budžetskih smanjenja zbog posljedica globalne ekonomske krize.

poboljšanje svojih finansijskih kapaciteta i odgovornosti. Cjelokupni nadzor nad upravljanjem rezultatima vrši Ministarstvo finansija.

U pogledu praćenja upravljanja i implementacije fondova EU, u okviru IV komponente Ipe i strukture Ipe II, zemlje pristupnice moraju da uspostave mehanizam praćenja i evaluacije sličan strukturnim instrumentima. Sprovođenje ovog SOP-a pratiće se putem godišnjeg izvještavanja o implementaciji SOP-a i na nivou Nadglednog odbora.

Opšti cilj svih politika i intervencija u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije je podrška povećanju stope zaposlenosti stanovništva od 15-64 godine sa 47,4% (2013) na 53%-56% (2020) i sve aktivnosti unutar SOP-a doprinijeće postizanju ovog nacionalnog cilja.

Sektor obrazovanja, zapošljavanja i socijalne politike oslanja se na Program ekonomskih reformi Crne Gore 2015-2017 i Program reforme politike zapošljavanja i socijalne politike 2015-2020 kao i koncipirane dokumente zasnovane na temeljnoj analizi i relevantnoj analizi snaga, slabosti, prilika i prijetnji (SWOT analiza) i predstavljaju koherentan ukupni strateški okvir. Specifične potrebe dobro su pokrivene velikim brojem strategija podsektora. Za svaku strategiju izrađuju se akcioni planovi (AP) i mehanizmi praćenja zasnivaju se na njenoj implementaciji. Kvalitetno horizontalno praćenje vrši se na sjednicama Vlade¹⁴ gdje se vodi diskusija o redovnim informacijama o implementaciji strategija, vodi se diskusija i usvajaju se (polu) godišnji izvještaji o implementaciji AP. Podaci i analize koriste se za ažuriranje vladine politike, pravilno dodjeljivanje resursa i prilagođavanje planiranih aktivnosti u skladu sa novonastalim okolnostima. Što se tiče implementacije međusektorskih strategija, monitoring obično vrši Nacionalna komisija za implementaciju strategije i Sekretarijat Nacionalne komisije koji je zadužen za prikupljanje, sastavljanje i izradu izvještaja nadležnih organa i njihovu integraciju u Godišnji izvještaj. Što se tiče sektora obrazovanja, zapošljavanja i socijalne politike, MRSS i njegove odgovarajuće podsektorske institucije u oblasti obrazovanja, nauke i socijalne zaštite stekle su značajno iskustvo u postupcima nadzora, uključujući izvještavanje zasnovano na projektima implementiranim u okviru Ipe I.

Da bi se pratila implementacija indikatora ovog SOP-a, pored redovnih godišnjih izvještaja, sprovodiće se spoljna nezavisna procjena 2017. godine kako bi se izložio napredak za svaku aktivnost SOP-a. Izvršiće se i prethodna evaluacija za nacrt SOP-a, kako bi se poboljšao kvalitet programiranja, implementacije, praćenja i evaluacije i finansijskog upravljanja. Nju će sprovoditi nezavisni evaluatori u skladu sa međunarodnim standardima evaluacije, kao i dobrom praksom razvijenom u okviru kohezije politike.

2.6. Upravljanje javnim finansijama

Ministarstvo finansija odgovorno je za planiranje i izvršenje budžeta, računovodstvo i upravljanja javnim dugom. U okviru Ministarstva finansija, Direktor za budžet priprema i kontroliše izvršenje budžeta (uključujući i usvajanje planova javnih nabavki), dok je Direktor

¹⁴ Svi materijali za diskusiju i usvojeni AP dostupni su na internet stranici Vlade:
http://www.gov.me/sjednice_vlade

državnog trezora odgovoran za sisteme plaćanja i računovodstva, kao i upravljanje javnim dugom. Ostale ključne institucije u crnogorskom okviru upravljanja javnim finansijama su Državna revizorska institucija, Uprava za borbu protiv korupcije, Uprava za javne nabavke i Državna komisija za kontrolu postupaka javnih nabavki.

Upravljanje javnim finansijama u Crnoj Gori uglavnom je decentralizovano, uz centralizovano kreiranje politike i uspostavljanje standarda i decentralizovano izvršenje. Podaci o prikupljanju prihoda dostupni su Trezoru, koji čuva jedinstveni račun sa kojeg se vrše sva plaćanja u ime budžetskih subjekata.

2.7. Makroekonomski okvir

Nakon povećanja BDP-a za 3,3% u 2013. godini, prema preliminarnim podacima MONSTAT-a, rast BDP-a od 1,5% postignut je 2014. godine. Procjene sugerišu da bi rast mogao biti 3,5% u 2015., 3,8% u 2016. i 4,0% u 2017. godini.

Indikatori aktivnosti realnog sektora pokazuju da je industrijska proizvodnja zabilježila pad od 11,4% u 2014. godini u odnosu na 2013. godinu. Promet u trgovini na veliko i malo povećan je za 2,5%, dolasci i noćenja turista porasli su za 1,7% i 1,5%, vrijednost izvedenih građevinskih radova povećana je za 1,9%, a većina vidova saobraćaja povećana je u odnosu na uporedni period (putna, željeznička služba). Uprkos činjenici da je turistički sektor (dolasci i noćenja) u 2014. godini imali malo skromniji porast (1,7% i 1,4%), važno je napomenuti da se ovaj sektor, zajedno sa uslužnim sektorom, mnogo uspješnije suočio sa ekonomskom i finansijskom krizom od proizvodnje, građevinarstva i poljoprivrede.

U 2014. godini, godišnja stopa inflacije, mjerena indeksom potrošačkih cijena, imala je negativne vrijednosti, u rasponu od -0,4% u januaru do -0,3% u decembru, dok je prosječna stopa inflacije u periodu januar-decembar iznosila -0,7%. Prema projekcijama makroekonomskih indikatora za period 2015-2018 (Nacionalni program ekonomskih reformi koji je Vlada Crne Gore usvojila u decembru 2014. godine), godišnja inflacija će se kretati od 1% na kraju 2015. godine, 1,5% u 2016. godini do 2 % na kraju 2017. i 2018. godine.

Ključni monetarni pokazatelji imali su različite dinamike na kraju 2014. godine. Ukupni krediti i ostala potraživanja smanjeni su za 1,9% na godišnjem nivou, od čega su ekonomski krediti smanjeni za 3,4%, a krediti dati fizičkim licima porasli su za 1,4%.

Deficit tekućeg računa porastao je za 6,9% u odnosu na 2013. godinu (15,2% BDP-a). Neto prilivi stranih direktnih investicija pokrivali su 68,1% deficita tekućeg računa. Spoljnotrgovinski deficit smanjen je za 1,1% i iznosio je 40,4% BDP-a, što je rezultat pada izvoza od 8,4% i porasta uvoza za 0,5%.

Strane direktne investicije kao procenat BDP-a u 2014. godini iznosile su 10,4%, što se odnosi na 9,9% u 2013. godini, a Crna Gora je i dalje zadržala visoku poziciju u konkurenciji šest zemalja jugoistočne Evrope u privlačenju stranih direktnih investicija. Prema podacima Ministarstva

finansija, na kraju 2014. godine nacionalni dug iznosio je 56,7% BDP-a. Naravno, u 2015. godini će se povećati zbog nove zaduženosti za izgradnju autoputa Bar-Boljare, koja iznosi 206 miliona eura, prema predlogu budžeta za 2015. godinu.

U 2014. godini politika javnog finansiranja bila je fokusirana na konsolidaciju javnih finansija, održivost javnog duga i smanjenje deficita javnog sektora.

U 2014. godini preliminarni javni prihodi iznosili su 45,3% BDP-a; u poređenju sa 2013. godinom. Rast prihoda rezultat je implementacije mjera za suzbijanje sive ekonomije, ekonomskog oporavka u 2014. godini (mada slabog), kao i uvođenja viših poreskih stopa. Mjere štednje koje su sprovedene u 2013. godini, koje se odnose na zamrzavanje rasta penzija i smanjenje troškova u javnom sektoru, doprinijele su ovom rezultatu.

U 2014. godini javna potrošnja iznosila je 48,2% BDP-a, povećana je za 11,9%, što je rezultat povećanja troškova za kamate, većih kapitalnih troškova, plaćenih garancija i povećanih zaostalih obaveza.

U periodu 2015-2018 fiskalna politika Crne Gore ima za cilj smanjenje tekuće potrošnje i povećanje ulaganja u infrastrukturu, turizam i energiju, kako bi se javni dug, uz uspostavljanje trenda smanjenja, finansirao iz ekonomskog rasta. Glavni pokretač rasta je konačna potražnja, uz snažan rast investicija u bruto stalni kapital, blagi rast potrošnje domaćinstava i stagnaciju državne potrošnje (tekuća potrošnja). U narednom srednjoročnom periodu očekuje se snažan rast ulaganja u sektore energetike i turizma, kao i implementacija velikih infrastrukturnih projekata (prije svega izgradnja autoputa), što će doprinijeti balansiranju budžeta, odnosno ukupnoj fiskalnoj i makroekonomskoj stabilnosti.

Ostvareni nivo BDP-a Crne Gore (preliminarni) u 2014. godini iznosio je 3,425 miliona eura, sa ostvarenom realnom stopom rasta od 1,5%. Ovo smanjenje stope rasta uzrokovano je odlaganjem najveće investicije u vezi sa izgradnjom autoputa, što je, zajedno sa drugim najavljivanim investicijama, ključni preduslov za prethodni scenario rasta.

Prema procjenama Ministarstva finansija, stopa rasta BDP-a za 2015. godinu treba da dostigne 3,5%.

1.8. Ukupna ocjena

U prethodnim poglavljima identifikovali smo niz izazova sa kojim se Crna Gora suočava u sektorima zapošljavanja, obrazovanja i socijalne inkluzije. Kao što je navedeno u Sektorskom planskom dokumentu (SPD)¹⁵, neophodno je povratiti pozitivne trendove iz perioda prije krize u ovom sektoru. Ukupna je ocjena da postoji zadovoljavajući strateški okvir u svim navedenim oblastima. Revizija/priprema novih strategija za implementaciju do 2020. godine već je počela za one pod-sektorske strategije koje su u istoj fazi. Što se tiče zakonodavnog okvira, možemo reći da

¹⁵ Prema podacima MONSTAT-a (Anketa o radnoj snazi), ukupna stopa nezaposlenosti porasla je sa 16,8% u 2008. na 19,5% u 2013. godini (19,6% za stanovništvo od 15-64 godina starosti), dok je stopa siromaštva porasla sa 4,9% u 2008. na 8,63 % u 2013. godini.

je Crna Gora preduzela intenzivan period zakonodavne reforme, koja je u većini područja rezultirala novim zakonskim aktima i usvajanjem podzakonskih akata. Preostali izazov je primjena novih zakonskih odredbi, koja je usko povezana sa problemom nedovoljnih finansijskih sredstava, najčešće na svim nivoima. U tom kontekstu, Crna Gora kombinuje mogućnost korišćenja EU i/ili drugih sredstava sa nacionalnim sredstvima neophodnim za implementaciju/nastavak reformi i možemo to posmatrati kao postepeni pristup.

U okviru ovog SOP-a posebna pažnja biće posvećena povećanju zapošljivosti, otvaranju novih radnih mjesta, promociji samozapošljavanja, posebno žena, uzimajući u obzir socijalne aspekte, posebno marginalizovanih grupa i promovisanje partnerstva sa poslodavcima. Pokloniće se pažnja i uključivanju svih zainteresovanih strana na lokalnom tržištu rada u proces pripreme i implementacije lokalnih strateških dokumenata i akcija.

U segmentu obrazovanja pažnja će se posvetiti usklađivanju obrazovnog sistema sa stvarnim potrebama tržišta rada, osiguravanju kvaliteta obrazovanja na svim nivoima iz perspektive institucija i perspektive nastavnika, kao i stvaranju podsticaja kako bi se osiguralo da univerziteti i istraživački centri proizvode naučnu izvrsnost i sarađuju sa privredom. U oblasti socijalne inkluzije, najveći akcenat biće stavljen na pružanje i razvoj socijalnih usluga, kao i usluge zaštite djece, uzimajući u obzir regionalne specifičnosti i zahtjeve, kao i uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu, sa posebnim naglaskom na RE populaciji.

3. Ciljevi Ipa sektorske podrške

Tranzicioni procesi radikalno su promijenili strukturu crnogorske ekonomije - od proizvodnje do usluga, što je izazvalo visoku nezaposlenost strukturalnog karaktera. Novoosnovana ekonomska struktura nije uspjela da utvrdi obim tražnje koji bi apsorbovao ponudu naraslu zbog gubitaka posla u proizvodnom sektoru.

Takve okolnosti, u najopštijim uslovima, stvorili su izazove kao što su nizak nivo ekonomske aktivnosti, niska zaposlenost, dugotrajna nezaposlenost, regionalne razlike u zaposlenosti, sezonska priroda zapošljavanja i stoga, nedovoljno zapošljavanje lokalne radne snage.

Praćenje trendova na tržištu rada tokom ekonomske krize pokazalo je da je izazov nezaposlenosti mladih bio mnogo izraženiji, posebno kod diplomiranih studenata. Takođe, zbog neophodnih budžetskih ograničenja u vrijeme krize, sužen je obim podrške preduzetništvu i samozapošljavanju.

Sve navedeno ukazuje na to da, uprkos naporima reforme, planiranim mjerama i aktivnostima koje se bave ključnim izazovima, Crna Gora neće moći ostvariti cilj zemalja članica EU, što podrazumijeva stopu zaposlenosti od 75% za populaciju starosti od 20 do 64 godine, ali sasvim je sigurno da će napraviti značajan korak naprijed u smislu povećanja stope zaposlenosti i aktivnosti u odnosu na nivo koji je izražen u posljednjih nekoliko godina.

Opšti cilj ovog SOP-a je da obezbijedi razvijeno i kohezivno društvo kroz pružanje boljih uslova za podizanje nivoa zapošljivosti stanovništva, poboljšanje kvaliteta formalnog i neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, uz socijalno uključivanje osoba u nepovoljnom položaju i smanjenje rizika od siromaštva.

Osnovni cilj ovog Sektorskog OP je podrška postizanju glavnog cilja utvrđenog u okviru zajedničkih strateških dokumenata EU i Crne Gore i doprinos povećanju stope zaposlenosti crnogorskog stanovništva od 15 do 64 godine starosti sa 47,4% (2013) na 53%-56% (2020).

Indikator	2013 (polazna osnova)	2017 (ključna etapa)	2020 (cilj)	Konačni cilj	Izvor podataka
Stopa zaposlenosti crnogorskog stanovništva od 15 do 64 godine starosti	47.4%	53%	56%	56%	MONSTAT

Ovaj cilj će se postići primjenom aktivnosti sadržanih ne samo u ovom SOP-u već i u drugim strateškim dokumentima. Važno je napomenuti da će postizanje ovog cilja biti podržano i kroz povećanje nivoa zaposlenosti nezaposlenih njihovim uključivanjem u aktivne mjere tržišta rada sa 22,34% u 2013. na 30% u 2020. godini, poboljšanje rezultata PISA za 13% u 2018. godini i razvojem najmanje 15 novih usluga socijalne i dječje zaštite u skladu sa standardima i obezbjeđivanjem licenciranja za pružanje novih usluga profesionalnih radnika u centrima za socijalni rad za najmanje 40% u 2018. godini.

Indikator	2013 (polazna osnova)	2017 (ključna etapa)	2020 (cilj)	Konačni cilj	Izvor podataka
Nivo zapošljivosti nezaposlenih njihovim uključivanjem u aktivne mjere tržišta rada	22.34%	28%	30%	30%	ZZCG podaci

Posebni ciljevi pojedinačnih akcija su:

1. poboljšati uslove za stvaranje novih radnih mjesta za nezaposlene i neaktivne osobe, povećavajući njihovu mogućnost zapošljavanja, imajući u vidu regionalne potrebe i nejednakosti, kao i jednake mogućnosti i promovisanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje;
2. poboljšati ljudske resurse kroz formalno, nezvanično i neformalno obrazovanje na svim nivoima, sa fokusom na stručno obrazovanje, istraživanje i razvoj, uključujući marginalizovane grupe;
3. poboljšati socijalnu inkluziju i socijalnu i dječju zaštitu kroz sprovođenje reforme sistema socijalne i dječje zaštite, poboljšanje kvaliteta socijalnih usluga, sa naglaskom na usluge na lokalnom nivou, kao i uključivanje članova marginalizovanih grupa u zajednicu, sa fokusom na RE populaciju.

4. Operativne karakteristike programa

4.1. Geografska i tematska koncentracija

Aktivnosti koje su identifikovane ovim SOP-om će se primjenjivati na cijeloj teritoriji Crne Gore s obzirom na specifičnosti pojedinih regiona, kao što je npr. podrška povećanju zaposlenosti ili podrška razvoju preduzetništva u sjevernom dijelu Crne Gore.

Politika regionalnog razvoja je postizanje uravnoteženog socio-ekonomskog razvoja Crne Gore u skladu sa principima održivog razvoja, stvaranjem uslova za povećanje konkurentnosti svih djelova zemlje i ostvarivanje njihovog razvojnog potencijala.

Politika regionalnog razvoja zasniva se na jedinicama lokalne samouprave kao najvažnijim faktorima razvojnih subjekata čiji je zadatak da identifikuju potrebe i definišu projekte koji će maksimizirati nivo efikasnosti lokalnog stanovništva i omogućiti povećanje životnog standarda. Međutim, koordinisana aktivnost lokalnih i nacionalnih nadležnih organa od velike je važnosti, kako bi se potrebe lokalnog nivoa adekvatno identifikovale među prioritetima na nacionalnom nivou.

Da bi se raspoloživa sredstva Evropske unije za regionalni razvoj iskoristila na najbolji mogući način, paralelno sa primjenom politike regionalnog razvoja, aktivnosti Vlade Crne Gore biće usmjerene na:

- Preduzimanje aktivnosti za dalje povećanje ekonomske i pravne privlačnosti Crne Gore kao sistema;
- Pokretanje velikih projekata koji su preduslov bržeg ukupnog razvoja;
- Izgradnju socijalne infrastrukture i stvaranje uslova za društveni razvoj, uključujući adekvatan pristup.

U sprovođenju ovih aktivnosti, Crna Gora će se oslanjati na sopstvene finansijske resurse, saradnju sa privatnim sektorom kroz javno-privatna partnerstva, privlačenje novih i zadržavanje postojećih investitora (inostranih i domaćih), mogućih novih povoljnih kreditnih zaduženja u međunarodnim razvojnim institucijama i EU sredstva koja će biti dostupna tokom procesa integracije.

Kada se uzimaju u obzir određene specifičnosti u vezi sa ovim SOP-om, relevantna dokumentacija (pozivi za podnošenje ponuda, evaluacioni obrasci i druga relevantna dokumentacija) sadržaće kriterijume za odabir i modalitete odabira u skladu sa ciljevima regionalnog pristupa, a projekti iz tih oblasti trebalo bi da ostvare dodatne rezultate tokom procesa procjene.

4.2. Interakcija programa sa drugim Ipa II programima u drugim sektorima

SOP i svi programi iz oblasti Demokratije i upravljanja, Vladavine prava i temeljnih prava, Saobraćaja, Energetike, Životne sredine, Konkurentnosti i inovacija i Ruralnog razvoja služe zajedničkoj svrsi identifikovanoj u Indikativnom strateškom dokumentu – ISD koji podržava Crnu Goru na njenom putu ka pridruživanju EU prevođenjem političkih prioriteta u ključne oblasti gdje je finansijska pomoć najpotrebnija i najkorisnija za ispunjavanje kriterijuma za pridruživanje.

Obezbjedivanje komplementarnosti i izbjegavanje preklapanja intervencija između različitih sektorskih programa u okviru Ipe II od suštinskog su značaja za osiguranje koherentnosti i efikasnosti kako bi se maksimalno uvećale koristi od pomoći Ipe.

Ovaj SOP poboljšava politiku obezbjeđivanja radne snage na strani ponude ne samo kroz podršku zapošljavanju i obrazovanju, već i kroz podršku sistemu socijalne i dječije zaštite u crnogorskom društvu koji može stvoriti bolji uticaj.

Komplementarnost na nivou akcije i aktivnosti biće poboljšana kroz blisku saradnju i koordinaciju između operativnih struktura - na formalnom i neformalnom nivou. Operativne strukture tražiće zajedničke modalitete implementacije u zajedničkim područjima sinergije, paralelno sa dodatnim aktivnostima i obezbjeđivanjem koherencije u smislu vremenskog rasporeda.

Prilikom pripreme SOP-a, uzeti su u obzir tekući projekti, implementacija Operativnog programa IV komponente Ipe, akcije u okviru nacionalnog programa Ipe 2014 i informacije date u sektorskim planskim dokumentima.

Posebna pažnja biće posvećena praćenju sprovođenja akcije „Podrška antidiskriminaciji i politici rodne ravnopravnosti” u okviru programa Ipe 2014, posebno u svijetlu aktivnosti ovog SOP-a u dijelu koji se odnosi na zapošljavanje i položaj RE populacije. Aktivnosti u okviru ovog SOP-a, koje se odnose na RE populaciju, sprovode se u opštinama Ulcinj, Bar, Budva, Tivat, Kotor, Cetinje, Bijelo Polje, Pljevlja i Rožaje, kako bi se izbjeglo preklapanje sa onim koje treba sprovesti u okviru Akcionog dokumenta (AD) za Rome i druge ugrožene grupe u okviru Ipe II u Podgorici, Nikšiću i Beranama.

U okviru AD za Rome, u oblasti obrazovanja, biće obuhvaćeno predškolsko i osnovno obrazovanje u Podgorici, Nikšiću i Beranama, dok će se ovaj SOP fokusirati na srednje i visoko obrazovanje u Podgorici, Nikšiću, Beranama, kao i predškolsko i osnovno obrazovanje u drugim gradovima Crne Gore. U oblasti zapošljavanja, korisnici će biti obučeni za zanimanja koja su

najtraženija i koja pružaju najveće mogućnosti za zapošljavanje u Podgorici, Nikšiću i Beranama (prema lokalnim akcionim planovima za RE i prioritetima lokalnog ekonomskog razvoja). Kao i AD za Ipu 2015, ovaj SOP će raditi na povećanju vještina zapošljavanja, ali će obuhvatati i druge gradove u Crnoj Gori. U oblasti socijalne inkluzije, sredstva će se koristiti za finansiranje pojedinačnih projekata u tim opštinama koji će doprinijeti ciljevima utvrđenim Lokalnim akcionim planovima za integraciju RE populacije, prema unaprijed utvrđenim kriterijumima i prioritetima. Oblasti koje će biti od posebne važnosti kao učešće u javnom životu, obrazovanje o braku, nasilju u porodici, prisilnim brakovima, prosjačenju djece itd.

Takođe, implementacija projekta IPARD Like i finalizacija nacрта IPARD programa biće važna prilikom finalizacije ovog SOP-a, zbog mogućnosti koje nudi IPARD u smislu zapošljavanja u ruralnim područjima. Cilj strategije IPARD je uspostaviti okvir i put za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u kontekstu cjelokupnih prioriteta Crne Gore za nastavak politike pridruživanja EU u periodu 2015-2020. Bogato prirodno i kulturno nasljeđe Crne Gore predstavlja značajan potencijal za razvoj turizma u ruralnim područjima. Seoski turizam i povećana proizvodnja kvalitetnih proizvoda biće inicijatori u stvaranju ekonomskih aktivnosti i stvaranju novih radnih mjesta u ruralnim područjima. Na osnovu ovih pretpostavki, vizija razvoja crnogorske poljoprivrede i ruralnih područja do 2020. godine uključuje sljedeće:

- Poljoprivredni sektor je na dobrom putu da postane konkurentan u proizvodnji kvalitetnih proizvoda, obezbeđujući stabilan izvor prihoda za poljoprivrednike. Agro-proizvodni sektor je pokretačka snaga za otvaranje novih radnih mjesta u ruralnim područjima koja se zasnivaju na znanju, korišćenju najboljih praksi, inovacijama i očuvanju prirodnih resursa;
- Održive ruralne oblasti koje pružaju ekonomsku aktivnost, mogućnosti zapošljavanja, socijalno uključivanje i dobar kvalitet života ruralnog stanovništva.

Da bi se ostvarila ova vizija, ciljevi Strategije za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja za period 2015-2020 su sljedeći:

- Unapređenje životnog standarda u ruralnim područjima;
- Pобољшanje osnovnih usluga (putna infrastruktura, vodosnabdijevanje i snadbjevanje električnom energijom, zdravstveni, socijalni i kulturni objekti itd.);
- Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti i mogućnosti koje pruža ekonomska i socijalna kohezija između urbanih i ruralnih područja;
- Stvaranje mogućnosti za zapošljavanje i dugoročne izvore prihoda za značajan dio stanovništva i doprinos borbi protiv siromaštva i depopulacije;
- Integracija razvoja turizma i poljoprivrede i korišćenje širokog spektra lokalnih proizvoda kroz promociju nacionalne kuhinje;
- Očuvanje tradicije i kulturne baštine sela.

U pripremi Sektorskog operativnog programa za sektor Saobraćaja, Životne sredine, Konkurentnosti i inovacija (priprema dokumenta će početi u 2015. godini), uzimaće se u obzir i kompatibilnost sa ovim SOP-om.

Opšti i posebni ciljevi, kao i akcije SOP-a o regionalnom razvoju¹⁶, zasnivaju se na Indikativnom strateškom dokumentu za Crnu Goru 2014-2020 (ISD) koji predviđa:

- Usklađivanje sa pravnim tekovinama EU prema Poglavlju 27 za životnu sredinu i klimatske akcije;
- Usklađivanje sa pravnom tekovinom EU o saobraćaju i unutrašnjom mobilnošću u zemlji;
- Aktivnosti koje imaju za cilj poboljšanje poslovnog okruženja, podršku razvoju malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori i njihovog kapaciteta za pristup unutrašnjem tržištu EU, da podrže sveobuhvatnu strategiju konkurentnosti industrijske proizvodnje koju Crna Gora trenutno razvija i da obezbijedi potrebne administrativne kapacitete kako bi se osiguralo adekvatno sprovođenje i praćenje ove strategije.

SOP će uzeti u obzir aktivnosti koje određuju navedeni strateški pristupi i sprovodiće se u koordinaciji sa Ministarstvom saobraćaja, Ministarstvom ekonomije i Ministarstvom održivog razvoja i turizma, po potrebi.

Štaviše, SOP uzima u obzir odredbe ISD-a u vezi sa reformom javne uprave i koordinisaće svoje aktivnosti od značaja za ovaj cilj sa akcijama koje spadaju u okvir Sektorskog planskog dokumenta za sektor Demokratije i upravljanja.

4.3. Komplementarnost pomoći Ipa u sektoru sa drugim donatorima

Kada je riječ o komplementarnosti i koordinaciji sa drugim sektorima i donatorima, važno je naglasiti da Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) pruža administrativnu i tehničku pomoć u oblastima koje pokriva SOP, posebno u oblasti socijalne uključenosti gdje je UNDP pružio podršku tokom procesa reforme socijalne i dječje zaštite. Takođe, pomoć se obezbjeđuje kroz druge specijalizovane kancelarije UN-a kao što je Fond Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF) u oblasti dječje zaštite. Savjet Evropske razvojne banke (CEB) pruža podršku u oblastima obrazovanja, zdravlja i socijalnog stanovanja, Njemačka razvojna banka (KfW) pruža pomoć u oblasti visokog obrazovanja, a Svjetska banka kroz kreditni projekat HERIC podržava reformu visokog obrazovanja, razvoj ljudskih resursa kroz inicijative za internacionalizaciju i uspostavljanje konkurentnog okruženja za istraživanje (uspostavljanje Centra izvrsnosti i dodjeljivanje grantova za izgradnju kapaciteta istraživačkih institucija kako bi postali budući centri izvrsnosti).

4.4. Jednake mogućnosti i integracija načela rodne ravnopravnosti

Jednakost polova i obezbjeđivanje jednakih mogućnosti predstavljaju horizontalni princip na programskom nivou SOP-a, ali će se uzeti u obzir prilikom planiranja pojedinačnih aktivnosti i u toku sprovođenja tenderskih procedura i implementacije pojedinih projekata. Svi podaci neophodni za praćenje SOP-a biće klasifikovani po polu.

¹⁶ Više detalja o prioritetima i ciljevima će biti uvršteno u finalnu verziju ovog SOP-a, nakon što krene naprednije programiranje ovih sektora

Prema objavama MONSTAT-a „Žene i muškarci u Crnoj Gori", stopa aktivnosti za žene iznosi 52,8%, a stopa aktivnosti za muškarce je 65,1%. U publikaciji se takođe navodi da su, u isto vrijeme, prosječne zarade žena na nivou od 86,1% prosječne zarade muškaraca. Položaj žena u privredi dalje se odražava u činjenici da je učešće vlasnica ženskih preduzeća u Crnoj Gori samo 9,6%, prema podacima MONSTAT-a.

Kako podaci o stopi zaposlenosti pokazuju da je samo 45% žena zaposleno i kako je opisano u poglavlju 1.1, posebna pažnja u ovom SOP-u biće data uključivanju nezaposlenih žena u aktivne mjere tržišta rada, uključujući promociju samozapošljavanja i žensko preduzetništvo. U oblasti socijalne inkluzije pažnja će se posvetiti uključivanju marginalizovanih žena u aktivnosti zajednice, a u oblasti obrazovanja, akcenat će biti na promociji inkluzije žena i muškaraca sa posebnim obrazovnim potrebama, žena i muškaraca u marginalizovanim grupama, posebno pripadnika RE populacije na obrazovnim/studijskim programima.

4.5. Klimatske akcije i održivi razvoj (ako je relevantno)

U kontekstu ovog tematskog odjela, kao posebna aktivnost u okviru prve akcije SOP-a, aspekt zelene ekonomije će se uzeti u obzir prilikom organizovanja obuke za deficitarna zanimanja, što će kroz razvoj ljudskih resursa doprinijeti lakšem zapošljavanju na poslovima u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja.

4.6. Strategija programa - akcije i aktivnosti

Kao što je definisano u strategijama opisanim u odjeljku 2.1, postoje tri glavne oblasti koje treba podržati kako bi se riješile potrebe identifikovane u ovom sektoru. Ove oblasti su tri akcije koje treba sprovesti kroz ovaj Sektorski operativni program:

- Poboljšanje tržišta rada i povećanje zaposlenosti;
- Unapređenje obrazovnog sistema;
- Poboljšanje sistema socijalne uključenosti i sistema socijalne i dječje zaštite.

Kroz akciju „Unapređenje tržišta rada i povećanje zapošljivosti", poseban akcenat biće stavljen na:

- Aktivnosti koje imaju za cilj podizanje niske stope zaposlenosti i smanjenje neaktivnosti radne snage, smanjenje nezaposlenosti mladih, smanjenje regionalnih dispariteta u nezaposlenosti, promovisanje zapošljavanja lokalne radne snage i podsticanje preduzetništva;
- Promovisanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje kako bi se obezbijedilo uzimanje u obzir regionalnih i lokalnih razlika na tržištima rada zajedno sa drugim lokalnim prilikama i mogućnostima.

Akcija „Unapređenje obrazovnog sistema" ima za cilj:

- Usklađivanje obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, obezbjeđivanje boljeg pristupa obrazovanju marginalizovanih grupa, promovisanje programa cjeloživotnog učenja u cilju povećanja učešća građana;

- Poboljšanje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima (poboljšanje kvaliteta primjene praktičnog obrazovanja i obuke u obrazovnim programima i podizanje interesa za ta zanimanja na nivou stručnog obrazovanja za koje postoji potreba na tržištu rada);
- Dalje unapređenje tercijarnog obrazovanja i zapošljavanja doktora nauka u Crnoj Gori.

Akcija „Poboljšanje socijalne inkluzije“ obezbijediće:

- Sprovođenje aktivnosti usmjerenih na dalji razvoj usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou;
- Podsticanje uključivanja ugroženih grupa u društvo.

Važno je napomenuti da će pitanje socijalne uključenosti romske i egipćanske populacije biti obuhvaćeno aktivnostima u okviru sve tri akcije predviđene u SOP-u, na osnovu iskustva stečenog u implementaciji projekta „Identifikovanje održivih rješenja za interno raseljena lica, stanovnike kampa Konik (faza I i II)“, podržanoj kroz nacionalne programe Ipe 2011 i 2013.

Pored tri gore navedene akcije, postoji i tehnička pomoć koja će podržati Operativnu strukturu (OS) za upravljanje i implementaciju Sektorskog operativnog programa i potencijalnih korisnika u pripremi prijedloga projekata.

4.6.1. Akcija 1 - Poboljšanje tržišta rada i povećanje zapošljivosti

Cilj:

Cilj ove akcije je poboljšanje uslova za stvaranje novih radnih mjesta za nezaposlene i neaktivne osobe, povećavanjem njihove zapošljivosti, imajući u vidu regionalne potrebe i razlike, kao i jednake mogućnosti i promovisanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje.

Posebni ciljevi:

- Podsticanje novog preduzetništva u cilju dugoročnog osiguravanja novih radnih mjesta i pružanja podrške poslodavcima za otvaranje novih radnih mjesta u manje razvijenim opštinama Crne Gore;
- Obuka nezaposlenih kako bi povećali svoje ključne kompetencije i vještine, a samim tim i konkurentnost na tržištu rada, kao i obučavanje nezaposlenih za deficitarna zanimanja i podrška socijalnom uključivanju i povećanju zapošljivosti socijalno ugroženih grupa;
- Promovisanje lokalne inicijative za zapošljavanje obezbjeđivanjem uključivanja svih relevantnih lokalnih zainteresovanih strana na tržištu rada.

Zakonodavstvo i politika EU:

Što se tiče zakonodavnog okvira, oblasti tržišta rada i zapošljavanja regulisane su skupom zakona koji obuhvataju sljedeće: radno pravo, socijalni dijalog, zaštitu radnika u slučaju nezaposlenosti, preduzeća, mirno rješavanje radnih sporova, zdravlje i zaštitu na radu i osiguranje od nezaposlenosti, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i angažovanje i zapošljavanje stranih državljana u Crnoj Gori.

U cjelini, zakonodavni okvir značajno je prestrukturisan kako bi se postigla bolja harmonizacija sa standardima EU. Proces daljnjeg usaglašavanja biće implementiran u skladu sa tokom pregovora vezanim za Poglavlje 19 (Socijalna politika i zapošljavanje) i Akcionim planom za ovo poglavlje koji je Vlada usvojila u martu 2015. godine. Vrijedno je napomenuti i da je Zavod aktivno uključen u ispunjavanje uslova iz pregovaračkog Poglavlja 2 (Slobodno kretanje radnika) i Poglavlja 19, kako bi crnogorsko tržište rada adekvatno moglo reagovati na izazove EU integracija. Pored činjenice da ZZCG ima svoje predstavnike u pregovaračkim timovima za ova dva poglavlja, aktivnosti u ovom SOP-u definisane su kako bi se riješili neki od ovih izazova. U skladu sa pregovaračkom pozicijom za Poglavlje 19, fokus će biti na smanjenju stope nezaposlenosti, povećanju aktivnosti i stopa zaposlenosti, obrazovanju odraslih, smanjenju regionalnih razlika i borbi protiv neformalnog zapošljavanja.

U strateškom dijelu biće usvojena nova Nacionalna strategija za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa za 2016-2020, kao i godišnji akcioni planovi za njeno sprovođenje u četvrtom kvartalu 2015. godine. Strateški okvir uključuje i *Program reforme* politike zapošljavanja i *socijalne reforme* za Crnu Goru za period 2015-2020. Što se tiče zakonodavnog okvira, Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti biće izmijenjen i dopunjen u narednom periodu. Usvajanje izmijenjenog i dopunjenog zakona planirano je za treći kvartal 2018. godine.

Obrazloženje:

Ova akcija fokusira se na crnogorsko tržište rada kroz dvije oblasti intervencije: podršku implementaciji aktivnih mjera tržišta rada (AMTR) i promovisanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje.

Kao što je već objašnjeno u poglavlju 1.1, jedan od glavnih izazova koji karakteriše tržište rada u Crnoj Gori je neujednačen razvoj njena tri geografska područja: Sjeverni, Centralni i Primorski region. Ovo je prvenstveno zbog činjenice da su raspoloživi razvojni resursi regiona korišćeni na neadekvatan i neujednačen način u proteklih nekoliko decenija, što je tokom godina dovelo do odliva stanovništva sjevernog regiona, i takođe rezultiralo značajnom regionalnom dimenzijom u indikatorima zaposlenosti i nezaposlenosti. Migratorska kretanja i odliv radne snage iz sjevernog regiona prema centralnom i priobalnom regionu doveli su do smanjenja ekonomske aktivnosti sjevernog regiona u posljednje dvije decenije, kao i jake depopulacije ruralnih područja.

Pored toga, uz snažnu sezonsku prirodu zapošljavanja, istaknuta specifičnost Crne Gore je zapošljavanje stranaca (uglavnom u turizmu, poljoprivredi i građevinarstvu).

Još jedan značajan izazov je velika nezaposlenost mladih. Udio mladih u ukupnom broju nezaposlenih na kraju 2014. godine iznosio je 20,87%, dok je u 2013. godini taj procenat iznosio 20,45%. Udio mladih od 30 godina u ukupnoj registrovanoj nezaposlenosti u 2013. godini premašio je jednu trećinu.

Krajem 2006. godine na evidenciji Zavoda za zapošljavanje bilo je 2369 sa univerzitetskom diplomom, što je predstavljalo 4,7% ukupnog broja nezaposlenih (38480), dok je na kraju 2012. godine procenat iznosio 21,62% (6752), da bi se na kraju 2013. povećao na 29% (10014). Visoko povećanje broja nezaposlenih sa univerzitetskom diplomom u posljednjih nekoliko godina rezultat je značajnog povećanja broja srednjoškolaca koji su se upisali na institucije za visoko obrazovanje. U narednih nekoliko godina na završnoj godini do diplomskih, specijalističkih i magistarskih studija biće oko 10000 studenata.

Sve ovo rezultiralo je visokom stopom nezaposlenosti mladih, koja je, iako je smanjena za 5,8 procentnih poena u odnosu na 2013. godinu, i dalje ostala visoka, odnosno 35,8% u 2014. godini (ARS).

Iako se kontinuirano sprovode aktivnosti usmjerene na poboljšanje strateškog i zakonodavnog okvira za razvoj preduzetništva i malih i srednjih preduzeća, nedovoljna finansijska sredstva, neformalna ekonomija i nedostatak preduzetničkih vještina ostali su izazovi za budućnost.

Prema raspoloživim podacima za 2014. godinu, 16,8% zaposlenih lica ima status samozaposlenih, dok među njima žene čine samo jednu trećinu.

U oblasti socijalnog dijaloga, Opšti kolektivni ugovor stupio je na snagu u martu 2014. godine. Kroz usvajanje izmjena i dopuna Zakona o Socijalnom savjetu, za Sekretarijat Savjeta opredijeljen je i obezbijeđen budžet za tehničko i administrativno funkcionisanje. Međutim, procjenjuje se da dvostrani socijalni dijalog, posebno u privatnom sektoru i na korporativnom nivou i dalje ostaje slab, a kapacitete socijalnih partnera treba dodatno ojačati. Poboljšanje i razvoj socijalnog partnerstva na lokalnom nivou veoma je važno.

Imajući sve to na umu, ova akcija fokusira se na rješavanje izazova vezanih za visoku nezaposlenost mladih (posebno diplomiranih studenata), regionalne disparitete u stopi zaposlenosti, povećanje konkurentnosti radne snage kroz obuke za deficitarna zanimanja, podsticanje preduzetništva, poboljšanje lokalnih partnerstava za zapošljavanje i obezbjeđivanje boljeg pristupa tržištu rada za socijalno ugrožene grupe.

Opis:

U okviru prve aktivnosti posebna pažnja biće posvećena onim grupama koje su identifikovane kao najugroženije na crnogorskom tržištu rada, posebno dugoročno nezaposlenim, mladim (posebno sa univerzitetskom diplomom), ženama i pripadnicima marginalizovanih grupa (RE populacija i osobe sa invaliditetom). To će se uraditi kroz primjenu mjera aktivne politike tržišta rada i uključivanjem više ljudi u mjere, sa posebnim akcentom na gore pomenute grupe.

Osim toga, podrška će biti pružena i na sjeveru Crne Gore, ali takođe i u manje razvijenim opštinama drugih regiona, kao i u jačanju inicijativa vezanih za lokalna partnerstva za zapošljavanje i promociju socijalnog dijaloga na lokalnom nivou.

Prva aktivnost, u cjelini, daje svoj doprinos ostvarivanju cilja 1.1. koji je utvrđen Programom reforme politike zapošljavanja i socijalne politike: povećanje ukupne stope aktivnosti i stope zaposlenosti, gdje se očekuje da će akcija doprinijeti ciljevima Programa reforme politike zapošljavanja i socijalne politike tako što će osigurati povećanje zapošljivosti crnogorske radne snage kako bi se doprinijelo povećanju stope zaposlenosti za populaciju od 15 do 64 godina starosti sa nivoa od 53% do 56% do 2020. godine. Pored toga, svaka aktivnost koja je utvrđena u okviru mjera za aktivno tržište rada daće poseban doprinos određenim ciljevima definisanim Programom reforme politike zapošljavanja i socijalne politike.

• 4.6.1.1. Aktivnost 1.1. Mjere aktivnog tržišta rada

Posebni ciljevi:

Posebni ciljevi ove akcije su:

- Otvaranje novih radnih mjesta kroz samozapošljavanje;
- Obezbjedivanje obuke nezaposlenih, uključujući socijalno ugrožene grupe;
- Podrška zapošljavanju u manje razvijenim opštinama Crne Gore.

Obrazloženje

Najznačajniji izazov na tržištu rada u Crnoj Gori je niska stopa zaposlenosti. Što se tiče odnosa stope zaposlenosti između žena i muškaraca, vidljivo je da postoji razlika između polova (stopa zaposlenosti žena je 45%). Udio mladih u ukupnom broju nezaposlenih na kraju 2014. godine iznosio je 20,87%, a udio mladih do 30 godina premašio je jednu trećinu ukupno evidentiranih nezaposlenih lica.

Visok porast broja nezaposlenih sa univerzitetskom diplomom u posljednjih nekoliko godina rezultat je značajnog povećanja broja srednjoškolaca koji su se upisali u visokoškolske ustanove. U narednih nekoliko godina na završnoj godini dodiplomskih, specijalističkih i magistarskih studija će biti oko 10000 studenata. Kao što je gore rečeno, sve ovo rezultiralo je visokom stopom nezaposlenosti mladih, koja je ostala na nivou 35,8% u 2014. godini (ARS).

Fiskalna ograničenja, uzrokovana ekonomskom krizom, u velikoj mjeri su određivala iznos sredstava za aktivne mjere zapošljavanja u Crnoj Gori. Tako je u 2012. godini izdvojeno samo 3,57 miliona eura, dok je u 2013. godini izdvojena suma iznosila 2,77 miliona eura. U 2014. godini opredijeljeno je 2,85 miliona eura u tu svrhu. Navedena sredstva su nekoliko puta smanjena u odnosu na period prije krize, kada su prosječna godišnja izdvajanja za aktivne mjere zapošljavanja iznosila 12,5 miliona eura. Raspoloživa sredstva uglavnom su korišćena za podršku zapošljavanju mladih, javnim radovima, obukama i prekvalifikacijama. Ove mjere obuhvatile su samo 22,34% ukupnog broja nezaposlenih lica.

Izveštaj o skriningu za Crnu Goru za poglavlje 19 navodi da je neophodno preduzeti odlučnu akciju za povećanje stepena aktivnosti i zaposlenosti, kako bi se eliminisala neusklađenost između potreba i raspoloživih vještina, kao i jačanje kapaciteta Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za efikasno i pravovremeno sprovođenje aktivnih mjera politike tržišta rada. Pored toga,

potreban je dalji rad na eliminisanju razlika u razvoju i zapošljavanju između sjevernog i drugih regiona zemlje. Treba obratiti dovoljnu pažnju na obrazovanje i obuku odraslih. Mrežu lokalnih kancelarija za zapošljavanje treba adekvatno opremiti i proširiti obim njihovih usluga kako bi se blagovremeno primijenili principi Evropske strategije zapošljavanja. Takođe je potrebno jačati saradnju Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, posebno na nivou lokalnih područnih jedinica, sa obrazovnim institucijama.

Pravni osnov za rad Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG) sadržan je u zakonima i propisima kojim se definišu oblasti tržišta rada, zapošljavanja i obrazovanja i obuke odraslih. U tom smislu ključni su sljedeći zakoni i propisi: Zakon o radu, Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, Pravilnik o uslovima, načinu, kriterijumima i obimu primjene mjera aktivne politike zapošljavanja, Zakon o strancima, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, kao i različiti zakoni u oblasti obrazovanja i obuke.

U skladu sa Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, ZZZCG definisan je kao zadužen za aktivnosti vezane za zapošljavanje i glavna institucija sa ciljem rješavanja problema i pitanja nezaposlenosti i glavnih izazova na tržištu rada. Važno je napomenuti da je ZZZCG najvažnija institucija koja sprovodi potpuno obezbjeđenje i implementaciju sveobuhvatnog skupa aktivnih mjera zapošljavanja. Aktivnosti vezane za zapošljavanje, definisane u Zakonu, uključuju sprovođenje aktivne politike zapošljavanja, kao i sprovođenje drugih aktivnosti usmjerenih na povećanje zaposlenosti, tj. smanjenje nezaposlenosti. Zavod za zapošljavanje aktivno je uključen u ispunjavanje uslova iz pregovaračkog Poglavlja 2 (Sloboda kretanja radnika) i poglavlja 19 (Socijalna politika i zapošljavanje).

Zakon definiše aktivnu politiku zapošljavanja kao skup planova, programa i mjera usmjerenih na povećanje zaposlenosti, tj. smanjenje nezaposlenosti. Aktivna politika zapošljavanja definisana je u Nacionalnoj strategiji zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa, uspostavljajući strateške prioritete i ciljeve politike zapošljavanja za period od najmanje četiri godine. Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015 i važeći Nacionalni akcioni plan zapošljavanja, kao glavna sredstva aktivne politike zapošljavanja, kao i Program ZZZCG za 2015. godinu, trenutno se sprovode.

Opis i odgovarajuća indikativna intervencija:

Ova aktivnost podrazumijeva sljedeće: podršku implementaciji poboljšanih i prilagođenih mjera aktivne politike tržišta rada sa naglaskom na obuci nezaposlenih, uključujući marginalizovane grupe; podrška aktivnostima vezanim za samozapošljavanje i podsticanje zapošljavanja u manje razvijenim opštinama u Crnoj Gori.

Kako je propisano Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, a što je detaljnije opisano u Pravilniku o uslovima, načinu, kriterijumima i obimu primjene mjera aktivne politike zapošljavanja, aktivne mjere zapošljavanja su sljedeće: 1) pružanje informacija o

mogućnostima i uslovima zapošljavanja; 2) posredovanje u zapošljavanju; 3) profesionalna orijentacija i karijerno vođenje; 4) obuka za individualni rad; 5) podrška samozapošljavanju; 6) subvencije za zapošljavanje; 7) obrazovanje i osposobljavanje odraslih; 8) profesionalna rehabilitacija teških lica; 9) javni rad; 10) dodjela stipendija; 10a) obuka za rad kod poslodavca; 11) druge mjere usmjerene na povećanje zaposlenosti, tj. smanjenje nezaposlenosti.

Zakonom je propisano da monitoring i evaluaciju efekata primjene mjera aktivnog zapošljavanja vrši Ministarstvo rada i socijalnog staranja, na osnovu statističkih indikatora i metodologija usklađenih sa međunarodnim i evropskim standardima.

U skladu sa navedenim, značajno je ponovno naglasiti da su aktivnosti definisane Sektorskim operativnim programom (2015-2017) aktivnosti za koje ZZZCG ima važeću zakonsku osnovu i solidnu osnovu u pogledu iskustva.

U cilju implementacije aktivnosti definisanih u SOP-u, ZZZCG pruža informacije o mogućnostima i uslovima obuke, prekvalifikacije i zapošljavanja za ciljne korisnike, obavlja različite faze selekcije ciljnih korisnika i sprovodi profesionalnu orijentaciju i aktivnosti karijernog vođenja. Ciljne grupe svih aktivnih mjera politike su nezaposlena lica koja ZZZCG evidentira u skladu sa zakonom, i poslodavci. Aktivnosti koje treba sprovesti u okviru ove akcije mogu biti:

- **Podrška samozapošljavanju**

Cilj ove aktivnosti je podsticanje novog preduzetništva i unapređenje ekonomske strukture, kako bi se omogućilo stvaranje i razvoj uspješnih, ekonomski efikasnih i prosperitetnih malih i srednjih preduzeća, sa konačnim dugoročnim efektom stvaranja novih radnih mjesta. Ova aktivnost uglavnom je fokusirana na smanjenje nezaposlenosti mladih, naročito univerzitetskih diplomaca, dugoročno nezaposlenih i žena.

Ova aktivnost može se sprovesti putem pružanja finansijske podrške i pomoći nezaposlenim licima uzrasta do 35 godina, iz evidencije nezaposlenih, radi osnivanja privrednog subjekta i započinjanje biznisa sa ovim privrednim subjektom.

Kroz ovu aktivnost podrška će biti pružena potencijalnim preduzetnicima kroz pružanje informacija i savjetovanje. Obezbeđivanje čitavog skupa mjera podrške potencijalnim preduzetnicima biće organizovano u cilju podizanja svijesti o preduzetništvu, razvijanja preduzetničkog duha i pružanja obuke za sticanje preduzetničkih vještina. Podrška na prvom nivou uključuje savjetovanje o tome kako osnovati preduzeće, pravnim aspektima registracije preduzeća, marketingu, promociji i drugim aspektima vezanim za poslovanje. Ova aktivnost dopriniće promociji razvoja preduzetništva, kako je navedeno u Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, cilj 1.4, i konkretnije mjera 1.4.1 Podrška preduzetničkim inicijativama u sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća.

Nakon raspisivanja konkursa, poslovne ideje biće odabrane na osnovu sljedećih kriterijuma: održivost poslovne ideje; višestruko zapošljavanje; podrška razvoju strateških ekonomskih

aktivnosti; podsticanje učešća žena u samozapošljavanju; i podsticanje samozapošljavanja mladih, sa fokusom na diplomirane studente. U okviru ove aktivnosti cilj ostvarivanja odabranih poslovnih ideja postići će se finansijskom podrškom koju će korisnici dobiti kao dio ove aktivnosti SOP-a za pokretanje i upravljanje vlastitim biznisom.

Imajući u vidu posebnu ciljnu grupu za ovu aktivnost, pri čemu je poseban naglasak stavljen na mlade (naročito sa univerzitetskom diplomom), ova aktivnost doprinijeće smanjenju nezaposlenosti mladih (posebno sa univerzitetskom diplomom), kako je navedeno u Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, cilj 1.6., konkretnije mjera 1.6.1. (olakšati tranziciju mladih iz obrazovnog sistema na tržište rada).

- **Aktivnosti obuke**

Aktivnosti održivog razvoja vještina za deficitarna zanimanja i povećanje pristupa tržištu rada, povećanje zaposlenosti i pružanje podrške u sticanju znanja i vještina preduzetništva kroz programe obuke za RE populaciju zasnovane su na aktivnoj mjeri zapošljavanja Obrazovanje i obuka. Mjere aktivnog zapošljavanja organizuju se i obezbjeđuju krajnjim korisnicima na tržištu rada u skladu sa Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti i pratećim Pravilnikom o uslovima, načinu i kriterijumima i obimu primjene mjera aktivne politike zapošljavanja.

Sprovođenje aktivnosti obuke doprinosi ispunjenju ciljeva definisanih u Nacionalnoj strategiji za obrazovanje i obuku odraslih, posebno u pogledu povećanja kompetentnosti zaposlenih sa ciljem postizanja ubrzanog ekonomskog rasta i poboljšanja znanja, vještina i kompetencija odraslih za zapošljavanje, mobilnost tržišta rada i konkurentnost.

U skladu sa Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, mjera obrazovanja i obuke uključuje aktivnosti kojim se nezaposlenim licima pruža mogućnost korišćenja programa obrazovanja i obuke kako bi se unaprijedilo njihovo znanje na istom nivou zanimanja i obrazovanja, da steknu stručnu kvalifikaciju, da se ponovo obuče i da steknu ključne vještine, u cilju poboljšanja njihove konkurentnosti na tržištu rada, odnosno obezbjeđivanja njihovog direktnog zapošljavanja. Ciljne grupe ovih programa su dugoročno nezaposlene osobe sa neadekvatnim znanjem i vještinama, osobe sa zanimanjima koja nisu tražena na tržištu rada, osobe bez zanimanja, RE populacija, korisnici naknade za nezaposlene i korisnici drugih socijalnih davanja i druga lica iz evidencije ZZZCG koja su zainteresovana za učešće u programima. Sprovođenje programa obrazovanja i obuke uključuje sprovođenje pripremnihi aktivnosti i izbor kandidata među nezaposlenima, izbor ponuđača usluga obrazovanja i pružanja obrazovnih programa, praćenje i izvještavanje o realizaciji programa, finansiranje programa ili sufinansiranje, evaluaciju ishoda programa i druge aktivnosti značajne za efikasno sprovođenje programa obrazovanja i obuke. Gore navedene aktivnosti sprovode se na način utvrđen Pravilnikom o uslovima, načinu, kriterijumima i obimu primjene mjera aktivne politike zapošljavanja. U skladu sa tim, biće objavljen javni poziv za izbor provajdera i edukacije i obuke, sa precizno definisanim rokovima, kriterijumima i drugim uslovima za njihov izbor.

- **Održivi razvoj vještina za deficitarna zanimanja**

Cilj ove aktivnosti je obučavanje radne snage za deficitarna zanimanja, a prioritet će imati građevinski, turistički, energetska, poljoprivredni i ruralni razvojni sektor, u skladu sa Nacionalnim razvojnim planom.

Ankete o tržištu rada (npr. anketa poslodavaca, koju godišnje sprovodi ZZZCG) mogu poslužiti kao solidna informativna osnova za definisanje ekonomskih aktivnosti sa izraženom potražnjom za deficitarna zanimanja za na tržištu rada. Nalazi ovog istraživanja služe kao osnova za odabir posebnih zanimanja za obuke kako bi se zadovoljile potrebe koje su poslodavci izrazili. Pored toga, ZZZCG godišnje priprema analizu zanimanja u srednjem stručnom obrazovanju i visokom obrazovanju i dostavlja je Ministarstvu prosvjete, a takva analiza služi kao sredstvo za definisanje politike upisa.

U skladu sa Strategijom EU 2020 i konceptom održivog rasta, jedan od ciljeva ove aktivnosti je uključivanje aspekta „zelene ekonomije“ u održavanje kurseva obuke i obrazovanja za zanimanja iz navedenih sektora. Dobro razvijeno znanje i vještine pomoći će održivom restrukturiranju svih gore pomenutih sektora kako bi se postigla produktivnija ekološka održivost i iskorišćavanje resursa.

Mjere planirane u okviru ove aktivnosti omogućiće nezaposlenima sticanje novih primjenljivih vještina i postati konkurentnije na tržištu rada. Pored toga, ova aktivnost će doprinijeti jačanju kapaciteta pružaoca obrazovanja i organizacija tržišta rada kako bi se smanjio jaz između raspoloživih vještina i tražnje tržišta. Pored nezaposlenih sa univerzitetskim i srednjim obrazovanjem, ova aktivnost podržaće i unapređenje vještina za nezaposlene osobe sa niskim (osnovnim ili manjim) nivoom obrazovanja i nekvalifikovanim licima.

U skladu sa procedurom sprovođenja aktivne mjere zapošljavanja Obrazovanje i obuka, ova aktivnost sprovodiće se u saradnji sa poslodavcima i pružaocima obrazovanja, sa ciljem obuke nezaposlenih lica za deficitarna zanimanja.

Korišćenje adekvatnih ulaganja u mjere aktivne politike zapošljavanja u prioritetnim razvojnim sektorima takođe će osigurati efikasnije postizanje pametnog, održivog i inkluzivnog rasta kao ključnih nacionalnih prioriteta. Kada se uzme u obzir spisak razvojnih projekata, kao i situacija u vezi sa prilivom radne snage na tržištu rada, jasno je da je neophodno da povećanje obima i poboljšana implementacija mjera aktivne politike zapošljavanja u skladu sa prioritetnim zanimanjima budu obuhvaćeni u sljedećim razvojnim projektima: 1) turističko naselje u Kumboru - Herceg Novi; 2) Porto Montenegro - Tivat; 3) zaliv Luštica - Tivat; 4) Rojal Montenegro golf i kantri klub - Tivat; 5) Katari Diar - Tivat; 6) Golf teren Brdo Spas - Budva; 7) Turističko naselje Maljevik - Bar; 8) autoput Bar - Boljare; 9) II Blok TE Pljevlja, i 10) Podmorski energetska kabal (HVDC) Crna Gora - Italija.

Obuka radne snage za zapošljavanje na ovim poslovima značajno će uticati na smanjenje dugoročne nezaposlenosti. Takođe treba pomenuti da će obuka i angažovanje domaće radne

snage za velike razvojne projekte pozitivno uticati na angažovanje domaće radne snage, posebno na privredne sektore sa sezonskim karakterom. Ova aktivnost će doprinijeti postizanju indikatora Programa reforme politike zapošljavanja i socijalne politike koji se odnosi na povećanje zapošljavanja domaće radne snage, prije svega za sezonske poslove za najmanje 30% do 2020. godine, kako je navedeno u Programu reforme politike zapošljavanja i socijalne politike, cilj 1.3, konkretnije u mjeri 1.3.1 (Valorizacija sezonskih mogućnosti za rad u Crnoj Gori). U okviru ove aktivnosti nezaposleni će sticati praktična i savremena znanja koja će poboljšati njihovu konkurentnost i mogućnost zapošljavanja, što pozitivno utiče na njihove buduće mogućnosti zapošljavanja. Na ovaj način ova aktivnost će doprinijeti povećanom učešću građana u programima cjeloživotnog učenja, kako je navedeno u Programu reforme politike zapošljavanja i socijalne politike, cilj 2.3, konkretnije u mjeri 2.3.2 Obogaćivanje ponude za obrazovanje uz raznovrsne programe (sa ciljem da obrazovanje i učenje učine dostupnim većem broju građana).

U skladu sa procedurom sprovođenja aktivne mere zapošljavanja Obrazovanje i obuka ova aktivnost će se sprovoditi u saradnji sa poslodavcima i pružaocima obrazovanja, sa ciljem obuke nezaposlenih osoba za zanimanja u navedenim oblastima.

- **Povećanje pristupa tržištu rada, povećanje zaposlenosti i pružanje podrške u sticanju znanja i vještina preduzetništva kroz programe obuke za populaciju osoba sa invaliditetom**

Glavni cilj ove aktivnosti je održavanje obuke za sticanje profesionalnih kvalifikacija za pripadnike RE populacije iz evidencije nezaposlenih, u skladu sa tražnjom na tržištu rada.

Od vladinog Akcionog plana „Dekada inkluzije Roma 2005-2015“, pored obrazovanja, zdravstvene zaštite i stanovanja, prepoznato je i zapošljavanje kao prioritetno područje, ZZZCG je takođe uključen u izradu ovog plana. U cilju poboljšanja položaja RE populacije, njihovog boljeg uključivanja u društvo, smanjenja diskriminacije i siromaštva, ZZZCG ulaže napore u poboljšanje zapošljivosti i zapošljavanje RE populacije, uključujući razvoj njihovih potencijala i sticanje kvalifikacija za bolje plaćene poslove, što istovremeno predstavlja srž ove aktivnosti. Imajući u vidu da su ključne institucije na tržištu rada bile aktivno uključene u pripremu i implementaciju projekata finansiranih od strane EU Konik Kamp I i II, ova aktivnost se smatra neophodnom kao nastavak napora koji se odnose na osiguravanje socijalne uključenosti i zapošljavanje RE populacija.

Ova aktivnost obuhvata obuku za sticanje vještina i kompetencija vezanih za proizvodnju, usluge i zanatske aktivnosti. Obuka za RE populaciju može se kategorizisati u tri sljedeće vrste aktivnosti, oslanjajući se na odredbe opisane u prethodnom tekstu (aktivnosti obuke), uz uvođenje određenih specifičnosti u skladu sa potrebama RE populacije. Pored poboljšanja inkluzije i zapošljivosti RE populacije, ova aktivnost takođe će doprinijeti postizanju cilja 2.2. utvrđenog u Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike: Jednake mogućnosti u pristupu obrazovanju marginalizovanih grupa.

Prva vrsta aktivnosti su analiza potreba i prikupljanje relevantnih podataka i informacija u kojim će se koristiti: evidencija nezaposlenih lica, statistički podaci dobijeni iz statistike ZZZCG, istraživanja pripadnika RE populacije koje sa odnose na: profesionalne interese, raspoložive vještine i znanje, odnos prema zaposlenima i institucijama za zapošljavanje; registri drugih institucija u Crnoj Gori. Ovo će se dodatno oslanjati na ankete koje sprovodi ZZZCG vezano za potražnju za radnom snagom sa posebnim kvalifikacijama i vještinama, kao i na podacima o kvalifikacijama i vještinama RE populacije i njihovim stavovima prema zapošljavanju.

Druga vrsta aktivnosti predstavlja pripremu za obuku ciljnih korisnika, a sastoji se od: poziva kandidata, intervju, radionica i uspostavljanja grupa za obuku.

Treća vrsta aktivnosti predstavlja obuku u skladu sa gore opisanom procedurom.

- **Podrška zapošljavanju u manje razvijenim opštinama Crne Gore**

Cilj ove aktivnosti je otvaranje novih radnih mjesta kod postojećih i novih poslodavaca u sjevernom regionu Crne Gore, ali i u manje razvijenim opštinama u drugim regijama Crne Gore obezbjeđivanjem finansijske podrške za zapošljavanje radne snage iz evidencije nezaposlenih lica u ciljanim opštinama¹⁷. Ova aktivnost uključuje pružanje mogućnosti nezaposlenim osobama sjevernog regiona Crne Gore da budu obučeni za rad kod poslodavaca u svojim opštinama u kojim žive. Kroz ovu aktivnost stiču znanja, vještine i kompetencije neophodne za zapošljavanje kod ovih poslodavaca.

Imajući u vidu nejednak stepen ekonomskog razvoja crnogorskih regiona, ova aktivnost će pomoći u smanjenju regionalnih dispariteta u nivou zaposlenosti i nezaposlenosti, kako je navedeno u Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, cilj 1.2, konkretnije mjera 1.2.1. (Smanjivanje regionalnih dispariteta).

Zaposlenost i nezaposlenost, kao značajni indikatori društveno-ekonomskog razvoja u Crnoj Gori, imaju određenu regionalnu dimenziju, odnosno ukazuju na značajan jaz u razvojnim nivoima između sjevernog regiona sa jedne strane, i južnog i centralnog regiona sa druge strane. Ostali indikatori vezani za poslovanje u Crnoj Gori takođe zahtijevaju posebna ulaganja u razvoj crnogorskih opština koje zaostaju u odnosu na druge.

U cilju doprinosa sprovođenju razvojnih pravaca i smanjenju regionalnih razlika, ova aktivnost će dovesti do stvaranja novih radnih mjesta, povećanja broja zaposlenih i razvoja ljudskih resursa, kao i poboljšanja njihovih kapaciteta kao preduslova održivog rasta. Istovremeno, iskoristićemo finansijsku podršku za otvaranje novih radnih mjesta kako bismo doprinijeli jačanju konkurentne pozicije trenutnih preduzetnika, poboljšanju poslovnog okruženja, što će rezultirati ubrzanim rastom ciljanih opština.

¹⁷ Ciljane opštine biće one koje su definisane kao „manje razvijene“ u skladu s Pravilnikom o utvrđivanju liste nivoa razvoja lokalne samouprave koji je na snazi na dan objavljivanja Poziva za podnošenje predloga projekata.

Obuku na radnom mjestu organizovaće poslodavci, nezavisno ili u saradnji sa pružaocima obrazovanja. Kroz ovu aktivnost će biti obezbijedena finansijska podrška poslodavcima, tako da mogu adekvatno obučavati i zapošljavati nezaposlena lica, u skladu sa njihovim specifičnim potrebama.

Objaviće se poziv za podnošenje prijedloga za izbor poslodavaca na osnovu kriterijuma sadržanih u njemu, uključujući opštine, unije poslodavaca itd.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predloženih aktivnosti za postizanje ciljeva utvrđenih u relevantnim EU i nacionalnim strateškim dokumentima;
- Relevantnost i značaj aktivnosti u cilju postizanja ciljeva i indikatora SOP-a;
- Jasno definisane i opisane ciljne grupe i njihove potrebe u smislu ciljeva SOP-a;
- Povezivanje intervencije i povećanja zaposlenosti žena, mladih i marginalizovanih lica;
- Promovisanje i podržavanje koncepta „zelene ekonomije“;
- Promovisanje i podržavanje preduzetništva sa naglaskom na samozapošljavanje (uzimajući u obzir ravnopravnost polova);
- Promocija društvenih inovacija;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja;
- Zavod za zapošljavanje Crne Gore (na centralnom nivou i regionalne / lokalne kancelarije);
- Poslodavci;
- Licencirani provajderi obuke;
- Nevladine organizacije / udruženja;
- Opštine;
- Privredna komora;
- Socijalni partneri;
- Ostali relevantni akteri.

Ciljne grupe:

Nezaposlene osobe registrovane u evidenciji nezaposlenih ZZZCG, posebno dugoročno nezaposleni, mladi (sa naglaskom na diplomirane studente), žene, poslodavci, osobe sa niskim stepenom obrazovanja, nezaposlena lica u manje razvijenim opštinama Crne Gore, pripadnici socijalno ugroženih grupa sa rizikom od socijalna isključenost, posebno RE populacija.

Indikatori:

Indikatori ishoda

- Najmanje 700 osoba obučeno za deficitarna zanimanja;
- Zaposlilo se najmanje 25% osoba koje su pohađale obuku za deficitarna zanimanja;

- Najmanje 30% RE populacije iz evidencije nezaposlenih je prošlo obuku;
- Otvoreno najmanje 500 novih radnih mjesta u manje razvijenim opštinama Crne Gore.

Indikatori rezultata

- Udio samozapošljavanja u ukupnoj zaposlenosti povećan je na nivo od 17%;
- Najmanje 2,5% evidentiranih nezaposlenih lica (u 2014. godini bilo je 47.500 evidentiranih nezaposlenih lica) imalo je koristi od obuke za razvoj vještina u deficitarnim zanimanjima;
- Broj registrovanih nezaposlenih lica u manje razvijenim opštinama Crne Gore smanjen je za najmanje 1,9% kroz samozapošljavanje (u 2014 bilo je 20.684 evidentiranih nezaposlenih lica).

• 4.6.1.2. Aktivnost 1.2. Lokalne inicijative za zapošljavanje

Posebni cilj:

Cilj razvoja lokalnih partnerstva za zapošljavanje je:

- povezivanje svih relevantnih aktera u lokalnoj zajednici, koji mogu doprinijeti boljoj usklađenosti lokalnih potreba i smanjivanju lokalnih razlika u vezi sa zapošljavanjem i nezaposlenošću;
- uspostavljanje institucionalnog okvira za razvoj ljudskih resursa na lokalnom nivou zasnovan na partnerstvu;
- jačanje kapaciteta lokalnih aktera za razvoj i sprovođenje lokalne politike tržišta rada.

Obrazloženje

Što se tiče jačanja aktivnosti vezanih za zapošljavanje, tržišta rada i razvoja lokalnih inicijativa za zapošljavanje u cilju smanjenja regionalnih razlika, umrežavanja i osnaživanja lokalnih aktera na tržištu rada, važno je naglasiti da su u okviru projekta „Reforma tržišta rada i razvoj radne snage” u okviru Ipe 2008, osnovana lokalna partnerstva za zapošljavanje u 4 opštine na sjeveru Crne Gore (Pljevlja, Bijelo Polje, Mojkovac i Berane). U okviru ovih lokalnih partnerstva usvojene su lokalne strategije za zapošljavanje i akcioni planovi, realizovano je 16 lokalnih projekata sa 438 osoba obučanih na osnovu obrazovnih programa akreditovanih na nacionalnom nivou za sticanje obrazovnih zvanja u saradnji sa 15 obrazovnih institucija sertifikovanih na nacionalnom nivou. Ovaj primjer dobre prakse u vezi sa uključivanjem svih aktera na tržištu rada (lokalne službe za zapošljavanje, obrazovne institucije, socijalni partneri, civilno društvo, preduzetnici, regionalne razvojne agencije) biće uzet u obzir.

Cilj ove aktivnosti je dodatno ojačati ulogu lokalnih partnerstva za zapošljavanje kako bi se povećala njihova vidljivost na lokalnim tržištima rada, u dijelu definisanja potreba lokalnog tržišta rada, uključujući prikupljanje podataka o indikatorima, bolje umrežavanje među obrazovnim institucijama na lokalnom nivou i unapređenje međusektorske saradnje.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

U okviru ove aktivnosti, lokalna partnerstva za zapošljavanje biće uspostavljena u 11 opština (pored lokalnih partnerstva za zapošljavanje koja su već uspostavljena u 4 opštine) i oni će izraditi strategije razvoja ljudskih resursa (strategije zapošljavanja) koji će dopuniti razvojne ciljeve uz dodatne mjere i prioritete. Strategije će se razvijati na osnovu relevantnih analiza tržišta rada i informacija prikupljenih iz različitih izvora (istraživanja tržišta rada, podaci nacionalnih statističkih kancelarija i drugi relevantni izvori). Oni će uključiti ciljeve u skladu sa stvarnim potrebama lokalnog tržišta rada, stvaranjem novih radnih mjesta, povećanjem zapošljivosti, smanjenjem nejednakosti. Partnerstva, strategije, akcioni planovi i jačanje kapaciteta koji će se razvijati kroz ovu aktivnost biće usklađeni sa lokalnim i državnim ciljevima i ciljevima EU u oblasti tržišta rada, ali i sa nacionalnim prioritetima vezanim za regionalni razvoj.

U okviru lokalnih strategija zapošljavanja, razviće se niz projekata u okviru zapošljavanja, socijalne inkluzije i obrazovanja, kao i socijalnog partnerstva, kako bi se osigurala realizacija tih projekata na lokalnom nivou uz podršku fondova EU, posebno uzimajući u obzir njihovu održivost i vlasništvo na lokalnom nivou.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predloženih aktivnosti za postizanje ciljeva utvrđenih u relevantnim EU i nacionalnim strateškim dokumentima;
- Relevantnost i značaj aktivnosti u cilju postizanja ciljeva i indikatora SOP-a;
- Uključivanje svih relevantnih aktera u uspostavljanje lokalnih partnerstava za zapošljavanje;
- Uvođenje nacionalnih strateških ciljeva i principa u lokalne strategije zapošljavanja;
- Priprema dovoljnog broja kvalitetnih projektnih prijedloga koji bi podržali povećanje zaposlenosti na lokalnom nivou;
- Promovisanje multisektorskog pristupa na lokalnom nivou;
- Inovativna priroda predloženih intervencija;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja;
- Zavod za zapošljavanje Crne Gore (regionalne i lokalne službe za zapošljavanje);
- Lokalne samouprave;
- Socijalni partneri;
- Civilni sektor;
- Poslodavci;
- Obrazovne institucije;
- Centri za socijalni rad;
- Regionalne razvojne agencije;
- Drugi relevantni akteri.

Ciljne grupe:

Regionalne i lokalne službe za zapošljavanje ZZZCG-a, lokalne samouprave, socijalni partneri, civilni sektor, poslodavci, javne ili privatne obrazovne institucije, centri za socijalni rad i agencije za regionalni razvoj.

Indikatori:

Indikator ishoda

- Uspostavljena lokalna partnerstva u najmanje 11 opština.

Indikator rezultata

- Izrađeno je najmanje 11 lokalnih strategija razvoja ljudskih resursa na nivou opštine;
- Aktivno stanovništvo obuhvaćeno lokalnim partnerstvima dostiže 60% do 2023. godine.

• 4.6.1.3. Pregledna tabela

<i>Akcija</i>	Poboljšanje tržišta rada i povećanje zapošljivosti
<i>Posebni cilj</i>	Posebni ciljevi ove akcije su: • Podsticati novo preduzetništvo u cilju dugoročnog obezbjeđivanja novih radnih mjesta i stvaranja uslova za otvaranje novih radnih mjesta posebno u manje razvijenim opštinama Crne Gore; • Obučiti nezaposlene kako bi povećali svoje ključne kompetencije i vještine, a samim tim i njihovu konkurentnost na tržištu rada, kao i obučili nezaposlene za deficitarna zanimanja, podržali socijalnu inkluziju i povećali zapošljivost marginalizovanih grupa; • Promovisati lokalne inicijative za zapošljavanje obezbjeđivanjem uključivanja svih relevantnih lokalnih zainteresovanih strana na tržištu rada.
<i>Rezultati aktivnosti</i>	Poboljšana zapošljivost nezaposlenih osoba kroz povećanje broja ljudi uključenih u mjere aktivnih mjera politike tržišta rada i ciljanih akcija i uspostavljanje sistema za uključivanje ključnih aktera na lokalnom nivou tržišta rada u procesu donošenja odluka na lokalnom nivou.
<i>Aktivnosti</i>	<i>Aktivnost 1.1</i> Sprovedenje mjera aktivne politike tržišta rada 1.1.1. Podrška samozapošljavanju 1.1.2. Aktivnosti obuke: • 1.1.2.1. Razvoj održivih vještina za deficitarna zanimanja; • 1.1.2.2. Povećanje pristupa tržištu rada, povećanje zaposlenosti i pružanje podrške za sticanje znanja i vještina preduzetništva kroz programe obuke za populaciju RE. 1.1.3. Podrška zapošljavanju u manje razvijenim opštinama Crne Gore. <i>Aktivnost 1.2.</i> Razvoj lokalnih inicijativa za zapošljavanje.
<i>Indikativna lista glavnih projekata</i>	<i>Nije primjenljivo</i>

<i>Metode implementacije</i>	Aktivnosti iz ove akcije mogu se sprovesti putem tehničke pomoći (ugovori o uslugama) (Aktivnost 1.2) i šeme grantova i/ili direktnog granta (Aktivnost 1.1)
<i>Indikatori uspješnosti</i>	<i>Aktivnost 1.1.</i> <u><i>Indikatori ishoda</i></u> • Najmanje 700 osoba obučeno za deficitarna zanimanja • Zaposlilo se najmanje 25% osoba koje su pohađale obuku za deficitarna zanimanja; • Najmanje 30% RE populacije evidentirane kao nezaposleni prošlo je obuku; • Otvoreno najmanje 500 novih radnih mjesta u manje razvijenim opštinama Crne Gore kroz samozapošljavanje. <u><i>Indikatori rezultata</i></u> • Udio samozapošljavanja u ukupnoj zaposlenosti povećan je na nivo od 17%; • Najmanje 2,5% evidentiranih nezaposlenih lica (u 2014. godini bilo je 47.500 evidentiranih nezaposlenih lica) imalo koristi od razvoja vještina u deficitarnim zanimanjima; • Broj registrovanih nezaposlenih osoba u sjevernom regionu smanjen je za najmanje 2,3% kroz samozapošljavanje (u 2014 bilo je 16 369 registrovanih nezaposlenih lica). <i>Aktivnost 1.2.</i> <u><i>Indikator ishoda</i></u> • Uspostavljena lokalna partnerstva u najmanje 11 opština. <u><i>Indikator rezultata</i></u> • Izrađeno je najmanje 11 lokalnih strategija razvoja ljudskih resursa na nivou opštine; • Aktivno stanovništvo obuhvaćeno lokalnim partnerstvima dostiže 60% do 2023. godine.

• 4.6.2. Akcija 2 - Unapređenje obrazovnog sistema

Cilj

Cilj ove akcije je poboljšanje ljudskih resursa kroz formalno obrazovanje na svim nivoima, sa fokusom na osnovne nivoe obrazovanja, visokog obrazovanja, istraživanja i razvoja, uključujući i marginalizovane grupe.

Posebni cilj

Akcija „Unapređenje obrazovnog sistema“ ima za cilj:

- Povećanje kvaliteta pružanja obrazovanja na svim nivoima;
- Unapređenje kapaciteta nastavnika na svim nivoima obrazovanja;
- Promocija 8 ključnih kompetencija uključujući osnovne i transverzne vještine;

- Modularizacija obrazovnih programa zasnovanih na ishodima učenja i ključnim kompetencijama sa fokusom na razvoj učenja zasnovanog na radu koji će doprinijeti razvoju cjeloživotnog učenja i rješavati pitanje neusklađenosti vještina na tržištu rada;
- Implementacija aktivnosti usmjerena na poboljšanje kvaliteta i uvođenje praktične nastave u stručno i visoko obrazovanje;
- Promovisanje 8 ključnih kompetencija uključujući osnovne i transverzalne vještine sa fokusom na razvoj učenja zasnovanog na radu;
- Poboljšanje pristupa obrazovanju i stručnom osposobljavanju marginalizovanih grupa;
- Unapređenje saradnje akademske i naučne zajednice sa industrijom i preduzećima u postizanju pozitivnih uticaja na akademski i ekonomski sektor.

EU zakonodavstvo:

U skladu sa svojom strateškom opredijeljenošću, Crna Gora je u protekloj deceniji prošla kroz brojne reforme u oblasti politike obrazovanja i obuke i usvojila strategije i zakone za različite nivoje obrazovanja. Izvještaj o napretku Crne Gore za 2014. godinu navodi da je postignut dobar stepen usklađenosti propisa u ovoj oblasti, što potvrđuje i privremeno zatvaranje pregovaračkih poglavlja 26 „Obrazovanje i kultura“ i 25 „Nauka i istraživanje“. Najvažniji zakoni u ovoj oblasti su: Zakon o osnovnom obrazovanju, Zakon o stručnom obrazovanju i Zakon o srednjim školama. Takođe, opšti Zakon o obrazovanju, Zakon o nacionalnim profesionalnim kvalifikacijama, Zakon o nacionalnom okviru kvalifikacija i Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama u obrazovanju. Novi Zakon o visokom obrazovanju usvojen je u oktobru 2014. godine, dok je oblast nauke definisana Zakonom o naučno-istraživačkoj djelatnosti (Službeni list Crne Gore, br. 80/10). Međutim, ostvaren je mali napredak u sprovođenju strategija i politika.

Obrazloženje

Strukturna neusklađenost ponude i tražnje ostaje kao dugoročni izazov crnogorskog tržišta rada. Jedan od ciljeva reforme tržišta rada je usklađivanje obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, kako bi se prevazišao jaz između ponude i tražnje i znanja i vještina. Prema najnovijim studijama, vještine koje najčešće zahtijevaju poslodavci, a koje obrazovni sistem ne osigurava, uključuju komunikacione vještine, analitičke sposobnosti, strane jezike, timski rad i slično.

Postizanje i kontinuirano praćenje kvaliteta obrazovanja primarni je cilj na svim nivoima obrazovanja od predškolskog vaspitanja i školovanja do visokog obrazovanja. Eksterna evaluacija svih obrazovnih institucija i programa može se redovno izvoditi, ali nedostaje rigoroznost i primjena standarda EU za osiguranje kvaliteta. Razvijanje kulture obezbjeđenja kvaliteta mora biti praćeno daljim obrazovanjem i obukom svih zaposlenih u obrazovnim aktivnostima, kako bi mogli da prate i primjenjuju evropske standarde u osiguranju kvaliteta uspostavljanjem dobrih mehanizama upravljanja, administracije, informacionih sistema i statistike obrazovanja. Potrebno je raditi na kvalitetu inicijalnog i kontinuiranog obrazovanja nastavnika.

Jedan od strateških ciljeva u obrazovnoj politici je razvoj stručnog obrazovanja i usmjeravanja u karijeri, kako bi se razvile profesionalne kompetencije za lakši ulazak na tržište rada i uspješan

razvoj karijere, što se odvija kroz razvoj standardnih zanimanja, standardnih kvalifikacija i programe modularnog obrazovanja (za osnovno, srednje i visoko stručno obrazovanje) i posebne programe, koji uzimaju u obzir potrebe tržišta rada, a ne na osnovu lakšeg pristupa univerzitetu. Komisije na nivou sektora pomažu u utvrđivanju potrebe za svim vrstama kvalifikacija, sastoje se od predstavnika poslodavaca i njihovih udruženja, sindikata, institucija koje se bave razvojem obrazovanja, nadležnih ministarstava, univerziteta.

Što se tiče obezbjeđivanja pristupa obrazovanju za kategoriju lica koja pripadaju ranjivim grupama, a samim tim i njihovom lakšem uvođenju na tržište rada, neophodno je izraditi (osnovne) edukativne programe (uključujući objekte i materijale) dostupne osobama sa invaliditetom, u skladu sa ciljem inkluzivnog obrazovanja sadržanom u Konvenciji UN o pravima osoba sa invaliditetom. Kao što je diskutovano u nedavnom podkomitetu, Crna Gora i dalje treba ukloniti fizičke barijere kako bi sprovela strategiju za ugrožene grupe ljudi i studente sa posebnim potrebama.

Izveštaj o napretku za 2014. godinu navodi da je neophodno uložiti dodatne napore u oblasti istraživanja, razvoja i inovacija kako bi se podstakla konkurentnost domaćih poslovnih organizacija. Ovo započinje sa sve većim istraživanjima u visokom obrazovanju, posebno u trećem ciklusu, kao i poboljšanjem saradnje sa privredom i društvom u cjelini.

Opis:

Aktivnosti u okviru ove akcije osiguraće poboljšanje kvaliteta rada i nastave u obrazovnim institucijama, uključujući sistem osiguranja kvaliteta, razvoj profesionalnih kompetencija nastavnika, kako u Inicijalnom obrazovanju nastavnika (ION), tako i u kontinuiranom profesionalnom razvoju (KPR), uz poseban naglasak na ključnim kompetencijama u skladu sa svim nacionalnim obrazovnim strateškim dokumentima i prioritetima.

Dalji razvoj i implementacija obrazovnih programa zasnovanih na ishodima učenja u okviru ovog SOP-a biće u skladu sa NOK-om, sa fokusom na programe usklađene sa potrebama tržišta rada i implementacijom projekata koji će pokazati najbolju vezu između obrazovnih i izazova tržišta rada. Poboljšaće se kvalitet praktičnih nastavnih potreba, uz promovisanje učenja zasnovanog na radu, u stvarnom radnom okruženju. Kroz osnovni stepen obaveznog obrazovanja studenti bi trebalo da steknu ključne kompetencije koje su osnova za buduće i cjeloživotno učenje.

Aktivnosti u okviru ove akcije takođe mogu podržati razvoj i prilagođavanje nastavnih planova i programa, kao i osiguravanje materijalnih sredstava za implementaciju nastavnih planova i programa za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama¹⁸ (POP), osobe sa invaliditetom i pripadnike marginalizovanih grupa, posebno članova populacije RE, kao što je prethodno navedeno.

¹⁸ Termin „*djeca sa posebnim obrazovnim potrebama*“ koristi se do nivoa tercijarnog obrazovanja i odnosi se na studente sa invaliditetom (fizički, mentalni, senzorni i kombinovani) i razvojne teškoće (ponašanje, učenje, teške hronične i dugotrajne bolesti, teškoće usljed emocionalne, društvene, jezičke i kulturne deprivacije).

U cilju uključivanja djece, učenika i studenata sa invaliditetom u obrazovni sistem, ova aktivnost će podržati izradu i implementaciju akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera u institucijama na svim nivoima obrazovanja, poštujući princip razumne adaptacije.

Kao što je navedeno u svim strateškim dokumentima o istraživanju, razvoju i inovacijama, ova aktivnost podržaće zapošljavanje istraživača u akademskom i poslovnom sektoru.

• 4.6.2.1. Aktivnost 2.1. Unapređenje kvaliteta obrazovanja

Cilj:

Opšti cilj ove aktivnosti je poboljšanje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima kroz poboljšanje performansi nastavnika.

Obrazloženje

Osiguranje i kontinuirano praćenje kvaliteta primarni je cilj na svim nivoima obrazovanja od predškolskog vaspitanja do visokog obrazovanja, a za to je potreban razvijen sistem osiguranja kvaliteta. Iako su gotovo sve obrazovne institucije uključene u sadašnji sistem osiguranja kvaliteta, još uvijek nedostaju kredibilni standardi i mehanizmi procjene. Konkretno, potrebno je razviti ljudske resurse, dalje razviti mehanizme osiguranja kvaliteta i raditi na usklađivanju sa evropskim standardima u ovoj oblasti.

Jedan od ključnih faktora za poboljšanje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima je poboljšanje kapaciteta i obuke nastavnika; kako na početnoj (univerzitetskoj) fazi obrazovanja, tako i kroz kontinuirani profesionalni razvoj (usavršavanje). Uloga nastavnika u poboljšanju kvaliteta obrazovanja je osnovna. Kvalitet njihovog znanja i kompetencija od velikog je značaja za dostignuća učenika i, stoga, jedan od ključnih pokretača preduzeća. Brze ekonomske i društvene promjene, kao i diferencirane potrebe studenata, pozivaju na kontinuirani profesionalni razvoj i modernizaciju početnog obrazovanja nastavnika. Budući nastavnici moraju biti bolje opremljeni metodama, strategijama i oblicima rada za njihovu posebnu oblast stručnosti, a posebno sa psihološkim znanjem o razvoju i učenju djece. Osposobljavanje u oblasti stranih jezika i IT na standardnim nivoima preduslov je za kvalitetan rad u školi. Programi inicijalnog obrazovanja nastavnika, naročito u disciplinama STEM¹⁹, ne pružaju dovoljno mogućnosti budućim nastavnicima da steknu neophodna znanja i vještine nastave, ne samo zbog nedostatka kvalitativnog i kvantitativnog zadovoljavanja praktičnog učenja, već zbog potrebe za pedagoškim i metodološkim unapređenjem ovih programa. Cilj kontinuiranog profesionalnog razvoja je izrada programa obuke nastavnika kako bi se nastavnicima pomoglo da shvate nove, složenije ciljeve nastave i učenja i da savladaju osnovne metode savremene nastave i učenja. Izazov u ovoj oblasti su nedovoljna sredstva za organizaciju i sprovođenje neophodne obuke.

Model licenciranja i ponovnog licenciranja nastavnika, mentora, asistenata i menadžera obrazovnih institucija, koji je Vlada usvojila u martu 2014. godine, osnova je za uspostavljanje

¹⁹ Skraćenice za nauku, tehnologiju, inženjering i matematiku

sistema koji će osigurati razvoj i unapređenje profesije, što će doprinijeti poboljšanje kvaliteta obrazovnog procesa u cjelini. Takođe, neophodno je nastaviti dalje unapređenje nastavnih procesa u osnovnom, opštem i srednjem stručnom obrazovanju kako bi se omogućilo svim učenicima da razvijaju ključne i profesionalne kompetencije.

Ključne kompetencije i vještine su dio nastavnog plana i programa, ali kvalitet implementacije i dalje je nizak. Zbog toga je izuzetno važno usredsrijediti se na razvoj širih vještina koje će podržati fleksibilnost i prenosivost nadležnosti i osigurati bolju zapošljivost diplomaca. Ključne kompetencije trebaju biti uvedene na svim nivoima obrazovanja i obuke i trebale bi uključiti okvir za rezultate preduzetničkog učenja sa posebnim fokusom na ključne „zelene” kompetencije. Ministarstvo prosvjete ima vodeću ulogu u razvoju preduzetničkog učenja, ali stvarni napredak je moguć samo uz podršku svih relevantnih aktera na nacionalnom i lokalnom nivou.

Prema crnogorskim rezultatima PISA, koji su značajno ispod evropskog prosjeka, potrebno je poboljšati pružanje osnovnog obrazovanja i srednjeg obrazovanja. Što se tiče reforme ovih segmenata obrazovanja, postoji jasna potreba za smanjenjem kurikuluma, stvaranjem prostora za sticanje funkcionalnih vještina, analitičkih vještina, IT vještina, jezičkih i kreativnih vještina i podsticanjem istraživanja i inovativnog pristupa sticanju znanja. Na osnovu prethodnih analiza, Ministarstvo prosvjete smatra da je neophodno smanjiti nastavne planove i programe do 25% u smislu sadržaja. Slabi rezultati PISA pokazuju da je potrebno mnogo uraditi kako bi se poboljšali rezultati učenika u čitanju, matematici i nauci²⁰. Akcioni plan za poboljšanje PISA dostignuća preporučuje implementaciju aktivnih metoda učenja, implementaciju ishoda učenja i njihovu procjenu, kao i podršku nastavnicima (nastavnika umreženih putem interneta stvaranja, obezbeđivanje resursa za primjere dobre prakse, itd.).

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Ova aktivnost će poboljšati kvalitet rada i nastave u obrazovnim institucijama, uključujući sistem osiguranja kvaliteta, razvoj profesionalnih kompetencija nastavnika, kako u inicijalnom obrazovanju nastavnika tako i stalnom stručnom usavršavanju sa posebnim naglaskom na ključne kompetencije.

Kroz ovu aktivnost planirano je i unapređenje metode ocjenjivanja postignuća učenika i procjene studenata, daljeg razvoja nastavnih materijala i poboljšanja nastave iz prirodnih nauka.

Aktivnost obuhvata osnovno obrazovanje, srednje obrazovanje (uključujući stručno obrazovanje) i visoko obrazovanje. Realizovaće ga Ministarstvo prosvjete i može uključiti sljedeće indikativne intervencije po prioritetu:

- Obuka nastavnika u ključnim kompetencijama i mekim vještinama;

²⁰ Crnogorski rezultati PISA dostupni su na:

<http://www.iccg.co.me/1/images/dok/medjunarodno/PISA%202012%20prezentacija%20CG%20rezultata%203%2012%202013.pdf>

Rezultati PISA dostupni su na: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>

- Unapređenje studijskih programa početnog obrazovanja nastavnika;
- Revizija postojećih obrazovnih programa, posebno na nivou osnovnog obrazovanja, za širu uključenost mekih vještina, funkcionalnih znanja i ključnih kompetencija;
- Unapređenje metodologije procjene i evaluacije znanja studenata;
- Unapređenje naučne nastave, uključujući reviziju i poboljšanje nastavnih materijala i vannastavnih aktivnosti.
- Razvoj mehanizama upravljanja, administracije, informacionih sistema i statistike;
- Obuka nastavnika i drugog osoblja u obrazovanju u primjeni standarda osiguranja kvaliteta; rad na usklađivanju/implementaciji evropskih standarda kvaliteta za različite nivoe obrazovanja;

Ova aktivnost dopriniće ispunjenju cilja 2.4 Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima: mjera 2.4.1. *Povećanje obuhvata nastavnog osoblja uključenog u osiguranje kvaliteta na svim nivoima*, i mjera 2.4.3. *Unapređenje kvaliteta osnovnog obrazovanja* Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predloženih aktivnosti u postizanju ciljeva utvrđenih u relevantnim nacionalnim i strateškim dokumentima EU;
- Relevantnost i značaj aktivnosti za ostvarivanje ciljeva i indikatora SOP-a;
- Uvođenje ključnih kompetencija na svim nivoima obrazovanja i obuke;
- Uključivanje dovoljnog broja nastavnika u osiguranje kvaliteta i obuka o ključnim kompetencijama i vještinama;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Ministarstvo prosvjete
- Obrazovne institucije na svim nivoima
- Ostali relevantni akteri

Ciljne grupe:

Obrazovne institucije na svim nivoima obrazovnog sistema, nastavnici, studenti, rukovodstvo i administrativno osoblje u obrazovanju

Indikatori:

- Rezultati PISA za sve tri oblasti (matematika, čitanje i nauka) poboljšani su za najmanje 20% u ciklusu 2021;
- Sprovođenje mjera za osiguranje kvaliteta (monitoring i evaluacije - inspekcija) u 50% škola i obrazovnih institucija.
- Svi studijski programi inicijalnog obrazovanja nastavnika poboljšani su tako da uključuju tehnike za ishode nastave i učenja usredsređene na studente; obuku o 8 ključnih kompetencija; i produženje perioda praktične obuke uz bolju podršku učenicima.

- **4.6.2.2. Aktivnost 2.2. Razvoj obrazovnih programa u skladu sa Nacionalnim okvirom kvalifikacija**

Posebni cilj:

Cilj ove aktivnosti je razvoj i implementacija obrazovnih programa zasnovanih na ishodima učenja i učenju usmjerenom na učenike, modularizaciju i vrednovanje kredita koji su u skladu sa NOK-om i fokusiraju se na razvijanje 8 ključnih kompetencija kod učenika.

Obrazloženje

Nacionalni okvir kvalifikacija, usaglašen sa EOK-om, je instrument koji reguliše cijeli sistem kvalifikacija u Crnoj Gori u skladu sa skupom kriterijuma za određene nivoe postignutih ishoda učenja. Na osnovu ishoda učenja, okvir kvalifikacija ima za cilj podsticanje cjeloživotnog učenja, povezivanje obrazovanja i tržišta rada kroz veće angažovanje poslodavaca i drugih partnera, usaglašavanje i uspostavljanje koordinacije aktivnosti u okviru podсистema kvalifikacija. Sektorske komisije i Savjet za kvalifikacije usvojili su od početka njihovog rada: 17 standarda zanimanja, 51 inicijativa za razvoj profesionalne kvalifikacije - 49 u stručnom obrazovanju i 2 inicijative u visokom obrazovanju, 33 inicijative za razvoj kvalifikacije nivoa obrazovanja - 12 u stručnom obrazovanju (nivoi II-V) i 21 inicijativa u visokom obrazovanju (nivoi VI-VIII) i 27 kvalifikacionih standarda - 22 standarda profesionalnih kvalifikacija i 5 standarda kvalifikacije obrazovnog nivoa.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Ova aktivnost će podržati razvoj i implementaciju obrazovnih programa u skladu sa Nacionalnim okvirom kvalifikacija, zasnovanim na ishodima učenja i učenju usmjerenom na učenike, modularizovanim i vrednovanim kreditima koji su u skladu sa NOK-om i imaju fokus na razvoj 8 ključnih kompetencija kod studenata.

Jedan od najvećih izazova crnogorskog obrazovnog sistema je pitanje praktične nastave. Osnovni cilj praktične nastave je obuka učenika i studenata za nezavisno i sigurno obavljanje poslova i zadataka u određenom zanimanju. Putem praktične nastave, učenici i studenti upoznaju se sa procedurama i stiču praktična znanja i vještine, što podrazumijeva povezivanje teorijskog znanja sa praktičnim radom, sticanjem vještina i radnim iskustvom. Da bi se zadovoljio ovaj izazov neophodno je nastaviti rad na uspostavljanju i boljoj opremljenosti laboratorija i radionica, posebno u stručnom i visokom obrazovanju, a veoma je važno nastaviti sa radom na poboljšanju učešća poslodavaca u održavanju praktične obuke u stvarnom radnom okruženju. Takođe je neophodno raditi na poboljšanju kapaciteta poslodavaca koji učestvuju u realizaciji praktične obuke i stručnog obrazovanja u svojim preduzećima kako bi se poboljšao kvalitet ovakve vrste nastave. Učenje uz rad će poboljšati sticanje nekih ključnih kompetencija, preduzetništva prije svega, ali i timskog rada i društvenog izražavanja.

Stoga će ova aktivnost podržati poboljšanje programa u stručnom obrazovanju i visokom obrazovanju u pogledu praktičnog obrazovanja i obuke, kako nabavkom opreme neophodne za praktičnu nastavu tako i obukom u stvarnom radnom okruženju kroz saradnju sa poslodavcima.

Ova aktivnost će pokrivati stručno i visoko obrazovanje, a poseban akcenat će se staviti na programe obrazovanja za tražena zanimanja, u oblasti poljoprivrede, elektronike, energetike, turizma, ugostiteljstva, prehrambene industrije, transporta, ličnih usluga i građevinarstva. Aktivnost bi takođe mogle obuhvatiti promotivne aktivnosti za upis u obrazovne programe za tražena zanimanja.

Prihvatljive indikativne intervencije mogu uključivati:

- Razvoj novih modularizovanih obrazovnih programa u skladu sa NOK-om i potrebama tržišta rada;
- Implementacija modularizovanih obrazovnih programa;
- Obuka nastavnika u realizaciji modularizovanih programa;
- Uvođenje i implementacija praktične obuke u obrazovnim programima;
- Uspostavljanje saradnje obrazovnih institucija i poslodavaca za obavljanje praktične obuke;
- Kupovina opreme neophodne za praktičnu obuku;
- Promocija obrazovnih programa za zanimanja na zahtjev i cjeloživotno učenje za studente i poslodavce.

Ova aktivnost će doprinijeti ispunjavanju Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike: cilj 2.1. *Veća harmonizacija obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada* Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, mjera 2.1.1. *Razvoj kvalifikacija zasnovanih na ishodima učenja koji odgovaraju potrebama tržišta rada, u skladu sa principima nacionalnog okvira kvalifikacija* i mjere 2.1.3. *Promocija obrazovanja i obuka za nedostajuća zanimanja na tržištu rada*, kao i cilj 2.5. *Uspostavljanje sistema praktične nastave u obrazovnim ili studijskim programima*, mjera 2.5.1. *Promovisanje i podsticanje uključivanja poslodavaca u kreiranje i sprovođenje obrazovnih ili studijskih programa*, mjera 2.5.2. *Povećanje broja poslodavaca koji su uključeni u praktičnu edukaciju*, mjera 2.5.3. *Unapređenje kvaliteta implementacije praktičnog obrazovanja u obrazovnoj instituciji*.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predložene aktivnosti u postizanju ciljeva utvrđenih u relevantnim strateškim dokumentima EU i državama;
- Relevantnost i važnost aktivnosti sa ciljem postizanja ciljeva i pokazatelja SOP-a;
- Razvoj nastavnih planova i programa na svim nivoima obrazovanja u skladu sa potrebama tržišta rada;
- Promocija praktične nastave i saradnje sa poslodavcima;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Obrazovne institucije na svim nivoima,

- Centar za stručno obrazovanje,
- Poslodavci,
- Ostali relevantni akteri

Ciljne grupe:

Obrazovne institucije i organizatori obrazovanja, nastavnici, učenici, studenti i poslodavci.

Indikatori:

- Najmanje 45 novih/ažuriranih obrazovnih programa izrađenih u skladu sa NOK-om, fokusiranje na učenje usmjereno na učenike i razvoj 8 ključnih kompetencija;
- Broj obrazovnih institucija koje sprovode modernizovane programe uvećavaju se za najmanje 35 jedinica;
- Broj obrazovnih programa sa razvijenim / poboljšanim segmentom praktične nastave povećao se za najmanje 80%.

• 4.6.2.3. Aktivnost 2.3. Uključenost marginalizovanih grupa u obrazovni sistem

Posebni ciljevi:

Posebni ciljevi ove aktivnosti su razvoj i prilagođavanje obrazovnih programa i osiguravanje materijalnih sredstava za realizaciju programa za djecu sa posebnim potrebama, osobama sa invaliditetom i pripadnicima marginalizovanih grupa, posebno pripadnika populacije RE, kao i razvoj i implementacija akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera u svim institucijama na svim nivoima obrazovanja.

Obrazloženje

Principi nediskriminacije i jednakosti pred zakonom su osnovni preduslovi za uživanje svih ljudskih i manjinskih prava, ali ne dovoljni za obezbjeđivanje činjenične jednakosti manjina sa većinom. Očigledno je povećanje uključenosti djece sa posebnim obrazovnim potrebama u obrazovni sistem, ali ipak na nedovoljnom nivou. Uvođenje inkluzivnog obrazovanja obezbjeđuju se zakonima iz oblasti obrazovanja. Ovo podrazumijeva da postoji potreba za kontinuiranim radom na uspostavljanju službi podrške, izgradnji pristupačnog okruženja i transporta, prilagođavanju obrazovnih ili studijskih programa, postojanju udžbenika u odgovarajućim formatima. Prema Zakonu o visokom obrazovanju („Službeni list Crne Gore”, broj 44/14), princip afirmativne akcije primjenjuje se pri upisu osoba sa invaliditetom u studijski program. Zakon takođe predviđa da se ustanova može osnovati i sprovoditi aktivnosti ako je, između ostalog, obezbijedila uslove i neometan pristup osobama sa invaliditetom. Predviđeno je i to da su studenti sa invaliditetom oslobođeni plaćanja školarina, kao i da studenti sa invaliditetom imaju pravo da polože ispit na način prilagođen njihovim obrazovnim potrebama u skladu sa statutom ustanove.

Tranzicija učenika sa posebnim obrazovnim potrebama od osnovnog obrazovanja do srednjeg obrazovanja zahtijeva snažnu vezu između ova dva nivoa obrazovanja. Ovo se može postići kroz punu implementaciju „individualnih planova tranzicije” (IPT) za sve učenike sa posebnim

obrazovnim potrebama. IPT se sprovodi u dvije faze: na kraju osnovne škole i na kraju srednjeg obrazovanja. Neophodno je razviti nove kvalifikacije zasnovane na standardima različitog nivoa srednjeg ili stručnog obrazovanja. Učenik se obučava u okviru individualnih planova: prilagođavanje, smanjenje praktične nastave, standardi i procjena se operacionalizuju. Učenik stiče potvrdu o završenom dijelu programa (izdaje škola), odnosno sertifikat o stručnoj spremi (izdat od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja).

Škole nisu dovoljno dostupne učenicima sa invaliditetom. Na primjer, objekti nisu prilagođeni za učenike sa smetnjama vida (taktilni, Brajevo pismo itd.). Na osnovu procjene potreba, koristeći princip razumne adaptacije, mora se raditi na pristupačnosti: prevazilaženju arhitektonskih barijera, adaptaciji toaleta, raditi na poboljšanju mobilnosti lica sa oštećenjem vida, pružanju specijalizovane opreme, pomoći, alternativnim i savremenim tehnologijama, sa fokusom na IT.

Prema Zakonu o visokom obrazovanju („Službeni list Crne Gore", broj 44/14), princip afirmativne akcije primjenjuje se pri upisu osoba sa invaliditetom u studijski program. Zakon takođe predviđa da ustanova može ustanoviti i sprovesti aktivnosti ako, između ostalog, osigura uslove i neometan pristup osobama sa invaliditetom. Predviđeno je i to da su učenici sa invaliditetom oslobođeni plaćanja školarine, kao i da učenici sa invaliditetom imaju pravo da polože ispit na način prilagođen njihovim obrazovnim potrebama u skladu sa statutom ustanove.

Oko 80 studenata sa smetnjama u razvoju posjećuju visokoškolske ustanove (školska 2014/2015. godina), što se ne može uzeti kao dobar pokazatelj uključenosti ove grupe u sistem bačelorskog stepena. Postoji veliki broj razloga za takvu situaciju, prije svega arhitektonske barijere i nedostatak prilagođavanja nastave (knjige i praktikum), testiranje studenata sa invaliditetom, njihovih potreba i nedostatak adekvatnih usluga podrške što dodatno komplikuje njihove uslove studiranja. Međutim, važno je naglasiti da politika jednakih mogućnosti prepoznaje pravo svih osoba sa invaliditetom na obrazovanje.

Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori za period od 2012. do 2016. godine pokazala je da je procenat djece romske i egipćanske populacije u predškolskom obrazovanju 13,81%, što je dvostruko manje od procenta djece na državnom nivou. U 2014. godini broj djece sa invaliditetom koji su upisani u predškolsko obrazovanje iznosio je 119 u pripremnim predškolskim ustanovama i oko 80 RE djece u poludnevničkim programima. Što se tiče školske godine 2014/2015, osnovno obrazovanje pohađalo je 1.883 djece i taj broj se utrostručio u odnosu na školsku 2001/2002. godinu, kada je bilo 536 RE djece. U 2013. godini srednjoškolsko obrazovanje pohađalo je 81 učenika, dok je univerzitetsko obrazovanje obuhvatilo 15 RE studenata. Učenici srednjih škola iz RE populacije dobijaju besplatne udžbenike i stipendije. Ministarstvo preporučuje da škole omoguće Romima i Egipćanima zainteresovanim za takvo obrazovanje slobodno povremeno pohađanje časova, a prema principu afirmativne akcije zagovaramo upis u stručne škole.

Uveden je i projekat „Obezbjedjivanje stipendija i mentorske podrške učenicima RE i srednjoškolcima u Crnoj Gori". Na konkursu za stipendiranje stipendistima je ponuđeno 69 stipendija za RE studente, a formiran je mentorski tim sa zadatkom da prati uspjeh učenika, sprovodi vježbe i komunicira sa roditeljima. U saradnji sa visokoškolskim ustanovama, uz

primjenu istih mjera, mladi iz RE populacije su podržani kako bi postigli svoje akademske ambicije, tako da su 15 studenata RE populacije korisnici stipendija.

Napori na unapređenju inkluzije djece sa ugroženom sposobnošću u obrazovni sistem su dizajnirani i često realizovani kao dio koordiniranih i kohezivnih napora za bolje uključivanje ugroženih ljudi u društvo. Saradnja sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja se odvija kroz uspostavljene mehanizme saradnje²¹, dok je na državnom nivou uspostavljen Savjet za osobe sa invaliditetom koji čine predstavnici nadležnih ministarstava, nevladinih organizacija i drugih zainteresovanih strana, a sa mandatom za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Predviđene aktivnosti će biti one koje su usmjerene na dalji razvoj i prilagođavanje obrazovnih programa i obezbeđivanje materijalnih resursa za sprovođenje programa za djecu sa posebnim potrebama, osobe sa invaliditetom i pripadnike marginalizovanih grupa, posebno pripadnika RE populacije. Aktivnost pokriva sve nivoe obrazovanja i sprovodiće ga Ministarstvo prosvjete. Može uključiti sljedeće indikativne intervencije:

- Prilagođavanje obrazovnih programa sa ciljem postepenog sticanja kvalifikacija prema individualnim sposobnostima učenika u nepovoljnom položaju;
- Identifikacija i nabavka nastavnih materijala i tehnologija u skladu sa individualnim potrebama učenika (specijalizovana oprema, alternativne i savremene IT tehnologije)
- Obuka nastavnika za rad sa ugroženim studentima i implementacija obrazovnih programa za ugrožene studente;
- Dalji razvoj sistema za identifikaciju individualnih potreba i sposobnosti učenika u nepovoljnom položaju za njihovu prelazak na sljedeći nivo obrazovanja, priprema ugroženih studenata za buduće zapošljavanje i osposobljavanje za samostalan život (ITP sistem);
- Promovisanje saradnje porodice i škole;
- Unapređenje mehanizma za sprječavanje ranog napuštanja školovanja, pružanje podrške / pomoći u nastavi, praćenje ostvarenja studenata u osnovnom i srednjem obrazovanju

Druga grupa intervencija u ovoj aktivnosti podržaće razvoj i implementaciju akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera u obrazovnim institucijama na svim nivoima obrazovanja. Indikativne prihvatljive intervencije, koje treba sprovesti Ministarstvo prosvjete, su:

- Izrada akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera zasnovanih na principu razumne adaptacije;
- Implementacija akcionog plana (instalacija rampi, liftova (ako se procijeni), adaptacija toaleta i drugih potrebnih prostorija))

²¹ Radna grupa za praćenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori 2008-2016, kojom predsjedava Ministarstvo rada i socijalnog staranja, uključuje predstavnika Ministarstva prosvjete za praćenje segmenta strategije u vezi sa obrazovanjem. Saradnja se sprovodi i preko komisija za obrazovnu orijentaciju djece sa posebnim obrazovnim potrebama koje djeluju na lokalnom nivou i uključuju predstavnike centara za socijalni rad, škole itd.

Ova Aktivnost će doprineti ispunjavanju cilja 2.2 Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, u vezi sa jednakim mogućnostima u pristupu obrazovanju marginalizovanih grupa, mjera 2.2.1. *Razvoj i implementacija Akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera u svim obrazovnim institucijama na svim nivoima obrazovanja i mjeri 2.2.2. Razvoj, adaptacija obrazovnih / studijskih programa i obezbeđivanje materijalnih resursa za sprovođenje programa za osobe sa posebnim potrebama u obrazovanju.*

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predložene aktivnosti sa postizanjem ciljeva utvrđenih u relevantnim strateškim nacionalnim i dokumentima EU;
- Relevantnost i važnost aktivnosti sa ciljem postizanja ciljeva i pokazatelja SOP-a;
- Prilagođavanje i primjena obrazovnih programa u skladu sa potrebom marginalizovanih učenika / studenata;
- Promovisanje inkluzije djece sa posebnim obrazovnim potrebama, osoba sa invaliditetom i pripadnika marginalizovanih grupa, posebno Roma, u obrazovni sistem;
- Uklanjanje arhitektonskih barijera u obrazovnim institucijama na svim nivoima kako bi se osigurale jednake mogućnosti za svu djecu i učenike;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Ministarstvo prosvjete
- Obrazovne institucije na svim nivoima
- Druge relevantne institucije/organizacije koje se bave djecom sa posebnim obrazovnim potrebama, osobama sa invaliditetom i pripadnicima marginalizovanih grupa, posebno pripadnicima RE populacije.

Ciljne grupe:

Obrazovne institucije na svim nivoima obrazovnog sistema, marginalizovane grupe sa naglaskom na djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, osobe sa invaliditetom i pripadnike RE populacije.

Indikatori:

- Broj škola u kojim je uveden mehanizam za otkrivanje i upravljanje predmetima radi sprječavanja ranog napuštanja školovanja povećan je sa najmanje 11 jedinica;
- Broj obrazovnih programa modularizovanih za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama / osobe sa invaliditetom povećava se sa najmanje 13 jedinica;
- Procenat djece sa posebnim obrazovnim potrebama, osoba sa invaliditetom i pripadnika RE populacije koji učestvuju u obrazovnim programima²² u poređenju sa opštom populacijom dostigao je najmanje 10% do kraja implementacije sadašnjeg SOP-a;
- Povećan je procenat uklonjenih barijera u obrazovnim ustanovama u okviru sadašnjeg SOP-a za najmanje 2,3%.

²² u poređenju sa opštom populacijom

- **4.6.2.4. Aktivnost 2.4. Podrška zapošljavanju naučnika u akademskom i / ili poslovnom sektoru**

Posebni cilji:

Cilj ove aktivnosti je promovisanje veze između istraživačke i razvojne zajednice i poslovanja, uspostavljanjem mehanizama za promovisanje zapošljavanja istraživača.

Obrazloženje

Strategija za naučnoistraživačke aktivnosti 2012-2016 Crne Gore definiše mjere usmjerene na jačanje ljudskih resursa i promovisanje mobilnosti istraživača u skladu sa akcijama EU. Usklađivanje nacionalne politike u oblasti istraživanja sa evropskom politikom ukazuje na dalje povećanje ulaganja u istraživačku, razvojnu i naučnu infrastrukturu, promovisanje kvaliteta aktivnosti naučno-istraživačkog rada osnivanjem prvog Centra izvrsnosti u Crnoj Gori, kao i saradnja naučno-istraživačke zajednice sa privredom, prije svega uspostavljanje naučno-tehnoloških parkova u Crnoj Gori. Potrebni su daljnji naponi da se podstakne naučno-istraživački rad sa posebnom pažnjom koja se odnosi na povezivanje nauke i obrazovanja u cilju razvoja ljudskih resursa i povezivanja nauke i ekonomije koja će doprinijeti bržem ekonomskom razvoju Crne Gore. Dalji naponi su takođe potrebni za povećanje investicija u istraživačku, razvojnu i naučnu infrastrukturu na nacionalnom nivou, veću konkurentnost u orijentaciji na polja (multidisciplinarno istraživanje) u skladu sa Horizontom 2020. Takođe je neophodno postojanje više karijera istraživača i naučnika atraktivnih za mlade i stvaranje boljih uslova za najuspješnije naučnike, posebno u ekonomskom sektoru.

S tim u vezi, Ministarstvo nauke i Ministarstvo prosvjete u okviru projekta „Visoko obrazovanje i istraživanje za inovacije i konkurentnost - HERIC" sprovode Nacionalni program stipendija za izvrsnost. Cilj Nacionalnog programa stipendiranja je izgradnja istraživačkih kapaciteta dodjeljivanjem stipendija za magistarske, doktorske i postdoktorske studije u priznatim visokoškolskim ustanovama u inostranstvu. Crna Gora je izdvojila značajan iznos sredstava za ovaj program stipendiranja.

Istraživačima se daje mogućnost da steknu međunarodno profesionalno iskustvo i pristup naučnoj infrastrukturi, kao i mogućnost interdisciplinarnih aspekata istraživačkih programa. Dodatna vrijednost stipendija je da će osigurati povratak naučnika kako bi implementirali znanje i vještine u nacionalni sistem obrazovanja i istraživanja.

Kroz Operativni program razvoja ljudskih resursa 2012-2013, u okviru Prioriteta 2 - Unapređenje znanja, vještina i kompetencija, 2,3 miliona eura namijenjeno je za zapošljivost i konkurentnost, od čega 1,15 miliona eura za oblast obrazovanja - podrška poboljšanju usluge za razvoj kvalifikacija u stručnom obrazovanju i obuci i 1,15 miliona eura za oblast visokog obrazovanja i istraživanja - podrška unapređenju inovativnih kapaciteta visokog obrazovanja, istraživanja i ekonomije.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Svrha podrške zapošljavanja istraživača (doktora i post-doktora) u akademskom i poslovnom sektoru je da osigura širok spektar specifičnih informacija i podrži njihovo zapošljavanje. Posvećena je doktorskim disertacijama i naučnim post-doktoratima koji planiraju da razvijaju svoje karijere u Crnoj Gori, kao i istraživačima koji žele da istražuju u Crnoj Gori.

Svrha projekta „Podrška zapošljavanju istraživača u akademskom i/ili poslovnom sektoru" je izgradnja istraživačkih i inovativnih kapaciteta nacionalne ekonomije zapošljavanjem doktoranata i postdoktoranata u akademskom i poslovnom sektoru. Šema će biti otvorena za istraživače iz crnogorske dijaspore i međunarodne istraživače.

Olakšavanje angažovanja istraživača u crnogorskim naučnoistraživačkim institucijama i preduzećima omogućiće prenos znanja i tehnologije, spriječiti odliv mozgova i poboljšati cirkulaciju mozgova, što će biti od velike koristi za istraživače i za Crnu Goru kao cjelinu.

Ciljevi „Podrške zapošljavanju naučnika u akademskoj i ekonomskoj šemi" su sljedeći:

- Jačanje nacionalnih kapaciteta za istraživanje, inovacije i konkurentnost;
- Prenos i primjena znanja stečenih akademskim razvojem i razvojem karijere istraživača; i
- Jačanje privrednog sektora Crne Gore kroz ulaganja u ljudske resurse.

Uspostavljanje takvog mehanizma pružiće naučnicima i preduzećima priliku da ožive inovativne ideje i što je još važnije da imaju koristi od njihove komercijalizacije.

Očekuje se da će ova aktivnost podržati visokotehnološki sektor industrije koji je često prepoznat kao pokretač inovacija. Uopšteno gledano, priznata je uloga doktoranata i post-doktoranata u pogledu održavanja i razvoja inovativnog i preduzetničkog ekosistema naše zemlje. Stoga kroz ovu šemu očekujemo otvaranje novih i samostalnih preduzeća izdvojenih iz matične organizacije u oblasti visoke tehnologije koja će doprinijeti ekonomskom razvoju Crne Gore. Ova aktivnost će doprinijeti promociji razvoja preduzetništva, kako je navedeno u Programu reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, u cilju 1.4, konkretnije u mjeri 1.4.1. Podrška preduzetničkim inicijativama u sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća.

Kvalifikovane intervencije u okviru ove aktivnosti mogu biti:

- Jačanje institucionalnih i kadrovskih kapaciteta u akademskim i istraživačkim organizacijama i poslovnom sektoru;
- Aktivnosti za poboljšanje zapošljivosti doktora nauka;
- Podrška otvaranje novih i samostalnih preduzeća izdvojenih iz matične organizacije u oblasti visoke tehnologije;
- Olakšavanje transfera znanja između preduzeća, poslodavaca i zaposlenih;
- Promovisanje saradnje između univerziteta i privrede i javno-privatnog partnerstva posebno za povećanje kapaciteta za istraživanje i razvoj;
- Olakšavanje prelazaka između akademskog i industrijskog sektora;

- Promovisanje inovativnih i održivih oblika organizacije rada i korišćenja novih tehnologija.

Takođe, prihvatljive intervencije u ovoj oblasti će doprinijeti uspješnom učešću crnogorskih naučnih institucija i preduzeća u programu Horizont 2020 i drugim programima finansiranja EU i bolje integrisati Crnu Goru u Evropski istraživački prostor.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predložene aktivnosti u postizanju ciljeva utvrđenih u relevantnim strateškim nacionalnim i dokumentima EU;
- Relevantnost i važnost aktivnosti sa ciljem postizanja ciljeva i pokazatelja SOP-a;
- Promovisanje zapošljavanja doktora nauka/ istraživača, kao i dijaspora;
- Promocija relevantnosti istraživanja i razvoja i povezivanja sa poslodavcima;
- Doprinos uspješnom učešću crnogorskih naučnih institucija i preduzeća u programima EU;
- Inovativna priroda predloženih intervencija;
- Usklađenost sa industrijskom politikom Crne Gore;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Ministarstvo nauke

Ciljne grupe:

- Doktori nauka/ istraživači, poslodavci, tercijarne obrazovne institucije.

Indikatori:

- Povećati za 5% ukupan broj doktora nauka zaposlenih u akademskim i istraživačkim organizacijama i poslovnim sektoru koji se bave istraživanjima i razvojnim aktivnostima;
- Povećati na 10% ukupan broj poslodavaca koji imaju koristi saradnje u oblasti istraživanja i razvoja sa akademskim i istraživačkim organizacijama.
- Povećati na 15% broj novih i samostalnih preduzeća izdvojenih iz matične organizacije uključenih u istraživanje i razvoj, koje su osnovali doktori nauka.

Napomena: Do sada je osnovano oko 10 novih i samostalnih preduzeća izdvojenih iz matične organizacije

4.6.2.5. Pregledna tabela

<i>Akcija</i>	Unapređenje obrazovnog sistema
<i>Posebni cilj</i>	Posebni ciljevi ove aktivnosti su: • Povećanje kvaliteta obezbjeđenja obrazovanja na svim nivoima; • Unapređenje kapaciteta nastavnika na svim nivoima obrazovanja • Promovisanje 8 ključnih kompetencija uključujući osnovne i transverzne vještine

	• Modularizacija obrazovnih programa zasnovanih na ishodima učenja sa fokusom na razvoj učenja zasnovanog na radu; • Implementacija aktivnosti usmjerenih na uvođenje praktične nastave u stručno i visoko obrazovanje; • Promovisanje 8 ključnih kompetencija uključujući osnovne i transverzalne vještine sa fokusom na razvoj učenja zasnovanog na radu; • Unapređenje pristupa obrazovanju i stručnom usavršavanju grupa; • Unapređenje saradnje između naučne zajednice i preduzeća radi postizanja pozitivnih uticaja na akademski i ekonomski sektor.
<i>Rezultati aktivnosti</i>	Poboljšan kvalitet obrazovanja na svim nivoima kroz poboljšanje učinka nastavnika, modernizaciju i razvoj nastavnih planova i programa koji su usklađeni sa ključnim kompetencijama, povećan broj osoba uključenih u istraživanje i razvoj i poboljšan pristup obrazovanju i obuci za marginalizovane grupe, poboljšani rezultati PISA.
<i>Aktivnosti</i>	<i>Aktivnost 2.1.</i> Unapređenje kvaliteta rada i nastave u obrazovnim institucijama, uključujući sistem osiguranja kvaliteta, razvoj profesionalnih kompetencija nastavnika, kako u inicijalnom obrazovanju nastavnika tako i stalnom stručnom usavršavanju sa posebnim naglaskom na ključne kompetencije; <i>Aktivnost 2.2.</i> Razvoj i implementacija obrazovnih programa u skladu sa NOK-om, sa fokusom na programe usklađene sa vještinama potrebnim za tržišta rada koje se stalno mijenja; <i>Aktivnost 2.3.</i> Razvoj i prilagođavanje obrazovnih programa i obezbjeđivanje materijalnih sredstava za realizaciju programa za djecu sa posebnim potrebama, osobe sa invaliditetom i pripadnike marginalizovanih grupa, posebno članova populacije RE i razvoj i implementacija akcionog plana za uklanjanje arhitektonskih barijera u institucijama na svim nivoima obrazovanja <i>Aktivnost 2.4.</i> Podrška zapošljavanju naučnika u akademskom i/ili poslovnom sektoru
<i>Indikativna lista glavnih projekata</i>	<i>nije primjenljivo</i>
<i>Metode implementacije</i>	Aktivnosti u okviru ove akcije sprovodiće se kroz ugovore o uslugama, šeme grantova, ugovore o nabavkama i radovima.
<i>Indikatori uspješnosti</i>	<u><i>Indikatori ishoda</i></u> • Svi studijski programi inicijalnog obrazovanja nastavnika

	poboljšani su tako da uključuju tehnike za nastavu i učenje usmjereno na učenike; učenje 8 ključnih kompetencija; i da povećaju period praktične obuke uz bolju podršku učenicima. • Najmanje 45 novih / ažuriranih obrazovnih programa razvijenih u skladu sa NOK-om, fokusiranje na učenje usmjereno na učenike i razvoj 8 ključnih kompetencija • Broj institucija koje implementiraju modernizovane programe uvećavaju se za najmanje 35 jedinica. • Broj edukativnih programa modularizovanih / prilagođenih za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama/osobe sa invaliditetom povećava se sa najmanje 13 jedinica • Broj škola u kojim je uveden mehanizam za otkrivanje i upravljanje predmetima radi sprječavanja ranog odlaska u školu povećan je sa najmanje 11 jedinica • Procenat arhitektonskih barijera uklonjenih u obrazovnim ustanovama prema sadašnjem SOP-u povećan je za najmanje 2,3%. • Broj doktora nauka zaposlenih u akademskim i istraživačkim organizacijama i poslovnom sektoru koji su uključeni u aktivnosti istraživanja i razvoja povećan je za 5%; • Broj poslodavaca koji imaju koristi od saradnje sa akademskim i istraživačkim organizacijama u oblasti istraživanja I razvoja povećao se na 10% <u>Indikatori rezultata</u> • Rezultati PISA za sva tri područja (matematika, čitanje i nauka) poboljšani su za najmanje 20% u ispitivanju 2021. godine; • Sprovođenje mjera za osiguranje kvaliteta (monitoring i evaluacije - inspekcija) u 50% škola i obrazovnih institucija. • Procenat obrazovnih programa sa razvijenim/poboljšanim segmentom praktične nastave uvećan je za 80%. • Procenat djece dece sa posebnim obrazovnim potrebama, osoba sa invaliditetom i pripadnika RE populacije koji učestvuju u obrazovnim programima porasli su na najmanje 10% do kraja implementacije sadašnjeg SOP-a • Broj novih i samostalnih preduzeća izdvojenih iz matične organizacije uključenih u istraživanje i razvoj koja su osnovali doktori nauka povećao se na 15%.
--	--

4.6.3. Akcija 3 - Poboljšanje socijalne uključenosti i sistema socijalne i dječje zaštite

Cilj

Cilj ove akcije je poboljšanje socijalne uključenosti i socijalne i dječje zaštite kroz sprovođenje reforme sistema socijalne i dječje zaštite, poboljšanje kvaliteta socijalnih usluga, sa naglaskom na uslugama na lokalnom nivou, kao i uključivanje pripadnika marginalizovanih grupa u zajednicu, sa fokusom na populaciju RE.

Posebni cilj

Aktivnost „Unapređenje socijalne uključenosti i sistema socijalne i dječje zaštite” ima za cilj:

- Unapređenje administrativnih kapaciteta za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite;
- Razvoj i pružanje usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou;
- Uključivanje populacije RE u zajednicu, posebno u smislu većeg učešća u javnom životu, višeg stepena obrazovanja u vezi sa brakom, nasiljem u porodici, prinudnim brakom i drugim karakterističnim osobinama populacije RE.

EU zakonodavstvo

U skladu sa Pregovaračkom pozicijom za Poglavlje 19, u narednom periodu neophodni su značajni naponi kako bi se osigurala socijalna uključenost svih ugroženih grupa i socijalno i ekonomski ugroženih grupa, kao što su Romi i Egipćani, osobe sa invaliditetom, kao i mladi i stariji. Potreban je pristup reformama socijalnih davanja, koji će u velikoj mjeri biti strateški, kako bi se pružila efikasnija pomoć populaciji kojoj je najviše potrebna. Trenutno je u toku usvajanje novog Zakona o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom, zbog potrebe za usklađivanjem određenih definicija i terminologije korišćene u postojećim propisima, kao i uvođenjem odredbi kojim bi se postigla jača odgovornost počinilaca diskriminatorne radnje pred sudskim organima. Usvajanje ovog zakona u Skupštini očekuje se u posljednjem kvartalu 2015. godine.

Obrazloženje

Sveobuhvatna reforma sistema socijalne i dječje zaštite počela je u 2011. godini, implementacijom projekta IPA 2010 „Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: promocija socijalne inkluzije”. Pravni okvir (Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, „Službeni list Crne Gore”, broj 27/13) u skladu je sa relevantnim međunarodnim standardima, dok su usvojeni brojni podzakonski akti.

Međutim, pored toga postoji i potreba za daljom uspješnom primjenom reforme sistema socijalne i dječje zaštite, što zahtijeva dalje unapređenje administrativnih kapaciteta.

Drugi izazov je činjenica da postojeća mreža institucija i stepen razvoja usluga u lokalnim zajednicama u Crnoj Gori ne dozvoljavaju korisnicima usluga socijalne i dječje zaštite da koriste

takve usluge u neposrednom okruženju. Ovo se prvenstveno odnosi na usluge koje ohrabruju korisnike da ostanu u poznatom okruženju i njihovoj pripremi za samostalan život: dnevni centri za djecu sa smetnjama u razvoju, dnevne sobe i klubovi za starije osobe; kao i skloništa i prihvatilišta, skloništa za žrtve zlostavljanja i trgovine ljudima, ustanove za privremeni smještaj starih, podržano stanovanje za odrasle sa invaliditetom i djece i omladine bez roditeljskog staranja nakon prestanka smještaja. Postignut je veliki napredak u pogledu dnevnih centara za djecu sa smetnjama u razvoju, koji su organizovani u osam opština.

Usvojeni su važni strateški dokumenti na nacionalnom nivou, ali implementacija zakonodavnog, institucionalnog i političkog okvira predstavlja veliki izazov i zahtijeva sistematične i koordinirane napore na svim nivoima. Pokrenuta je sveobuhvatna reforma centara za socijalni rad, implementirana je serija aktivnosti u jačanju institucionalnog okvira i profesionalnog kapaciteta u svim oblastima, a međuresorna saradnja je ojačana u pružanju podrške porodici i prevenciji institucionalizacije, transformaciji socijalnih institucija i započela je kampanja u cilju podizanja svijesti građana o jednakim pravima i inkluziji, a procedure i kriterijumi za finansijsku i tehničku podršku pružanju usluga lokalnoj zajednici razvijeni su i pilotirani u devet crnogorskih opština. Projekat je pružio podršku za 23 socijalne službe, koje koriste skoro 2.000 osoba (stariji, osobe sa invaliditetom, žrtve nasilja, samohrani roditelji, zavisnici od psihoaktivnih supstanci), razvijena je služba hraniteljstva (broj porodica je povećan za 440 %, sa 5 porodica krajem 2010. na 27 porodica u julu 2014. godine) otvoreno je 10 centara za djecu sa smetnjama u razvoju i osnovana je prva mala grupna zajednica u Bijelom Polju.

Kad je u pitanju razvoj usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou, donošenjem Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti u 2013. godini uveden je koncept usluga socijalne i dječje zaštite, kao pravo na socijalnu i dječju zaštitu (usluge uključuju: procjenu i planiranje, podršku životu u zajednici, savjetodavno-terapeutske i socio-obrazovne usluge, smještaj, hitne intervencije i druge usluge) i mogućnost uključivanja u sferu pružanja usluga što više različitih zainteresovanih strana (pružalac usluga može biti institucija, organizacija, preduzetnik, preduzeće i pojedinac).

Pripadnici marginalizovanih grupa, posebno RE populacije, i dalje imaju nizak stepen učešća u javnom životu i suočavaju se sa brojnim preprekama u smislu nedostatka znanja i iskustva, predrasuda, teškoća prilikom prilagođavanja itd. Zbog toga je neophodno riješiti ovaj izazov unutar ove akcije.

Opis:

U okviru ove akcije planirano je da se implementiraju tri aktivnosti. Prvo, implementacija skupa aktivnosti za poboljšanje administrativnih kapaciteta za dalje reforme sistema socijalne i dječje zaštite (sa posebnim naglaskom na nedavno uspostavljene ili modernizirane institucije).

Drugi skup aktivnosti biće usmjeren na pružaoce usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou u procesu deinstitutionalizacije usluga socijalne i dječje zaštite.

Treći skup aktivnosti biće aktivnosti za integraciju pripadnika marginalizovanih grupa (posebno RE populacije) u društvene, odnosno aktivnosti zajednice.

- **4.6.3.1. Aktivnost 3.1. Dodatne reforme socijalne i dječje zaštite**

Posebni cilj:

Posebni cilj ove aktivnosti je poboljšanje administrativnih kapaciteta za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, Zavodu za socijalnu i dječiju zaštitu, Socijalnoj inspekciji, centrima za socijalni rad i organima lokalne samouprave.

Obrazloženje

U 2014. godini osnovana je Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu koja je započela sa radom 2015. godine kao samostalan organ koji će obavljati poslove vezane za: savjetovanje, istraživanje i profesionalne aktivnosti u oblasti socijalne i dječje zaštite; praćenje kvaliteta stručnog rada i usluga socijalne i dječje zaštite u institucijama; pružanje stručne supervizijske podrške za poboljšanje stručnog rada i usluga socijalne i dječje zaštite; licenciranje stručnjaka i izdavanje dozvola; istraživanje društvenih pojava i problema, aktivnosti i efekti socijalne i dječje zaštite, analiza i izvještavanje i predlaganje mjera za poboljšanje u oblasti socijalne i dječje zaštite; razvijanje sistema kvaliteta u socijalnoj i dječjoj zaštiti, koordiniranje razvoja standarda usluga i predlaganje poboljšanja postojećih i uvođenje novih standarda; učešće u razvoju, implementaciji, praćenju i evaluaciji efekata strategija, akcionih planova, zakona i propisa koji se odnose na razvoj socijalne i dječje zaštite; organizacija profesionalnih radnika i stručnih saradnika; informisanje stručne i opšte javnosti o ostvarivanju socijalne i dječje zaštite, ukazujući na probleme i potrebe korisnika, naročito korisnika iz ugroženih društvenih grupa; kao i druge aktivnosti u svojoj nadležnosti.

U cilju razvoja i finansiranja usluga socijalne i dječje zaštite, u Ministarstvu rada i socijalnog staranja osnovan je Odsjek za razvoj socijalnih usluga. Ovaj odsjek će razvijati i finansirati: 1) socijalne usluge i zaštitu djece za koje postoji potreba u opštini; 2) inovativne usluge socijalne i dječje zaštite od posebnog značaja za zemlju. Uspostavljanje ovog odsjeka značajno će doprinijeti finansijskoj održivosti usluga socijalne i dječje zaštite. Odsjek će vršiti redovno mapiranje postojećih službi socijalne i dječje zaštite u koordinaciji sa lokalnim samoupravama i identifikovati potrebu za razvojem novih usluga socijalne i dječje zaštite. U okviru programiranja državnog budžeta, Odsjek izrađuje godišnji plan finansiranja za redovno funkcionisanje službi socijalne i dječje zaštite, u skladu sa prioritetima definisanim nacionalnim i lokalnim strateškim dokumentima.

Takođe, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti po prvi put uvodi socijalnu inspekciju u Crnoj Gori, čiji je zadatak inspekcija rada pružalaca usluga. Počinje sa radom u trećem kvartalu 2015. godine u okviru Direktorata za inspekciju.

U prethodnom periodu poseban akcenat je stavljen na obuku zaposlenih u socijalnoj i dječijoj zaštiti, kako bi se povećala njihova kompetencija i znanje za rad u ovoj oblasti. Organizovane su obuke za stručnjake koji rade u centrima za socijalni rad, ustanove socijalne i dječje zaštite i

dnevne centre za djecu sa smetnjama u razvoju o porodičnom savjetovanju, hraniteljstvu, starateljstvu, upravljanju predmetima na radu sa određenim kategorijama posebno osjetljivih grupa (autizam, LGBT, itd.), kao i obuke za jačanje kapaciteta lokalnih vlasti i subjekata koji se bave pružanjem socijalnih usluga. Planiran je nastavak obuke u kontinuitetu.

Takođe, projekat „Socijalna kartica - Informacioni sistem socijalne zaštite“, koji je Vlada Crne Gore implementirala u saradnji sa kancelarijom UNDP-a, kao Faza I razvoja Informacionog sistema integrisanog socijalnog staranja (IISSS), u periodu od 2012-2014. godine, imao je za cilj stvaranje informacionog sistema socijalne zaštite koji bi trebao podržati većinu poslovnih procesa u centrima za socijalni rad, kao i povezivanje informacionih sistema relevantnih institucija u svrhu automatske razmjene informacija, odnosno stvaranje osnove za poboljšanje efikasnosti i djelotvornosti socijalnih troškova i podizanje nivoa i kvaliteta usluga.

Ovaj sistem omogućio je stvaranje jedinstvene „socijalne karte“ građana i porodica koje su obuhvaćene programima socijalne i dječje zaštite. SWIS omogućava razmjenu informacija, ne samo između centara za socijalni rad i Ministarstva, već i kroz interoperabilnost sa devet institucija u sistemu koji SWIS ima automatsku razmjenu podataka sa kojim se definiše finansijski status pojedinca ili porodice, kao i drugi podaci neophodni za ostvarivanje prava na finansijska davanja (Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje, Fond zdravstvenog osiguranja, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Uprava za nekretnine, Poreska uprava, MUP - Centralni registar stanovništva i registar motornih vozila, Ministarstvo prosvjete i Veterinarska uprava).

Nakon uspješno sprovedene implementacije prve faze, odlučeno je da se izgradi Faza II: Integrisani informativni sistem socijalne zaštite (od 2015. do 2017. godine). U drugoj fazi ovog projekta biće izgrađen informacioni sistem za sve institucije socijalne i dječje zaštite, pod nadležnošću Ministarstva rada i socijalnog staranja. Institucije će biti povezane sa informacionim sistemima centara za socijalni rad, u cilju automatskog praćenja korisnika. Cilj nije samo tehnički omogućiti elektronsku razmjenu podataka među institucijama, već poboljšati sveukupnu reformu sistema socijalne zaštite, omogućiti efikasniju i djelotvorniju administraciju plaćanja i pružanje usluga socijalne i dječje zaštite i tokom vremena sistem će podržati čitav radni proces i stvaranje socijalne politike.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Aktivnosti će biti usmjerene na unapređenje administrativnih kapaciteta za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite u novouspostavljenim organima: Odjeljenje za razvoj socijalnih usluga, Socijalna inspekcija i Agenciju za socijalnu i dječiju zaštitu.

Pored toga, jačanje preventivnog rada centara za socijalni rad i njihova saradnja sa relevantnim sektorima i uspostavljanje službi za prevenciju institucionalizacije obezbijediće održivost procesa deinstitucionalizacije, odnosno smanjenje broja korisnika u društvima i institucijama za zaštitu djece, kao i razvoj usluga na lokalnom nivou (kao što su dnevne centri, zajednice malih grupa, podržano stanovanje).

Postoji takođe potreba za daljim jačanjem administrativnih kapaciteta organa na lokalnom nivou za kontinuiranu identifikaciju potreba korisnika, uspostavljanje mehanizama praćenja i evaluacije lokalnih planova za unapređenje socijalne uključenosti, informisanje korisnika, kao i pružaoa usluga da bi bili u skladu sa standardima definisanim u zakonodavnom okviru u ovoj oblasti.

Planirane intervencije u okviru ovih aktivnosti sprovodiće Ministarstvo rada i socijalnog staranja i mogu uključivati, ali ne ograničavajući se na:

- Stručnu pomoć i obuku Ministarstva rada i socijalnog staranja – Direktorat za socijalnu zaštitu i zaštitu djece u vođenju, planiranju, budžetiranju i implementaciji socijalne politike zasnovane na podacima / dokazima;
- Stručnu pomoć i obuku stručnjaka Ministarstva rada i socijalne zaštite – Odsjek za razvoj socijalnih usluga za planiranje, razvoj i praćenje usluga socijalne i dječje zaštite;
- Stručnu pomoć i obuku osoblja u Institutu za socijalnu i dječiju zaštitu u: a) pružanju stručne podrške i nadzora institucijama i profesionalcima, b) procesu razvijanja programa obuke za profesionalce i saradnike u sistemu socijalne i dječje zaštite, c) sprovođenju programa obuke i izrada registra o akreditovanim programima obuke;
- Stručnu pomoć i obuku profesionalaca u centrima za socijalni rad u implementaciji kvalitetnih socijalnih intervencija u skladu sa potrebama korisnika, u individualnom planiranju i primjeni metodologije upravljanja predmetima;
- Stručnu pomoć i obuku profesionalaca iz Socijalne inspekcije za kontrolu kvaliteta usluga socijalne i dječje zaštite;
- Stručnu pomoć i obuku lokalnih samouprava u sprovođenju i praćenju implementacije lokalnih planova socijalne inkluzije (institucionalna koordinacija, kontinuirana identifikacija potreba, uspostavljanje mehanizma za praćenje i evaluaciju i informisanje korisnika i dr.);
- Razmjenu najboljih praksi i iskustava sa zemljama iz EU i regiona (studijske posjete, profesionalna razmjena, angažovanje EU i regionalnih eksperata, na obuci uz rad).

Ova aktivnost dopriniće ispunjenju cilja 3.1 Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, mjera 3.1.2 koja se odnosi na podršku životu u zajednici, i mjera 3.1.3 koja se odnosi na uvođenje sistema kvaliteta u oblasti socijalne i dječje zaštite, a naročito na cilj koji je povezan sa razvojem standardizovanih usluga.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predložene aktivnosti u postizanju ciljeva utvrđenih u relevantnim strateškim nacionalnim i dokumentima EU;
- Relevantnost i važnost aktivnosti sa ciljem postizanja ciljeva i pokazatelja SOP-a;
- Jasno definisane i opisane ciljne grupe i njihove potrebe u smislu ciljeva SOP-a;
- Inovativna priroda predloženih intervencija;
- Održivost predloženih intervencija.

Korisnici:

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja;
- Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu;

- Socijalna inspekcija;
- Centri za socijalni rad;
- Lokalni državni organi;
- Pružaoci usluga;
- Ostali relevantni akteri

Ciljne grupe:

Zaposleni u državnim i lokalnim organima nadležnim za socijalnu i dječju zaštitu.

Indikatori:

- Minimalno 40% stručnih radnika u centrima za socijalni rad koji imaju licencu za obavljanje profesionalnih zadataka.
- **4.6.3.2. Aktivnost 3.2. Razvijanje i promocija usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou**

Posebni cilj:

Posebni cilj ove aktivnosti je razvoj i poboljšanje usluga socijalne i dječje zaštite, kako bi se poboljšalo socijalno uključivanje.

Obrazloženje

Lokalne samouprave preuzimaju značajnu ulogu u razvoju sistema socijalne i dječje zaštite. Njihova uloga je naročito važna u razvoju novih usluga, kao što su: dnevni centri za djecu sa smetnjama u razvoju; objekti za odmor i rekreaciju za djecu; i objekti za resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci. Takođe, lokalne samouprave imaju važnu ulogu u programima koje sprovode nevladine organizacije obezbjeđivanjem finansijskih sredstava za programe nevladinih organizacija ili obezbjeđivanjem prostora za različite rezultate aktivnosti. Razvoj novih sveobuhvatnih usluga na lokalnom nivou zahtijeva obezbjeđivanje dodatnih izvora finansiranja.

Usluge koje se pružaju unutar zajednice su nerazvijene, što je u najbližoj vezi sa nedostatkom finansijskih sredstava, posebno u manje razvijenim regionima koji imaju najveće potrebe. Proces razvoja usluga socijalne i dječje zaštite je dug i složen, a prelazni period do uspostavljanja sistema baziranog na uslugama zasnovanim na zajednici zahtijevaće značajna finansijska sredstva. Tekuća sredstva su stabilna, ali ne dovoljna za održavanje kvaliteta postojećih usluga i razvoj novih usluga.

U okviru IPA 2010 projekta „Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne uključenosti“ pripremljeni su lokalni planovi za razvoj socijalne inkluzije u 15 opština. U okviru IPA 2014 projekta „Nastavak reforme sistema socijalne i dječje zaštite“, koja se trenutno sprovodi, planirano je da sve lokalne samouprave (preostalih 8 opština) usvoje planove socijalne inkluzije do kraja 2015. godine. Planovi socijalne inkluzije daju jasnu sliku o potrebama lokalnog

stanovništva za različitim vrstama socijalnih usluga i predstavljaju dobru osnovu za dalje aktivnosti za uspostavljanje socijalnih usluga.

Da bi se obezbijedio jednak pristup uslugama socijalne i dječije zaštite za sve građane, neophodno je nastaviti proces planiranja na lokalnom nivou i pružiti podršku u implementaciji usvojenih strateških dokumenata i lokalnih planova socijalne inkluzije kroz razvoj prioriteta usluge definisane u ovim dokumentima, kao i podrška u procesu strateškog planiranja na nacionalnom nivou. Razvoj standardizovanih usluga obuhvata sljedeće, u skladu sa odredbom Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti: 1) prostor za sprovođenje usluge; 2) adekvatnu opremu; 3) stručno osoblje sa licencom za rad i 4) program pružanja usluga, u skladu sa uslovima i standardima definisanim podzakonskim aktima za pružanje i korišćenje usluga socijalne i dječje zaštite. Kreiranjem svih navedenih uslova obezbijediće se održivost usluga nakon završetka pojedinačnih projekata. Parametri koji će biti uzeti u obzir u procesu izrade programa i socijalnih usluga za marginalizovane grupe takođe su gore pomenuti standardi koje svaka služba treba da ispuni: strukturni i funkcionalni, kao i poštovanje ključnih principa standarda EU u oblasti socijalnih usluga i mehanizama socijalne inkluzije: 1) usklađenost usluga sa potrebama korisnika; 2) decentralizacija usluga; 3) raznovrsnost pružaoca usluga; 4) efikasnost i djelotvornost usluga; 5) transparentnost rada i pouzdanost usluga; 6) kvalitet usluga (mehanizmi prepoznavanja dobrih praksi i prilagodljivosti).

Omogućavajući učešće svih nadležnih organa i aktera na lokalnom nivou, promoviše se pluralizam u pružanju usluga, povećava se broj usluga i obezbjeđuju se usluge u zajednici. Na taj način će se obezbijediti podrška u implementaciji planova transformacije Dječijeg doma „Mladost” u Bijeloj i Instituta „Komanski most” kroz smanjenje broja korisnika u ovim institucijama i povećanje broja korisnika koji koriste usluge u njihovim lokalnim zajednicama, kao i razvoj usluga podrške životu u zajednici, savjetodavne terapije i socijalno-obrazovnih usluga.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Ova aktivnost podržaće razvoj i implementaciju usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou. Prioriteti će biti definisani u skladu sa usvojenim lokalnim planovima socijalne uključenosti koji definišu potrebe lokalnog stanovništva za određene usluge u zajednici kako bi građani u svim opštinama imali pristup barem jednoj standardizovanoj službi u svojim lokalnim zajednicama.

Osnovni cilj usvajanja lokalnih planova socijalne inkluzije je da predložene mjere omogućavaju efikasno pružanje usluga građanima i obezbijede da su dostupne svima. Planiranje na lokalnom nivou i uspostavljanje službi socijalne i dječje zaštite u zajednici na taj način odgovara na potrebe ugroženih grupa i doprinosi njihovoj većoj socijalnoj inkluziji i poboljšanju njihovog kvaliteta života.

Priprema lokalnih planova socijalne inkluzije podrazumijeva prikupljanje podataka o stanju vezanom za socijalne usluge i sprovođenje situacionih analiza kako bi se definisao prioritet ciljne

grupe i socijalne i dječje zaštite za koje postoji potreba u određenoj opštini. Svi lokalni planovi socijalne uključenosti sadrže:

- Ključne elemente nacionalnih strategija koji prepoznaju potrebu za razvojem usluga socijalne i dječje zaštite u oblasti socijalne inkluzije marginalizovanih grupa;
- Identifikacija i uključivanje socijalnih aktera koji su pružaoci socijalnih usluga ili imaju potencijal da budu pružaoci usluga, kao i socijalni akteri koji mogu podržati razvoj i održivost usluga socijalne i dječje zaštite na nacionalnom i lokalnom nivou;
- Osnovno ispitivanje organizacionih kapaciteta, započetih socijalnih usluga i programa koji imaju potencijal da prerastu u socijalne usluge u lokalnoj zajednici;
- Postojeća saradnja i partnerstvo u lokalnoj zajednici;
- Preporuke socijalnih aktera u vezi sa razvojem usluga, korisničkim grupama i drugim zainteresovanim stranama;
- Definisanje prioriternih usluga socijalne i dječje zaštite i potencijalnih korisnika;
- Konkretna mjera, aktivnosti i nadležne institucije za razvoj i pružanje usluga socijalne i dječje zaštite.

Stoga će intervencije imati za cilj osiguranje implementacije aktivnosti koje su predviđene u lokalnim planovima socijalne uključenosti i služiće kao osnova za implementaciju ovih lokalnih planova. Implementacija ove aktivnosti će, stoga, povećati broj usluga socijalne i dječje zaštite potrebnih na lokalnom nivou, kao i broj korisnika koji su pokriveni ovim uslugama.

Omogućene intervencije unutar ove aktivnosti su razvoj i pružanje usluga socijalne i dječje zaštite, kao što su:

- Usluge podrške životu u zajednici (dnevni boravak, pomoć u kući, pomoćno stanovanje, dnevni centar, lična pomoć, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i druge usluge podrške u zajednici koje imaju za cilj da podrže korisnika da ostanu u porodici ili lokalnoj zajednici, ili da pripremi korisnika za samostalan život);
- Savjetovalište-terapija i socijalno-obrazovne usluge (savjetovanje, terapija, medijacija, SOS telefon i druge usluge sa ciljem prevazilaženja krize i poboljšanja porodičnih odnosa);
- Smještaj (smještaj kao porodični smještaj - njegovanje, porodični smještaj, smještaj u dnevnom centru - utočište i druge vrste smještaja).

Na taj način će se nastaviti proces deinstitucionalizacije i doprinijeti zadržavanju korisnika u vlastitim porodicama ili u neposrednom okruženju, kao i pripremiti korisnika za samostalan život. Potencijalni korisnici će biti pružaoci usluga u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti (ustanove, organizacije, preduzetnici, preduzeća i fizička lica).

Ova aktivnost će doprinijeti ispunjenju cilja 3.1 Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, mjere 3.1.2 koja se odnosi na razvoj usluge podrške životu u zajednici i, konkretnije, u cilju implementacije akcionih planova lokalnog socijalnog uključivanja na nivou lokalne samouprave.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predložene aktivnosti u postizanju ciljeva utvrđenih u relevantnim strateškim nacionalnim i dokumentima EU;
- Relevantnost i važnost aktivnosti sa ciljem postizanja ciljeva i indikatora SOP-a;
- Jasno definisane i opisane ciljne grupe i njihove potrebe u smislu ciljeva SOP-a;
- Kvalitet predloga projekta;
- Sposobnost podnosioca zahtjeva za obavljanje djelatnosti;
- Inovativna priroda predloženih intervencija;
- Održivost predloženih intervencija;
- Izdate licence profesionalnim radnicima za rad kod pružaoca usluga;
- Kompatibilnost projektnih prijedloga za razvoj usluga socijalne i dječje zaštite sa prioritetima definisanim u lokalnim planovima socijalne inkluzije.

Korisnici:

- Državne i lokalne vlasti;
- Organizacije civilnog društva;
- Ostali pružaoci socijalnih usluga.

Ciljne grupe:

Marginalne grupe u društvu (djeca, starije osobe, osobe sa invaliditetom, pripadnici LGBT populacije, žrtve nasilja) i druge grupe u riziku od socijalne isključenosti, državni i lokalni organi odgovorni za socijalnu i dječiju zaštitu u Crnoj Gori, pružaoci usluga.

Indikatori:

- Najmanje 15 novoizgrađenih standardizovanih i licenciranih društvenih i dečijih usluga zaštite u zajednici (polazna vrijednost 0);

Indikator rezultata:

- Najmanje 50% opština u Crnoj Gori obuhvaćene su uslugama socijalne i dječje zaštite koje su usklađene sa standardima i dostupne socijalno ugroženim licima do kraja implementacije ovog SOP-a.

4.6.3.3. Aktivnost 3.3. Uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu

Posebni cilj:

Posebni cilj ove aktivnosti je uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu, posebno RE populacije, u smislu većeg učešća u javnom životu, višeg nivoa obrazovanja u vezi sa brakom, nasiljem u porodici, prisilnim brakom i drugim specifičnostima RE populacije.

Obrazloženje

Crna Gora je prepoznala probleme romske i egipatske manjinske zajednice. Kroz adekvatne strategije i zakone usklađene sa evropskim standardima, Crna Gora je stvorila dobar strateški i

zakonski okvir za implementaciju dokumenata i aktivnosti koje bi trebalo konkretno riješiti probleme i povećati socijalnu i ekonomsku integraciju RE zajednice u crnogorsko društvo. Ovo se prvenstveno odnosi na Strategiju za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016.

Kroz Operativni program razvoja ljudskih resursa 2012-2013, u okviru Prioriteta 3: Unapređenje socijalne inkluzije za podršku boljeg pristupa tržištu rada za osobe sa invaliditetom i populaciju osoba sa invaliditetom dodijeljeno je 1,3 miliona eura.

Opis i odgovarajuće indikativne intervencije:

Kvalifikovane intervencije u okviru ove aktivnosti koje se odnose na poboljšanje položaja RE populacije dopuniće one intervencije koje će se sprovesti kroz akciju „Promocija i zaštita prava populacije RE i drugih ugroženih grupa u Crnoj Gori“, koji će se finansirati iz IPA II za 2015. godinu, sa ukupnim iznosom od 1 milion eura. U okviru ove akcije intervencije imaju za cilj poboljšanje pristupa RE populacije i marginalizovanih grupa zapošljavanju, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnoj inkluziji u opštinama Podgorica, Nikšić i Berane. Ove tri opštine izabrane su zato što tamo ima najveći broj pripadnika RE populacije u Crnoj Gori, a takođe su i ciljne opštine za Regionalni program stanovanja, a očekuje se da će uticaj akcija u ovim oblastima imati višestruk i održiv uticaj.

Kako je 7 opština u Crnoj Gori usvojilo lokalne akcione planove za integraciju Roma i Egipćana u ovim opštinama, planirano je da ih usvoje u preostalih 6 opština. Intervencije u okviru ovog SOP-a podržaće opštine koje su usvojile lokalne akcione planove. Oblasti koje će biti od posebnog značaja su učešće u javnom životu, obrazovanje o braku, neprihvatljivost i borba protiv nasilja u porodici, prinudni brak i dječje prosjačenje. Ovu aktivnost će sprovesti Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

U skladu sa gore navedenim, prihvatljiva intervencija može uključivati, ali nije ograničena na:

- Prilagođene kampanje i obuke za roditelje, djecu, aktivistkinje RE i državne službenike o nasilju u porodici u RE populaciji;
- Prilagođene kampanje i obuke za roditelje, djecu, RE aktiviste i državne službenike o prisilnim ranim brakovima;
- Promocija kulture, jezika i običaja RE populacije;
- Sprječavanje i smanjivanje fenomena djece sa ulice;
- Podrška civilnim organizacijama RE u sprovođenju aktivnosti u ovoj oblasti.

Ova aktivnost će doprinijeti ispunjenju cilja 3.1 Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike, mjera 3.1.1 koja se odnosi na povećanje dostupnosti informacija i podizanje svijesti prema marginalizovanim grupama.

Kriterijumi za izbor:

- Usklađenost i doprinos predložene aktivnosti u postizanju ciljeva utvrđenih u relevantnim strateškim nacionalnim i dokumentima EU;
- Relevantnost i važnost aktivnosti sa ciljem postizanja ciljeva i pokazatelja SOP-a;
- Jasno definisane i opisane ciljne grupe i njihove potrebe u smislu ciljeva SOP-a;
- Kvalitet predloga projekta;
- Sposobnost podnosioca zahtjeva za obavljanje djelatnosti;
- Inovativna priroda predloženih intervencija;
- Održivost predloženih intervencija;
- Izdavanje licence stručnim radnicima za rad kod pružalaca usluga;
- Kompatibilnost predloga projekata sa Lokalnim akcionim planovima za integraciju populacije RE.

Korisnici:

- Organi lokalne samouprave;
- Organizacije civilnog društva;
- Ostali relevantni akteri.

Ciljne grupe:

Pripadnici RE populacije, pripadnici drugih marginalizovanih grupa.

Indikatori:

- 400 članova marginalizovanih grupa, sa posebnim naglaskom na pripadnike populacije RE koji su učestvovali u aktivnostima u vezi sa uključivanjem u zajednicu
- Povećanje za 30% broja inicijativa koje promovišu održivo učešće marginalizovanih grupa, posebno populacije RE u aktivnostima socijalne inkluzije koje se odnose na njih.

4.6.3.4. Pregledna tabela

<i>Aktivnost</i>	Poboljšanje socijalne uključenosti i sistema socijalne i dječje zaštite
<i>Posebni cilj</i>	Posebni ciljevi ove aktivnosti su: • Unapređenje administrativnih kapaciteta za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite; • Razvoj i pružanje usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou; • Uključivanje populacije RE u zajednicu, posebno u smislu većeg učešća u javnom životu, višeg obrazovanja u vezi sa brakom, nasiljem u porodici, prinudnim brakom i drugim specifičnim karakteristikama populacije RE.
<i>Rezultati aktivnosti</i>	Poboljšan sistem socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, sa posebnim naglaskom na lokalnom nivou i uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu u cilju smanjenja broja ljudi koji su izloženi riziku od socijalne isključenosti.

<i>Aktivnosti</i>	<i>Aktivnost 3.1 - Poboljšanje administrativnih kapaciteta za sprovođenje daljih reformi socijalne i dječje zaštite</i> <i>Aktivnost 3.2 - Razvijanje i promocija usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou</i> <i>Aktivnost 3.3 - Uključivanje marginalizovanih grupa u zajednicu, sa posebnim naglaskom na populaciju RE</i>
<i>Indikativna lista glavnih projekata</i>	Nije primjenljivo
<i>Metod implementacije</i>	Aktivnosti u okviru ove akcije mogu se sprovesti kroz ugovor o uslugama, šeme grantova, ugovora o nabavkama i radovima.
<i>Indikatori uspješnosti</i>	<u><i>Indikatori ishoda</i></u> • 15 razvijenih usluga socijalne i dječje zaštite u skladu sa standardima • Najmanje 400 pripadnika marginalizovanih grupa, sa posebnim akcentom na članove populacije RE koje su učestvovala u aktivnostima u vezi sa uključivanjem u zajednicu <u><i>Indikatori rezultata</i></u> • Najmanje 40% stručnih radnika u centrima za socijalni rad koji imaju licencu za obavljanje profesionalnih zadataka; • Najmanje 50% opština u Crnoj Gori koje pokrivaju usluge socijalne i dječje zaštite u skladu sa standardima i dostupne su socijalno ugroženim licima do kraja implementacije ovog SOP-a; • Povećano za 30% broj inicijativa koje promovišu održivo učešće marginalizovanih grupa, posebno populacije RE u aktivnostima socijalne inkluzije koje su im namijenjene.

• 4.6.4. Akcija 4 - Tehnička pomoć

Cilj

Cilj Tehničke pomoći za akciju (TP) je podrška upravljanju i implementaciji Sektorskog operativnog programa pružanjem pomoći Operativnoj strukturi.

Zakonodavstvo EU

Ova akcija je u skladu sa Regulativom (EU) br. 231/2014 Evropskog parlamenta i Savjeta od 11. marta 2014. godine o uspostavljanju Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA II).

Posebni ciljevi

Posebni ciljevi ove akcije su:

- Povećati kapacitete svih zaposlenih u okviru Operativne strukture za upravljanje i implementaciju SOP-a;
- Obezbjediti sprovođenje mjera informisanja, publiciteta i vidljivosti;
- Procijeniti i pratiti SOP;
- Podržati razvoj projekata za koje se čeka odobrenje finansijskih sredstava;
- Podržati potencijalne i stvarne korisnike.
- Podrška harmonizaciji pravne tekovine EU u svim sektorima od značaja za SOP.

Obrazloženje

Većina organa operativne strukture stekla je iskustvo u sprovođenju tehničke pomoći kroz implementaciju IPA komponente IV - Razvoj ljudskih resursa. Međutim, veća finansijska sredstva i potreba za uključivanjem više zaposlenih u organima uključenim u sistem upravljanja i implementacije Sektorskog operativnog programa za period 2015-2017, od kojih mnogi imaju ograničeno iskustvo u implementaciji pretpristupnih fondova EU, jasna su indikacija da će izgradnja kapaciteta biti glavna tema prioritetne osovine tehničke pomoći.

Pored toga, implementacija SOP-a zahtijeva specifične resurse i kapacitete za obavljanje monitoringa i evaluacije programa. Takođe zahtijeva stalnu podršku potencijalnim i stvarnim korisnicima. Kada je to neophodno i odgovarajuće, podrška je takođe potrebna za aproksimaciju i usklađivanje sa pravnom tekovinom EU u okviru procesa EU integracija.

Opis

Tehnička pomoć će biti usmjerena na nedostatke i manjkavosti koje se moraju prevladati kako na nacionalnom, tako i na regionalnom/lokalnom nivou, sa ciljem osiguranja dovoljnog broja obučenog osoblja i administrativne / tehničke ekspertize. Sredstva iz tehničke pomoći će biti usmjerena na sufinansiranje procesa unapređenja administrativnih kapaciteta i efektivnog upravljanja u implementaciji SOP-a, kao i proces približavanja pravnim tekovinama EU, specifikacija programiranja kroz pripremu projekta za koje se čeka odobrenje finansijskih sredstava i podršku potencijalnim korisnicima, itd. u svim sektorima od značaja za ovaj SOP. Podrška za tehničku pomoć određena je u okviru dvije različite aktivnosti:

Aktivnost 4.1 Podrška upravljanju i implementaciji SOP-a

Aktivnost 4.2 Podrška potencijalnim korisnicima/postojećim korisnicima.

Navedene aktivnosti usmjerene prema Operativnoj strukturi koje mogu uključivati:

Aktivnost 4.1 Podrška upravljanju i implementaciji SOP-a

- Sprovođenje obuke zaposlenih;
- Izgradnja kapaciteta za implementaciju i pružanje stručne podrške u procesima planiranja i implementaciji akcija i aktivnosti;
- Podrška nihak kancelariji u organizaciji Sektorskog nadglednog odbora;
- Podrška monitoringu i izveštavanju SOP-a;
- Podrška evaluaciji SOP-a;
- Podrška harmonizaciji pravne tekovine EU u oblastima relevantnim za SOP;

- Kupovina opreme i namještaja u organima operativne strukture i iznajmljivanje odgovarajućih kancelarijskih prostorija (Direktorat za evropske integracije, programiranje i implementacija EU fondova u MRSS);
- Ostali prihvatljivi troškovi vezani za upravljanje i implementaciju Operativne strukture.

Aktivnost 4.2 Podrška potencijalnim korisnicima/postojećim korisnicima

- Sprovođenje aktivnosti komunikacije, informacija i publiciteta SOP-a;
- Podrška pripremi projekta i projekata za koje se čeka odobrenje finansijskih sredstava.

Tokom implementacije ovog SOP-a, jedan od prioriteta će biti priprema i podrška potencijalnih i / ili stvarnih korisnika u smislu aktivnosti u vezi sa pripremom i realizacijom projekata. U tom smislu, neophodno je uzeti u obzir da će broj potencijalnih podnosilaca zahtjeva u periodu SOP-a 2015-2017 biti značajno veći od onog u prethodnom programskom periodu, zbog čega treba uložiti dodatne napore kako bi se osigurao visok stepen spremnosti za pravilno korišćenje mogućnosti i investicija u okviru IPA II.

Posebna grupa aktivnosti fokusiraće na povećanje informativnih aktivnosti uključujući informisanje / promociju mogućnosti finansiranja na svim nivoima (opšta javnost, određene grupe ustanova i ciljne grupe, potencijalni korisnici) i organizacija profesionalnih događaja, konferencija i seminara.

Sprovođenje

Aktivnosti u okviru TP sprovodiće se putem ugovora o pružanju usluga /nabavkama i direktnom dodjelom bespovratnih sredstava Operativnoj strukturi.

Indikatori

- Najmanje 80% zaposlenih u organima koji su uključeni u upravljanje i implementaciju SOP-a koristeći operacije izgradnje kapaciteta ovog SOP-a;
- Najmanje 9 komunikacionih/informacionih i aktivnosti publiciteta SOP-a;
- Najmanje 100 potencijalnih i nagrađenih stipendista koji učestvuju u aktivnostima za pripremu i realizaciju projekata iz ovog SOP-a.

4.6.4.1. Pregledna tabela

<i>Akcija</i>	Tehnička pomoć
<i>Posebni cilj</i>	Posebni ciljevi ove akcije su: • Povećati kapacitete svih zaposlenih u okviru Operativne strukture za upravljanje i implementaciju SOP-a; • Osigurati primjenu mjera informisanja, publiciteta i vidljivosti; • Procijeniti i pratiti SOP; • Podržati razvoj projektnog plinovoda; • Podržati potencijalne i stvarne korisnike; • Podrška harmonizaciji pravne tekovine EU u svim sektorima

	od značaja za SOP.
<i>Rezultati aktivnosti</i>	Jačanje administrativnih kapaciteta i obezbijena podrška potencijalnim i/ili stvarnim korisnicima u pripremi i realizaciji projekata.
<i>Aktivnosti</i>	Aktivnost 4.1 Podrška upravljanju i implementaciji SOP-a Aktivnost 4.2 Podrška potencijalnim korisnicima / postojećim korisnicima.
<i>Indikativna lista glavnih projekata</i>	Nije primjenljivo
<i>Metode implementacije</i>	Aktivnosti u okviru TP primjenjivaće se putem ugovora o pružanju usluga / nabavkama.
<i>Indikatori uspješnosti</i>	- Najmanje 80% zaposlenih u organima koji su uključeni u upravljanje i implementaciju SOP-a koristeći operacije izgradnje kapaciteta ovog SOP-a; - Najmanje 9 komunikacionih/informacionih i aktivnosti publiciteta SOP-a; - Najmanje 100 potencijalnih i nagrađenih stipendista koji učestvuju u aktivnostima za pripremu i realizaciju projekata iz ovog SOP-a.

5. Finansijska tabela po akciji i godini, uključujući stope sufinansiranja, ako je primenljivo

• 5.1. Finansijske tabele po akciji i godini

Finansijska tabela SOP (2015 - 2017)

UKUPNO 2014-2016	Ukupni troškovi (miliona €)	Ukupni javni prihvatljivi troškovi (miliona €)	EU IPA	Doprinos Nacionalni Javni	Privatni (indikativan)	IPA stopa sufinansiranja	Za informaciju IFI/TIP
Akcija-1	8.705.882,35	8.705.882,35	7.400.000,00	1.305.882,35		85%	
Akcija-2	4.352.941,17	4.352.941,17	3.700.000,00	652.941,17		85%	
Akcija-3	4.117.647,06	4.117.647,06	3.500.000,00	617.647,06		85%	
Akcija-4	823.529,42	823.529,41	700.000,00	123.529,42		85%	
UKUPNO	18.000.000,00	18.000.000,00	15.300.000,00	2.700.000,00		85%	

Finansijska tabela SOP(2015)

UKUPNO	Ukupni troškovi (milion €)	Ukupni javni prihvatljivi troškovi (milion €)	EU IPA	Doprinos Nacionalni Javni	Privatni (indikativan)	IPA stopa sufinansiranja	Za informaciju IFI/TIP
Akcija-1	2.705.882,35	2.705.882,35	2.300.000,00	405.882,35		85%	
Akcija-2	1.411.764,70	1.411.764,70	1.200.000,00	211.764,70		85%	
Akcija-3	1.411.764,70	1.411.764,70	1.200.000,00	211.764,70		85%	
Akcija-4	352.941,18	352.941,18	300.000,00	52.941,18		85%	
UKUPNO	5.882.352,00	5.882.352,00	5.000.000,00	882.352,00		85%	

Finansijska tabela SOP(2016)

UKUPNO	Ukupni troškovi (milion €)	Ukupni javni prihvatljivi troškovi (milion €)	EU IPA	Doprinos Nacionalni Javni	Privatni (indika tivan)	IPA stopa sufina nsira nja	Za infor macij u IFI/TI P
Akcija-1	1.882.352,94	1.882.352,94	1.600.000,00	282.352,94		85%	
Akcija-2	1.117.647,06	1.117.647,06	950.000,00	167.647,06		85%	
Akcija-3	2.352.941,18	2.352.941,18	2.000.000,00	352.941,18		85%	
Akcija-4	470.588,24	470.588,24	400.000,00	70.588,24		85%	
UKUPNO	5.823.529,41	5.823.529,41	4.950.000,00	873.529,42		85%	

Finansijska tabela SOP(2017)

UKUPNO	Ukupni troškovi (milion €)	Ukupni javni prihvatljivi troškovi (milion €)	EU IPA	Doprinos Nacionalni Javni	Privatni (indika tivan)	IPA stopa sufina nsiran ja	Za infor maciju IFI/TI P
Akcija-1	4.117.647,06	4.117.647,06	3.500.000,00	617.647,06		85%	
Akcija-2	1.823.529,41	1.823.529,41	1.550.000,00	273.529,41		85%	
Akcija-3	352.941,18	352.941,18	300.000,00	52.941,18		85%	
Akcija-4						85%	
UKUPNO	6.294.117,65	6.294.117,65	5.350.000,00	944.117,65		85%	

6. Pregled procesa konsultacija

Vlada je osnovala radnu grupu za izradu SOP-a za sektor obrazovanja, zapošljavanja i socijalne politike. Radne grupe čine 27 predstavnika sljedećih institucija: Ministarstvo rada i socijalnog staranja (11), Ministarstvo prosvjete (2), Ministarstvo nauke (2), Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (1), Ministarstvo finansija (4), Zavod za zapošljavanje Crne Gore (1), Savez slobodnih sindikata Crne Gore (1), Savez sindikata (1), Centar za stručno obrazovanje (1), Udruženje mladih sa invaliditetom (1), Privredna komora Crne Gore (1), Direktorat za omladinu i sport (1). Važno je naglasiti da su većina članova ove radne grupe bili i članovi radne grupe koja je izradila Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike i Sektorski planski dokument, iako Radna grupa za SOP obuhvata nove članove, uključujući predstavnike nevladinog sektora. Radna grupa je održala redovne sastanke i konsultacije tokom procesa razvoja SOP-a. Pored toga, održana je i jedna (1) dvodnevna radionica Radne grupe, organizovana 2. i 3. aprila 2015. godine, koja je poslužila kao platforma za konsultacije između ključnih aktera, prije podnošenja prvog nacrtu SOP-a Evropskoj komisiji.

Šire konsultacije organizovane su nakon što je pripremljen prvi nacrt. Ministarstvo rada i socijalnog staranja pozvalo je zainteresovane strane (preko svoje internet stranice) da daju pismene komentare na SOP. Zatim je slijedila javna rasprava koja je organizovana 2. juna 2015. godine. Javnoj raspravi prisustvovalo je oko 45 osoba, uključujući predstavnike nevladinih organizacija i međunarodnih donatora. Javnu raspravu otvorio je glavni pregovarač za pridruživanje Crne Gore EU i nacionalni koordinator za Ipu i šef radne grupe. SOP su predstavili

članovi radne grupe, a učesnici dali brojne komentare i sugestije za dalje unapređenje SOP-a. Pored toga, mogućnost dostavljanja pismenih komentara produžena je za još nedjelju dana nakon javne rasprave. Ministarstvo rada i socijalnog staranja razmotrilo je sve primljene komentare, uključujući komentare EK i komentare primljene kroz proces javne rasprave na radionici održanoj 3. i 4. juna 2015. godine.

Radna grupa održala je niz konsultativnih sastanaka, uključujući dvodnevne konsultacije o sadržini aktivnosti planiranih u okviru SOP-a, 3. i 4. jula 2015. godine, vezano za podnošenje drugog nacrtu SOP-a Evropskoj komisiji. Dana 7. jula 2015. godine, drugi nacrt poslat je Evropskoj komisiji.

Dana 27. jula 2015. godine EK je dostavila komentare o drugom nacrtu SOP-a, a članovi Radne grupe održali su konsultacije i sastanke u periodu od 28. do 31. jula, uključujući radionicu 29. jula, kako bi razmotrili komentare i poslali ažuriranu verziju Evropskoj komisiji do 3. avgusta 2015. godine. Takođe će organizovati još najmanje jednu javnu raspravu prije finalizacije SOP-a, kako bi se osiguralo da u procesu javne rasprave učestvuju svi relevantni akteri i ciljne grupe.

7. Aranžmani za sprovođenje²³

7.1. Opis relevantnih struktura i nadležnih organa za upravljanje i kontrolu programa

Organi i nadležni organi

Prema Okvirnom sporazumu između Crne Gore i Evropske komisije o aranžmanima za sprovođenje finansijske pomoći Unije Crnoj Gori u okviru Instrumenta pretprijetne pomoći (Ipa II) za programski period 2014-2020 i u okviru indirektnog upravljanja koji se pominje Uredbom o organizovanju indirektnog upravljanja za sprovođenje finansijske pomoći Unije u okviru Instrumenta pretprijetne pomoći osivaju se sljedeći organi i strukture:

- 1) Nacionalni koordinator za Ipu- nipak (Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija)
- 2) Nacionalni službenik za ovjeravanje - NAO (Ministarstvo finansija)
- 3) Nacionalni fond - NF (Ministarstvo finansija)
- 4) Revizorsko tijelo²⁴
- 5) Operativna struktura²⁵ - OS (Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo nauke, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Ministarstvo finansija - Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći i Direktorat za upravljачku strukturu)

²³ Sadržaj ovog poglavlja je indikativan i podliježe usvajanju relevantne Uredbe o organizaciji indirektnog upravljanja za sprovođenje finansijske pomoći Unije u okviru Instrumenta pretprijetne pomoći

²⁴ („Službeni list Crne Gore", broj 14/2012)

²⁵ Institucije koje formiraju operativnu strukturu moraju biti potvrđene.

Nipak je odgovoran za cjelokupni proces strateškog planiranja, koordinacije programiranja, praćenja implementacije, evaluaciju i izvještavanje o pomoći Ipe II. Kancelarija nipaka treba da podrži nipaka u izvršavanju dodijeljenih funkcija i odgovornosti.

NAO je odgovoran za finansijsko upravljanje programima pomoći u okviru IPA II i efikasno funkcionisanje sistema unutrašnje kontrole.

Nacionalni fond podržava NAO u ispunjavanju njegovih zadataka vezanih za upravljanje IPA II računima i finansijskim operacijama.

Revizorsko tijelo je funkcionalno nezavisno od svih aktera u sistemu upravljanja i kontrole sredstava EU u Crnoj Gori. Revizorsko tijelo je isključivo odgovorno za reviziju fondova EU (Instrument za pretpristupnu pomoć, strukturni fondovi nakon pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji i ostala sredstva EU). Zadatak revizorskog tijela je da ispita i potvrdi efikasnost i stabilnost funkcionisanja sistema upravljanja i kontrole sredstava EU.

Vlada Crne Gore donosi svoj vlastiti pravni akt, kojim će odrediti posebne organe i formirati Operativnu strukturu koja će implementirati i upravljati sredstvima pomoći u okviru SOP-a.

Indikativno, Operativnu strukturu za ovaj sektorski operativni program čine sljedeći organi:

- Nipak kancelarija odgovorna je za Operativni program
- Ministarstvo finansija, Direktor za upravljačku strukturu
- Ministarstvo finansija, Direktor za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći, kao implementaciona agencija 1, i
- Direkcija javnih radova, kao implementaciona agencija 2 za infrastrukturne projekte u okviru SOP-a
- JIP u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, kao organ odgovoran za Akcije 1, 3 i 4,
- JIP u Ministarstvu prosvjete, kao organ nadležan za Akciju 2 (osim Aktivnosti 2.4),
- JIP u Ministarstvu nauke, kao organ odgovoran za Aktivnost 2.4 u okviru Akcije 2,
- JIP u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, kao organ odgovoran za Aktivnost 3.3 u okviru akcije 3.

Svakom JIP upravljaće SPO, dok će funkciju **vodećeg SPO (viši programski službenik)** vršiti visoki predstavnik Ministarstva rada i socijalnog staranja (direktor Direktorata za evropske integracije, programiranje i implementaciju EU pomoći sredstva u Ministarstvu rada i socijalne staranja).

Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći i Direkcija javnih radova (kao implementacione agencije 1 i 2) odgovorni su za sprovođenje ugovora pod indirektnim upravljanjem (tenderi, ugovaranje i plaćanje) i za osiguranje zakonitosti i pravilnosti troškova nastalih u implementaciji. Konkretnije, agencije za implementaciju analiziraće nacrt dokumenata na nivou akcije sa stanovništva ugovora i finansiranja, planirati sredstva (EU i nacionalno

sufinansiranje) za finansiranje Ipa II akcija u Zakonu o godišnjem budžetu, organizovati objavljivanje tendera (provjera projektnog zadatka ili tehničke specifikacije sa nacrtom tenderske dokumentacije ili smjernicama za podnosiocima zahtjeva (u slučaju donacija), finaliziranje tenderske dokumentacije i uređivanje procedura za raspisivanje tendera i dodjelu ugovora) i djelovati kao ugovaračko tijelo, sprovođiti administrativne i provjere na licu mjesta kako bi se osiguralo da su prijavljeni troškovi stvarno nastali u skladu sa važećim pravilima, da su robe, usluge i radovi isporučeni u skladu sa odobrenim akcijama, i da su fakture/zahtjevi za plaćanje koje su izdali primaoci tačni, da vrše isplate i povrat sredstava od primaoca pomoći Ipa II i druge aktivnosti u skladu sa Okvirnim sporazumom i Uredbom o organima indirektnog upravljanja za sprovođenje finansijske pomoći Unije u okviru Instrumenta pretpristupne pomoći (Ipa II).

JIP u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, Ministarstvu prosvjete, Ministarstvu nauke i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava podržaće SPO u nadgledanju aktivnosti SOP-a i agencija za implementaciju u tehničkoj implementaciji akcija na nivou ugovora. Konkretnije, JIP će doprinijeti procedurama nabavke i dodjele bespovratnih sredstava tako što će pripremiti nacrt tenderske dokumentacije i predložiti članove komisije za evaluaciju, osigurati tehničku implementaciju na nivou akcije ne-ugovornih aspekata akcija i ispunjavanja pretpostavki, dostaviti sve potrebne informacije Agenciji za implementaciju o tehničkom napretku implementacije akcija na nivou ugovora, pratiti tehničku implementaciju na nivou akcije, redovno izvještavati nipaka o tehničkom napretku implementacije akcija i predlagati izmjene i dopune dokumenata nipaku i sprovođiti druge aktivnosti u skladu sa Okvirnim sporazumom i Uredbom o organizovanju indirektnog upravljanja za sprovođenje finansijske pomoći Unije u okviru Instrumenta pretpristupne pomoći (Ipa II).

Načini nadgledanja

b. Sektorski nadgledni odbor

Nipak će osnovati Sektorski nadgledni odbor najkasnije šest mjeseci nakon stupanja na snagu prvog finansijskog sporazuma koji se odnosi na SOP, u skladu sa onim što je navedeno u čl. 20 Uredbe o organizovanju indirektnog upravljanja za sprovođenje finansijske pomoći Unije u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć i čl. 19 Uredbe Komisije o sprovođenju posebnih pravila za sprovođenje Ipa II Uredbe.

Sektorskim nadglednim odborom predsjedava nipak ili visoki zvanični predstavnik Vlade i predstavnik Komisije. Njegovi članovi su:

- Nacionalni koordinator za Ipu ili njegov predstavnik;
- Predstavnik Komisije;
- Predstavnici svakog tijela operativne strukture za program;
- Predstavnici državnih i lokalnih vlasti, civilnog društva i socio-ekonomskih partnera, regionalnih ili nacionalnih organizacija sa interesovanjem i doprinosom u cilju efikasne implementacije programa. To su: Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu, Socijalna inspekcija, Crveni krst Crne Gore, predstavnici lokalnih opština,

socijalni partneri, organizacije civilnog društva, obrazovne institucije, regionalne razvojne agencije;

- Nacionalni službenik za ovjeravanje;
- Predstavnik Nacionalnog fonda.

Sektorski nadgledni odbor analizira efektivnost, efikasnost, kvalitet, koherentnost, koordinaciju i usklađenost sprovođenja akcija u SOP-u i njihovu dosljednost sa relevantnim nacionalnim i, kad god je relevantno, strategijama regionalnog sektora. On će izmjeriti napredak u postizanju ciljeva akcija i njihovih očekivanih ishoda, rezultata i uticaja pomoću indikatora koji se odnose na osnovnu situaciju, kao i napredak u pogledu finansijskog izvršenja.

Podržan izvještajima iz Operativne strukture, Sektorski nadzorni odbor će naročito vršiti funkcije propisane čl. 53 i 54 Okvirnog sporazuma.

Operativni zaključci, uključujući sve preporuke, biće pripremljeni na kraju sjednica Sektorskog nadglednog odbora. Ovi zaključci će biti predmet adekvatnog praćenja i razmatranja na sljedećim sastancima odbora i biti osnova za izvještavanje Ipa nadglednom odboru o ostvarenom napretku. Sektorski nadgledni odbor usvaja svoj poslovnik na prvom sastanku.

Sektorski nadgledni odbor sastaje se najmanje dva puta godišnje. Takođe se mogu sazvati ad hoc sastanci.

Crna Gora će primjenjivati transparentne, nediskriminatorne i djelotvorne postupke revizije u vezi sa stvarnim sprovođenjem povjerenih zadataka, uključujući redovne, sistematične i pravilno planirane ocjene naknadnog nadzora kako bi procijenili relevantnost, efikasnost, djelotvornost, uticaj i održivost pomoći Ipe II.

Moguće je uspostaviti i druge platforme za praćenje gdje je to moguće. Njihove aktivnosti i ishodi će biti prijavljeni Nadglednom odboru Ipe II.

Aranžmani za evaluaciju

Nipak je odgovoran za obezbjeđivanje adekvatnih evaluacija operativnog programa. Evaluacije će vršiti stručnjaci ili organi, interni ili eksterni, funkcionalno nezavisni od sistema upravljanja i kontrole. Evaluacija aktivnosti će se preduzimati najmanje jednom tokom implementacije SOP-a, dok je u vrijeme pripreme SOP-a izvršena prethodna evaluacija.

8. Komunikacija i vidljivost

Komunikacija i vidljivost će biti od velike važnosti tokom implementacije SOP-a.

Implementacija komunikacionih aktivnost je odgovornost korisnika, a finansiraće se od iznosa dodijeljenih SOP-u.

Sve neophodne mjere će biti preduzete da bi se objavila činjenica da su akcije SOP-a dobile sredstva od EU u skladu sa Priručnikom za komunikacije i vidljivost za spoljne akcije EU. Moraju se pratiti dodatne smjernice o vidljivosti koje je izradila Komisija (Generalni Direktorat za pregovore o susjedstvu i proširenju).

Aktivnosti vidljivosti i komunikacije će pokazati kako intervencija doprinosi dogovorenim programskim ciljevima i procesu pristupanja. Akcije će biti usmjerene na jačanje svijesti javnosti i podrške finansiranih intervencija i postignutih ciljeva. Akcije treba da imaju za cilj da relevantnoj ciljnoj grupi istaknu dodatnu vrijednost i uticaj intervencije EU. Akcije vidljivosti takođe treba da promovišu transparentnost i odgovornost pri korišćenju sredstava.

Odgovornost korisnika je da se Delegacija EU u potpunosti informiše o planiranju i sprovođenju specifičnih aktivnosti vidljivosti i komunikacije.

Korisnik će izvještavati o svojim akcijama vidljivosti i komunikacija u izvještaju dostavljenom IPA nadglednom odboru i sektorskim nadglednim odborima.

Spisak priloga:

- Prilog 1 – Spisak članova Radne grupe
- Prilog 2 – Tabela indikatora

Prilog 1 – Spisak članova Radne grupe za Sektorski operativni program (2015-2017) za oblasti politike zapošljavanja, obrazovanja i socijalne politike

Ministarstvo rada i socijalnog staranja

- Ljiljana Simović, Generalna direktorica, Direktorat za evropske integracije, programiranje i implementaciju EU fondova;
- Vladimir Radovanić, savjetnik ministra
- Biljana Krstajić, samostalna savjetnica II, Direkcija za programiranje i implementaciju EU fondova;
- Katja Vukotić, samostalna savjetnica III, Direkcija za programiranje i implementaciju EU fondova;
- Slađana Pešić, samostalna savjetnica III, Direkcija za socijalnu i dječju zaštitu;
- Ranka Pavićević, načelnica Direkcije za tržište rada i zapošljavanje;
- Boban Gledović, samostalni savjetnik III, Direkcije za tržište rada i zapošljavanje;
- Danijela Šuković, načelnica Direkcije za poslove zaštite na radu;
- Igor Vučinić, načelnik Direkcije za zaštitu rizičnih grupa;
- Darka Džabasan, načelnica Direkcija za penzijsko i invalidsko osiguranje i boračku i invalidsku zaštitu;

Ministarstvo prosvjete

- Marko Vukašinović, načelnik Odjeljenja za međunarodnu saradnju i evropske integracije;
- Tamara Tovjanin, samostalna savjetnica I;
- Zora Bogićević, samostalna savjetnica I;
- Tamara Milić, samostalna savjetnica I;

Ministarstvo nauke

- Smilja Kažić-Vujačić, načelnica Direkcije za međunarodne odnose i Eu integracije;
- Milena Milonjić, samostalna savjetnica III

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

- Mirela Ramčilović, samostalna savjetnica III

Ministarstvo finansija

- Marija Radenović, Generalna direktorica Direktorata za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (CFCU);
- Antonio Krcalović, načelnik Direkcije za EU integracije;
- Bojana Kaluđerović, načelnica Odsjeka za obezbjeđenje kvaliteta u CFCU;
- Katarina Živković, načelnica Odsjeka za ugovaranje u CFCU;

Zavod za zapošljavanje Crne Gore

- David Perčobić, pomoćnik direktora ZZZCG za razvoj EU i FMS projekata;

Unija slobodnih sindikata Crne Gore

- Ivana Mihajlović, pravni savjetnik;

Unija poslodavaca Crne Gore

- Ana Maraš, načelnica Sektora za rad sa članstvom, obuku i logistiku;

Savez sindikata Crne Gore

- Stanica Dragaš, načelnica Odsjeka za ekonomska pitanja;

Centar za stručno obrazovanje

- Dušan Bošković, načelnik Odsjeka za zanimanja i nastavne planove i programe;

Privredna komora Crne Gore

- Mladen Perazić, načelnik Odsjeka za obrazovanje;

Direktorat za mlade i sport

- Krsto Vukadinović, savjetnik za politike mladih

NVO Udruženje mladih sa hendikepom

- Velibor Bošković, programski menadžer

Prilog 2 – Tabela indikatora za Sektorski operativni program 2015-2017 za obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike

Napomena:

Vrijednosti predstavljene u koloni "polazna osnova" su postignuti nezavisno od operacija u SOPEES-u i trebaju se prihvatiti kao takve.

Vrijednosti predstavljene u kolonama "ključna etapa" i "krajnji cilj" trebaju se postići u okviru operacija u SOPEES-u

Indikator	2016 (polazna osnova)	2020 (ključna etapa)	2023 krajnji cilj	Izvor podataka
Akcija 1: Unapređenje tržišta rada i povećanje zapošljivosti				
INDIKATORI CILJA				
Broj osoba obučениh za deficitarna zanimanja	353	300	700	Podaci ZZZCG
Procenat ljudi koju će biti zaposleni nakon završetka obuke za deficitarna zanimanja	20%	20%	25%	Podaci ZZZCG
Procenat RE stanovništva registrovanih kao nezaposleni kojima će se pružiti obuka	14% ²⁶	15%	30%	Podaci ZZZCG (broj RE stanovništva kojima će se pružiti obuka u odnosu na broj novog nezaposlenog RE stanovništva za navedeni period)
Broj poslova koji su kreirani u manje razvijenim opštinama Crne Gore	Nije primjenljivo ²⁷	250	500	Podaci ZZZCG
Uspostavljenih lokalnih partnerstava u najmanje 11 opština	4	11	11	Završni izvještaj projekta iz Ipe I <i>Reforma tržišta rada i razvoj radne snage</i> ----- Ipa II (podaci iz projekta) Završni izvještaj projekta "Uspostavljanje lokalnih partnerstava za zapošljavanje"
INDIKATORI REZULTATA				
Udio samozapošljavanja u ukupnom zapošljavanju	19.2%	19.3 %	19.5%	MONSTAT
Procenat nezaposlenih koji imaju korist od razvoja vještina u deficitarnim zanimanjima	0.7%	1.3%	2.5%	Podaci ZZZCG

²⁶ Procenat RE stanovništva registrovanih kao nezaposleni koji su prošli obuku u okviru aktivnih mjera tržišta rada

²⁷ Nije dostupno

Indikator	2016 (polazna osnova)	2020 (ključna etapa)	2023 krajnji cilj	Izvor podataka
Procenat registrovanih nezaposlenih lica u manje razvijenim opštinama Crne Gore	24.138 (broj registrovanih nezaposlenih lica u manje razvijenim opštinama Crne Gore)	1.6% (% smanjenja broja registrovanih nezaposlenih lica u manje razvijenim opštinama Crne Gore)	1.9%	Podaci ZZZCG Godišni izvještaj o radu ZZZCG
Broj pripremljenih lokalnih strategija za razvoj ljudskih resursa na nivou opština	4	11	11	Završni izvještaj projekta iz Ipe I <i>Reforma tržišta rada i razvoj radne snage</i> ----- Ipa II (podaci iz projekta) Završni izvještaj projekta "Uspostavljanje lokalnih partnerstava za zapošljavanje"
Procenat aktivnog stanovništva obuhvaćenog lokalnim partnerstvima	17% ²⁸	Nije primjenljivo ²⁹	60%	Popis stanovništva (2011) MONSTAT (sljedeći popis stanovništva bi trebao biti 2021)
Akcija 2: Unapređenje sistema obrazovanja				
INDIKATORI CILJA				
Procenat studijskih programa obrazovanja učitelja unaprijeđen kako bi uključio tehnike za učenje orjentisano na đaka i ishode učenja; učenje o 8 ključnih kompetencija; i uvećanje praktičnog perioda obuke sa boljom podrškom za profesore	50%	70%	100%	Univerzitet Crne Gore/Ministarstvo prosvjete
Broj novih/ažuriranih				

²⁸ Podaci o aktivnom stanovništvu po opštinama su dostupni samo iz 2011 (Popis stanovništva, MONSTAT).

²⁹ Sljedeći popis stanovništva bi trebao da se organizuje 2021 a podaci će biti prikupljeni i informacije objavljene tokom perioda 2021-2023

Indikator	2016 (polazna osnova)	2020 (ključna etapa)	2023 krajnji cilj	Izvor podataka
obrazovnih programa razvijenih u skladu sa NOK, fokusiranih na učenje orjentisano na đaka i razvoj 8 ključnih kompetencija	10	10	10	Ministarstvo prosvjete /Centar za stručno obrazovanje
Broj obrazovnih institucija koje sprovode modernizovane programe	17	20	20	Ministarstvo prosvjete
Broj obrazovnih programa ³⁰ prilagođenih djeci sa posebnim obrazovnim potrebama/osobama sa invaliditetom	5 ³¹	6	6	Ministarstvo prosvjete
Broj škola u kojima je uveden mehanizam za otkrivanje i upravljanje slučajem za sprečavanje ranog napuštanja škole	6	6	11	Ministarstvo prosvjete/Zavod za školstvo
Procenat otklonjenih arhitektonskih prepreka u obrazovnim institucijama	30%	1%	2,3% ³²	Ministarstvo prosvjete
Broj doktora nauka zaposlenih u akademskim i istraživačkim organizacijama i biznis sektoru, koji su uključeni u program za istraživanje i razvoj	849 ³³	3% ³⁴ (874)	5% ³⁵ (891)	Ministarstvo nauke, MONSTAT, Ministarstvo prosvjete i univerziteti

³⁰ Djea sa posebnim obrazovnim potrebama dobijaju stručno obrazovanje ili stepen kvalifikacije nivoa obrazovanja, u skladu sa njihovim mogućnostima

³¹ Pored ovih 5 programa koji su usvojeni 2016, 5 programa je usvojeno 2017 takođe.

³² 6 obrazovnih institucija će ukloniti arhitektonske prepreke kroz SOPEES

³³ Komunikacija, statistike o istraživanju i ekperimentalni razvoj programa za istraživanje i razvoj 2015, Ministarstvo nauke

³⁴ 3% uvećanje zbog aktivnosti realizovanih u okviru SOPEES-a u odnosu na polaznu osnovu iz 2016

³⁵ 5% uvećanje zbog aktivnosti realizovanih u okviru SOPEES-a u odnosu na polaznu osnovu iz 2016

Indikator	2016 (polazna osnova)	2020 (ključna etapa)	2023 krajnji cilj	Izvor podataka
Procenat poslodavaca koji su imali koristi od saradnje programa za istraživanje i razvoj sa akademskim i istraživačkim organizacijama	2%	5%	10%	Ministarstvo nauke Ministarstvo ekonomije univerziteti
INDIKATORI REZULTATA				
Procenat unapređenja PISA rezultata ³⁶	4.2% ³⁷	Nije primjenljivo ³⁸	11% ³⁹	OECD
Sprovođenje mjera za obezbjeđivanje kvaliteta (praćenje i evaluacija - inspekcije) u 50% škola i obrazovnih institucija	0%	25%	50%	Ministarstvo prosvjete
Procenat obrazovnih programa sa razvijenim segmentom praktične nastave	60%	70%*	80%*	Ministarstvo prosvjete
Procenat djece sa posebnim obrazovnim potrebama, osoba sa invaliditetom i pripadnika RE populacije koji su uključeni u obrazovne programe ^{40*}	4%	10%	10%	Ministarstvo prosvjete
Procenat start-up i spin-off kompanija uključenih u program u istraživanja i razvoja, osnovanih od	4%	10%	15%	Ministarstvo nauke Ministarstvo ekonomije univerziteti

³⁷ Unapređenje u 2015 kada se poredi sa 2009.

³⁸ PISA testiranje će biti 2021

³⁹ Cilj PISA testiranja 2021– rezultati će biti objavljeni u decembru 2022

⁴⁰ Procenat djece sa posebnim obrazovnim potrebama, osoba sa invaliditetom i RE populacije među studentima

Indikator	2016 (polazna osnova)	2020 (ključna etapa)	2023 krajnji cilj	Izvor podataka
strane doktora nauka				
Akcija 3: Podsticanje socijalne inkluzije i unapređenje sistema socijalne zaštite				
INDIKATORI CILJA				
Broj razvijenih servisa socijalne i dječje zaštite koje rade u skladu sa standardima	041	15	15*	MRSS
Broj članova marginalizovanih grupa, sa posebnim naglaskom na pripadnike RE populacije koji su učestvovali u aktivnostima vezanim za uključivanje u zajednicu	396 ⁴²	250	400	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
INDIKATORI REZULTATA				
Procenat profesionalnih radnika u centrima za socijalni rad koji su licencirani za obavljanje stručnih poslova	0 ⁴³	15%	40%	MRSS
Procenat opština u Crnoj Gori obuhvaćenih uslugama socijalne i dječje zaštite koji su usklađeni sa standardima i dostupni socijalno ugroženima osobama do kraja sprovođenja ovog SOP-a.	0 ⁴⁴	15%	50%	MRSS
Povećan broj inicijativa koje	0 ⁴⁵	20%	30%	Ministarstvo za ljudska i manjinska

⁴¹ Proces licenciranja usluga socijalne i dječje zaštite nije započeo 2016.

⁴²⁴² Izvor podataka: Izveštaj iz 2016 o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja RE populacije u Crnoj Gori 2012-2016. Broj obuhvata broj pripadnika RE populacije koji su bili uključeni u različite programe zapošljavanja, obrazovne programe i obuke.

⁴³ Proces licenciranja usluga socijalne i dječje zaštite nije započeo 2016.

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ Biće definisano u početnoj fazi projekta

Indikator	2016 (polazna osnova)	2020 (ključna etapa)	2023 krajnji cilj	Izvor podataka
promovišu održivo učešće marginalizovanih grupa, posebno RE populacije u akcijama socijalne inkluzije upućenih njima.				prava
Akcija 4: Tehnička podrška				
INDIKATORI				
Procenat zaposlenih u organima koji su uključeni u upravljanje i sprovođenje SOP-a koji imaju koristi od aktivnosti izgradnje kapaciteta ovog SOP-a	0	60%	80%	MRSS
Broj komunikacionih / informativnih i promotivnih aktivnosti u okviru SOP-a	0	5	9	MRSS (Godišnji izvještaj o sprovođenju)
Broj potencijalnih i nagrađenih korisnika grantova koji učestvuju u aktivnostima vezanim za pripremu i realizaciju projekata u okviru ovog SOP-a.	0	60	100	MRSS

NAPOMENA: Oznaka (*) se odnosi na ESRP kao referentni izvor indikatora